HELMUTH E. LÜCK

ISTORIA PSIHOLOGIEI

CURENTE, ŞCOLI, TENDINŢE, PERSPECTIVE

TRADUCERE REALIZATĂ DE UN COLECTIV
DE PROFESORI ŞI STUDENŢI SUB COORDONAREA LUI
PAVEL PETROMAN

PENTRU UZ INTERN

Biblioteca Centrală
Universitară
Timişoara
02100431

1997

CUPRINS

ÎN LOC DE PREFAȚĂ - CÂTEVA PRECIZĂRI 7
PREFAȚĂ 10
PREFAȚA LA EDIȚIA A II-A 12

1.POSIBILITĂȚI ȘI METODE DE SCRIERE A ISTORIEI PSIHOLOGIEI 13
1.1 De ce istoria psihologiei? 13
1.2. Aprecieri eronate în circulație. 13
1.2.1 Exemplul 1: Psihologia în timpul socialismului național. 16
1.2.2 Exemplul 2: Psihologia experimentală în Republica Federală Germania 20
1.2.3 Exemplul 3: Psihanaliza în URSS 21
1.3 Aspecte ale istoriei științei 22
1.4 Modele istoriografiei psihologice 24
1.4.1 Istoria psihologiei ca istorie a unor mari personalități 25
1.4.2. Istoria ideilor 26
1.4.3. Istoria problemelor 26
1.4.4. Istoria socială 27
1.5 Metode de cercetare în istoria psihologiei 28
1.5.1 Cercetarea izvoarelor 29
1.5.2 Folosirea arhivelor 32
1.5.3 Căutarea urmelor, procedee de măsurare nereactive 34
1.5.4 Oral history - istorie trăită 36
1.5.5 Analiza factorială ca exemplu al unor metode matematico-statistice 37

1.6 Teorii psihologice în interesul istoriei psihologiei 38
1.6.1 Psihologia dezvoltării și a personalității în serviciul cercetării biografice. 38
1.6.2 Psihologia socială în slujba istoriei școlilor și a instituțiilor 39
1.6.3 Psihanaliză și psihoistorie 41
1.6.4. Teoria marxistă a societății și psihologia critică. 42
Recomandări bibliografice 43

2. CURENTE ȘI ORIENTĂRI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA 45
2.1 Pozitivismul și empirismul naiv 45
2.2 Evoluționismul 47
2.3 Etnografia și psihologia popoarelor 48
2.4 Psihologia maselor 53
2.5 Psihologia între filozofie și fiziologie 56
2.6 Cercetarea fiziologiei simțurilor și psihofizica 58
2.7 Psihologia experimentală a învățării 64
Recomandări bibliografice 67

3. ȘCOLI PSIHOLOGICE ÎN SECOLELE AL XIX-LEA ȘI AL XX-LEA 68
3.1 Școala de la Leipzig 69
3.1.1 Wilhelm Wundt creatorul psihologiei 70
3.1.2 Trăsăturile de bază ale teoriei lui Wundt 72
3.1.3 Politica științei în concepția lui Wundt 76
3.1.4 Urmările Școlii de la Leipzig 80
Recomandări bibliografice 81
3.2. Școala din Würzburg 81
3.2.1 Trăsături de bază și metode 82
3.2.2 Controversa Bühler - Wundt 85
3.3 Gestaltismul și structuralismul 88

3.3.1 Școala din Graz 89
3.3.2 Școala din Frankfurt - Berlin 91
3.3.3 Școala de la Leipzig 99
3.4. Teoria câmpului 102
3.4.1 Trăsăturile de bază ale teoriei câmpului 103
3.4.2 Confilcte 105
3.4.3 Spațiul vital și topologia 106
3.3.4 Teoria câmpului și dezvoltarea 108
3.4.5 Cercetarea acțiunii, probleme ale minorităților și dinamica de grup 111
Recomandări bibliografice 115
3.5 Psihanaliza 116
3.5.1 Sigmund Freud - schiță biografică 117
3.5.2 Incursiune în psihanaliză 123
3.5.3 Bazele teoriei cunoașterii în psihologie 127
3.5.4 Trăsăturile de bază ale mecanicii instinctelor .. 131
3.5.5 Paricularitățile de bază ale diagnosticului psihanalitic 133
Recomandări bibliografice 135
3.6. Psihologia individuală 135
3.6.1 Alfred Adler - viața și activitatea 135
3.6.2 Teoriile lui Adler 140
3.7. Psihologia analitică 145
3.7.1. C.G. Jung - schiță biografică 145
3.7.2 Caracteristicile teoriilor lui Jung 148
Recomandări bibliografice 150
3.8 Behaviorismul 151
3.8.1 Psihologia animală experimentală și reflexologia 152
3.8.2 Programul și utopia behaviorismului 156
3.8.3 Extrapolarea teoriilor behavioriste asupra socialului 162

3.8.4 Teoria învățării sociale 167
Recomandări bibliografice 170

4. PSIHOLOGIA SECOLULUI AL XX-LEA 171
4.1 Diagnosticul psihic și psihologia personalității 171
4.2 Psihologia dezvoltării 183
4.3 Psihologia pedagogică 191
4.4 Psihologia socială 194
4.5 Psihologia economică 202
4.6 Psihologia clinică 207
Recomandări bibliografice 211

5. ORIENTĂRI ACTUALE ÎN DOMENIUL PSIHOLOGIEI ... 213
5.1 Psihologia cognitivă 214
5.1.1. Metafora și computerul 214
5.1.2 Schimbarea cognitivă 215
5.1.3 Teoriile psihologice ale acțiunii 218
5.2 Psihologia critică 219
5.3 Psihologia umanistă și transpersonală 223
5.3.1 Psihologia umanistă 223
5.3.2 Psihologia transpersonală 226

6. EVALUĂRI ȘI PERSPECTIVE 230

ÎN LOC DE PREFAȚĂ - CÂTEVA PRECIZĂRI

Istoria psihologiei a lui Helmuth Lück - tradusă din limba germană - reprezintă o a doua alternativă la cea realizată și publicată de noi pentru studenții Facultății de Sociologie-Psihologie și Asistență Socială - Secția Psihologie - *Istoria psihologiei universale și românești.* După cum promiteam în prefața la *Istoria psihologiei* a lui Maurice Reuchlin, studenții noștri beneficiază acum de al treilea instrument pe care să-l utilizeze în vederea informării, cunoașterii și învățării istoriei științei în domeniul căreia vor să se specializeze hic et nunc (aici și acum) în cadrul Facultății, respectiv al Universității de Vest din Timișoara. Cartea care le-o punem la dispoziție a apărut în R.F.Germania în anul 1996 și include puncte de vedere de ultimă oră cu privire la ceea ce este și a devenit diacronic psihologia, chiar în țara unde a fost semnat, de facto, certificatul de naștere al psihologiei ca știință explicită, grație contribuțiilor lui Wilhelm Maximilian Wundt și, deopotrivă, predecesorilor săi, printre care Weber, Fechner, Helmholtz și atâția alții care au contribuit la înălțarea edificiului psihologiei ca știință autonomă.

Față de varianta franceză, Helmuth Lück pornește de la justificarea opțiunii pentru istoria psihologiei, modelele de scriere a acesteia, ca o istorie

1. a unor mari personalități,
2. a ideilor,
3. a problemelor,
4. și socială;

metodele de cercetare din domeniul istoriei psihologiei comune tuturor științelor sociale și insistă asupra cercetării

izvoarelor - textele literare, tradițiile orale sau scrise, mituri, legende, cântece, anuare, biografii, memorii, note de jurnal, scrisori, albume foto, ziare, notițe pe acte, reglementări de studii și examene, relatări ale instituțiilor de învățământ, procese verbale, listele unor solicitări, aprecieri, prelegeri ș.a. - cu atât mai importantă și indispensabilă cu cât izvorul este mai aproape de eveniment, sens în care sursele pot fi primare și secundare; concomitent acestora li se adaugă folosirea arhivelor, căutarea urmelor, oral history - istoriei trăite, analiza factorială, teoriilor psihologice și, deopotrivă, a diverselor domenii ale psihologiei. În continuare sunt evidențiate teoriile psihologice și rolul lor în abordarea istorică a proceselor și fenomenelor psihice.

Miezul *Istoriei psihologiei* scrise de H. Lück îl reprezintă prezentarea curentelor și orientărilor din secolul al XIX-lea - pozitivismul și empirismul naiv, evoluționismul, etnografia și psihologia popoarelor, psihologia maselor, psihologia între filozofie și fiziologie, experimentalismul - școlilor* de la Leipzig (W.M.Wundt), Würtzburg, Graz, Frankfurt, Berlin, - psihanalizei, psihologiilor - individuală, analitică, behavionistă, animală ș.a.

Un loc aparte revine psihologiei din secolul nostru, capitole în cadrul cărora sunt abordate psihologia personalității și diagnosticul psihic, psihologia dezvoltării, pedagogică, socială, economică, clinică, cognitivă, acțiunii, critică, umanistă și transpersonală și se încheie cu evaluări și perspective în domeniul psihologiei, evident din punctul de vedere al istoriei psihologiei.

Sigur că, în bună parte, opiniile autorului le-am avut în vedere în elaborarea cursului de istoria psihologiei din acest

* psihologia din secolele al XIX-lea și al XX-lea

an, 1996-1997, dar urmărirea lor în cadrul lucrării constituie un câștig ușor de apreciat. Nu-i însă chiar atât de ușor pentru acei care vor susține în cursul acestui an examenul de istorie a psihologiei, după cum nu i-a fost chiar atât de ușor nici aceluia care a acționat pentru a pune la dispoziția domnilor studenți o parte din bibliografia indispensabilă pregătirii dumnealor ca viitori psihologi.

Ce este psihologia și care a fost istoria ei lungă sau scurtă, studenții știu acum și, dacă totuși nu o știu, au din acest an la dispoziție, pe lângă Tratatul de istorie a psihologiei elaborat de M. Ralea și C. Botez, Istoria universală a psihologiei, curs elaborat de I. Mânzat, Istoria psihologiei - traducere din limbile franceză (Maurice Reuchlin) și germană (Helmuth Lück) și, bineînțeles Istoria psihologiei universale și românești de la origini până în prezent, elaborată de titularul cursului, Pavel Petroman.

Citite și studiate cu grijă, toate și fiecare contribuie la înțelegerea și cunoașterea rolului și locului istoriei psihologiei în devenirea diacronică a psihologiei ca știință, la dobândirea încrederii în psihologie, în istoria sa, deopotrivă în rolul, locul și perspectivele sale nu atât la noi, deocamdată, ci în întreaga lume.

Conf. univ. dr. Pavel Petroman

PREFAȚĂ

Acest prim volum al seriei "Compendiu de psihologie" - tratează o problemă, care unui student la psihologie poate că nici nu-i este clară și îi apare probabil doar ca un accesoriu sau ca o piedică în calea spre diplomă și, concomitent, spre profesia sa de psiholog.

Un atare adevăr este greu de înțeles, deoarece nu putem accepta - la prima vedere - faptul că o incursiune în istoria unei științe ar putea revela, aduce răspunsuri menite să contribuie la rezolvarea problemelor ce le ridică astăzi, de exemplu, psihologia contemporană. Răspunsul nu-i însă chiar atât de simplu, nu-i deloc ușor să găsești soluțiile căutate cu asiduitate de întreaga istorie a psihologiei - implicite și explicite.

Istoria științei reprezintă o parte a istorirei civilizației, poate chiar a științei în general și, în consecință, ea nu necesită explicații ori justificări dacă ea corespunde, în cazul nostru, practicii, rezolvării problemelor psihologice. Studierea istoriei psihlogiei, cine o studiază cu adevărat va ajunge să-i recunoască valoarea: curentele, conceptele și noțiunile dobândesc pentru el o importanță mai mare, conexiunile sunt mai bine recunoscute și realizate. Studiul istoriei psihologiei poate realiza însă mult mai mult. Acesta poate juca în psihologie rolul "conștiinței încărcate", scoțând în evidență fapte ori lucruri neîntâlnite, abordări greșite, idei, pe nedrept, uitate etc. Astfel, istoria psihologiei face posibilă o înțelegere mai adâncă pentru prezent și practica de zi cu zi a psihologilor. În acest sens, istoria psihologiei este și poate avea un caracter practic.

De unde provin de exemplu testele psihologice, ce anume a contribuit la dezvoltarea lor? Care sunt factorii ce au condus la ideea că profesia de "psiholog" și gradul academic"psiholog cu diplomă" au apărut și s-au impus? - Toate aceste întrebări, la care istoria mai nouă a psihologiei dă răspunsuri, poate nu totale, dar destue la care merită să te gândești, să le cauți și să le analizezi cu rigurozitate.

În cartea acesta sunt prezentate cele mai importante curente din cadrul psihologiei, istoria domeniior sale multiple, sigur în mod succint, fără a insista în prezentarea detaliată a problemelor. De aceea ne-am limitat la o prezentare de ansamblu. În general, am urmărit să realizăm mai ales o istorie a psihologiei din Germania pe fundalul și în contextul celei universale.

Urmărind cuprinsul, structura cărții, vă veți convinge că am avut în vedere ideile școlilor și orientările acestora în derulare cronologică. Acest mod ni s-a părut justificat, în interesul realizării unui studiu complex și, oriunde a fost posibil și necesar, am adus completările de rigoare și am efectuat evaluările realizate diacronic la noi și în lume.

Cine are cunoștințele de bază în domeniul psihologiei va căuta în zadar anumite indicații sau unele subiecte, concepte, conexiuni. Am încercat în interesul cititorului, să explic fenomenele și să nu insist prea mult asupra aspectelor teoretice. Pentru cine dorește să le aprofundeze am făcut trimiterile bibliografice necesare.

PREFAȚA LA EDIȚIA A II-A

Conform sensului seriei "Compendiu al psihologiei", această carte a intrat în bibliografia obligatorie de bază a mai multor facultăți. După cum s-a aflat, ea s-a dovedit a fi bună. Am folosit ocazia pentru a publica cea de-a II-a ediție în care am efectuat corecturile și actualizările necesare, în măsura în care le-am considerat esențiale, indispensabile înțelegerii fenomenelor psihice, abordării lor din punct de vedere științific.

1.POSIBILITĂȚI ȘI METODE DE SCRIERE A ISTORIEI PSIHOLOGIEI

1.1 De ce istoria psihologiei?

Domeniul tematic al istoriei psihologiei a cunoscut în ultimii ani, cel puțin în Germania, un avânt nemaiîntâlnit. S-ar putea vorbi chiar de o modă, dacă se ține cont de faptul că preocuparea pentru istoria psihologiei în ultimele decenii a fost un domeniu marginal, relativ puțin bogat, cu deosebire obiectul unor reflecții anecdotice, al unor necrologuri și cuvântări festive. Doar ocazional au fost scrise articole și studii mai mari ori mai mici de istorie a psihologiei.

Studierea sa constituie un imbold pentru studenți în măsură să-i determine să cerceteze și să aprofundeze cunoașterea și explicarea proceselor și fenomenelor psihice. Relația psihologilor cu istoria specialității lor a fost și mai este încă o relație relativ distantă, adesea chiar de respingere, ceea ce nu e bine.

Această atitudine față de propria știință nu este accidentală. Ea poate fi explicată istoric, psihologia a avut și își are originea în domeniul științelor sociale, deopotrivă ale naturii. În măsura în care psihologii au dobândit o înțelegere a disciplinei lor, sprijinită pe metodologia științelor naturii, cercetarea anterioară li s-a părut depășită și preocuparea în continuare cu aceasta, mai mult sau mai puțin inutilă. Actualmente, în psihologie, asistăm la o revenire asupra tradițiilor acestei științe, secole la rând implicită, și doar mai bine de un secol explicită. Revenirea la istorie a fost și rămâne un reviriment pentru psihologie, în cazul nostru. O asemenea optică are justificări multiple. Un motiv ar fi faptul că s-a arătat tot mai clar insuficiența gândirii empirice. Psihologi cum ar fi:

Klaus Holzkamp și alții au atras atenția asupra psihologiei experimentale și au făcut referiri la teoriile lui Karl Marx și Fr. Engels cu privire la determinarea social-istorică; istorici ai științei ca: Thomas Kuhn (1962) și alții au încercat să demonstreze chiar legitatea în dezvoltarea științelor. După Kuhn, fazele mai lungi ale așa numitei dezvoltări normale sunt din când în când zguduite prin anumite perioade de "criză". Astfel paradigma dezvoltării psihologiei este pusă în discuție de una nouă care, în cele din urmă, o schimbă.

Thomas S. Kuhn în "*Structura revoluțiilor științifice*" (1970) creează conceptul de paradigmă la care ne-am referit. Prin aceasta, el desemnează "realizările științifice exemplare care, pentru o perioadă, oferă probleme și soluții model unei comunități de oameni de știință". Ruptura epistemologică presupune și o schimbare de paradigmă, o trecere de la o paradigmă la alta, după cum a sesizat Gaston Bachelard în *La nouvel ésprit scientifique,* încă în 1934, când operează pentru prima dată cu noțiunea "ruptură epistemologică" prin care marca, la vremea sa, momentul de discontinuitate: psihopatologie, psihanaliză ș.a.

Oricât de mult au fost criticate aceste derulări, importanța istoriei științei pentru teoria acesteia a intrat în normal. Acesta ar fi un al doilea motiv care a contribuit la amplificarea preocupării pentru studiul istoriei disciplinelor științei, implicit al psihologiei. Al treilea motiv care a determinat sporirea interesului pentru studierea istoriei științei îl deducem din tendințele apărute în cadrul științelor istoriei. Astfel, știința iatoriei, până nu de mult, a fost raportată, de obicei, la acțiunea politică a unor oameni de stat sau personalități - după cum predarea istoriei în școală, la evenimente istorice corespunzătoare. Acesteia, istoria socială franceză mai nouă (așa numita Școală a Analelor, denumită după revista Annales:

Économies, Sociétés, Civilisations) i-a opus "istoriei celor mari" o "istorie a celor mulți", sau chiar o "istorie de jos" și, de exemplu, sub forma unei chestionări orale a contemporanilor ("oral history") a folosit în măsură crescândă metode ale cercetării sociale empirice. În ultimii ani, această "istorie de jos" a primit aproape caracterul unei mișcări populare, în cadrul căreia, laicii "sapă acolo, unde se află și caută istoria unei localități, a unei asociații, a unei străzi, a unei fabrici sau a unei stări profesionale. (O privire de ansamblu interesantă se găsește la Heer și Ullrich, 1985).

Tot așa și istoria psihologiei se poate face diferit și ea poate servi unor scopuri diverse. Dacă pe vremuri a servit justificării acțiunii proprii, cercetarea mai nouă a arătat limitele unei astfel de istorii a psihologiei și prin accentuarea condițiilor sociale ale acțiunii psihologice în cercetare, învățare și aplicare a istoriei i-a conferit o valoare nouă și mai mare. Întrebarea noastră inițială, de ce poate avea sens o preocupare legată de istoria psihologiei și ce s-ar putea învăța din aceasta poate deveni întrebarea, cum să se practice istoria psihologiei ca să poți învăța din aceasta. Istoria este o școală când este descifrată și utilizată corect, altminteri nu e nimic, eventual o școală proastă.

1.2. Aprecieri eronate în circulație.

Psihologii s-au comportat, după cum am stabilit, mult timp, cu destulă indiferență față de istoria disciplinei lor (compară Graumann, 1983). Atitudinea lor a generat o seamă de erori.

Exemplele la care ne vom referi relevă faptul că realitatea istorică, fie și numai ocazional, a fost altfel decât aceea amintită în prelegerile de psihologie sau în cărțile de psihologie.

1.2.1 Exemplul 1: Psihologia în timpul socialismului național.

După cel de al doilea război mondial, relația psihologiei cu socialismul național, aproape că n-a fost abordată - nici de psihologi, nici de istorici. Un student la psihologie are anumite și de cele mai multe ori greșite reprezentări despre psihologia Wehrmacht-ului, despre interzicerea psianalizei în perioada nazistă și emigrarea forțată a unor importanți psihologi evrei. La unele universități studenții au observat, că o parte a literaturii psihologice de specialitate din perioada 1933-1945 a dispărut din Biblioteca Institutului de Psihologie. Relația psihologie-socialism național nu a fost suficient cercetată, ba mai mult ea a fost eludată.

Dacă acest subiect a fost, totuși, tratat de unii profesori universitari, acest fapt s-a întâmplat destul de rar, din dorința de a justifica și evidenția preponderent anumite orientări ale Școlii din Leipzig, ale psihologiei din apropierea socialismului național cu scopul de-a o denigra. În general însă, atât cei care predau cât și cei care învățau au fost bucuroși când această perioadă a fost depășită în evoluția psihologiei.

A fost larg răspândită concepția că cercetarea psihologică din intervalul socialismului național a avut de suferit, că național socialiștii au acționat împotriva psihologiei, în cele din urmă chiar a psihologiei Wehrmacht-ului pe care aproape au desființat-o. Psihologia în cadrul socialismului național a cunoscut un mare declin, din care a ieșit cu multă greutate. Abia la începutul anilor optzeci au avut loc primele cercetări și dezbateri critice cu privire la psihologia din perioada menționată (Geuter, 1984, Graumann, 1985). Cercetările au relevat că rolul psihologiei în acest răstimp nu a fost cel scontat și că acum au fost puse în circulație multe neadevăruri, fapt numai în parte real. Adevărul istoric - atât de dens - este

coplex, de aceea vom prezenta doar câteva fapte cât se poate de succint.

Curând după preluarea puterii, "Legea pentru refacerea statutului de funcționar" din 7. IV. 1933 a dispus că funcționarii "de origine neariană" să fie pensionați. Aceștia în Imperiul German au fost 5 din totalul de 15 profesori de psihologie: Adhemar Gelb, David Katz, Wilhelm Peters, William Stern și Max Wertheimer. Concomitent, a mai fost forțat să demisioneze tot acum și Otto Selz, profesor la Facultatea de Comerț din Mannheim. El a emigrat însă în Țările de Jos, dar mai târziu a fost adus la Auschwitz și omorât. Kurt Lewin mai prudent a emigrat în SUA, în anul 1935, împreună cu psihologul Wolfgang Köhler, deși nu a fost evreu, deoarece nu s-a mai putut apăra în fața intervențiilor național-socialiste în cadrul Institutului de Psihologie de la Berlin. Profesorul din München, Kurt Huber a aparținut grupului de rezistență "Trandafirul alb", și a fost condamnat la moarte și executat.

Acestor rătăciri ale psihologiei germane li s-a opus noul avânt al psihologiei. În timpul socialismului național au fost extinse institutele psihologice, au fost create câteva posturi noi de profesor, unele catedre neocupate au fost tansformate și încadrate cu psihologi corespunzători. Sub guvernul național-socialist a avut loc o extindere a Wehrmacht-ului și a psihologiei Wehrmacht-ului. Geuter (1986) consemnează următoarele posturi de psihologi în armată și marină:

- 1935 : 69 locuri planificate
- 1937 : 127 locuri prevăzute
- 1938 : 170 locuri necesare.

În cadrul aviației, în 1942 funcționau, de pildă, aproximativ 150 de psihologi. Dacă până atunci nu a existat o imagine a psihologului clară și nici nu s-a organizat corespunzător vreun curs pregătitor de psihologie, necesarul de psihologi ai

Wehrmacht-ului, reclama organizarea unei pregătiri adecvate. Pentru a fi profesor de psihologie, experiența în psihologia Wehrmacht-ului, în special diagnosticul a devenit extrem de important. Sub forma Regulamentului pentru examenul de diplomă în psihologie care a intrat în vigoare în 1941 s-a realizat un pas hotărâtor în direcția profesionalizării psihologiei.

Sub îndrumarea plină de solicitudine a Societății Germane de Psihologie, mulți psihologi au încercat să-și pună capacitățile în serviciul noului sistem. După cum ne este cunoscut până în prezent, psihologii nu au contribuit activ la munca de propagandă național-socialistă, la deportări sau în lagărele de concentrare. Parțial situația depindea, probabil, de statutul psihologiei care a "contribuit", în această perioadă grea, puțin la desfășurarea activității național-socialiste. De fapt, e necesar să recunoaștem că încă nu exista o psihologie de propagandă atotcuprinzătoare, instrumentul cercetării sociale, empirice (sondaje de masă) nu a fost complet dezvoltat, nici psihologia clinică cu posibilitățile sale de a psihodiagnostica și a utiliza metodele sale terapeutice nu i-au stat la dispoziție. Probabil că guvernului național-socialist, psihologia ca disciplină i s-a părut încă prea insignifiantă, pentru a o utiliza mai mult pentru scopurile sale ori pentru a o lichida ca știință.

În anul 1942 a fost desființată psihologia militară și cea aeronautică. Această decizie surprinzătoare nu poate fi considerată încă o dovadă că psihologia a fost persecutată de național-socialiști. Motivul principal pentru desființarea uneia sau alteia trebuie căutat în faptul că nu a mai fost absolut necesară o prognoză diferențiată a aptitudinilor de a lua parte la război. La război trebuiau să meargă toți, cât mai mulți, pierderile în armată și în rândurile forțelor aviatice au fost atât de mari, încât orice selecție în continuare devenea inutilă.

În ceea ce privește interdicția psihanalizei și aici e nevoie de puțin discernământ. Este adevărat că scrierile întemeietorului psihanalizei, Sigmund Freud, în mai 1933, au fost arse împreună cu lucrările altor psihanaliști încriminați de național-socialiști, că lui Freud, ca și multora dintre elevii săi evrei, după "anexarea" Austriei, i-a rămas drept alternativă emigrarea, pentru a scăpa de o soartă mai dură, este adevărat că Institutul de Psihanaliză din Viena și secțiile sale din subordine au fost lichidate și psihanaliza interzisă oficial, dar nu este adevărat că psihanaliza ca terapie - n-ar mai fi fost practicată în cel de-al treilea Reich. După desființarea Institutului de Psihanaliză din Berlin, 1936, a fost creat "Institutul German pentru Cercetări Psihologice și Psihoterapie", a cărui sarcină a fost dezvoltarea unei "terapii specifice de vindecare sufletească". În aces institut au fost concentrate diferitele secții specializate pentru diverse domenii și practicate sub control medical. Așadar și susținerea (cultivată mult timp de psihanaliști) de "distrugere" a psihanalizei trebuie considerată în multe cazuri drept o legendă (compara îndeosebi Lockot, 1985).

Dacă se susține că psihologia științifică în Germania pe vremea național-socialismului și-a pierdut calitatea și legăturile internaționale, acest lucru este corect (cu toate că există indicii că acest proces începuse deja înainte de 1933). Acestei pierderi i se opunea însă un avânt material considerabil și, în egală măsură, extinderea psihologiei ca profesie. Această afirmare nu trebuie înțeleasă ca o justificare a ideologiei național-socialiste, pentru că ceea ce este mai veridic e faptul că național-socialismul și psihologia ca știință au fost incompatibile.

1.2.2 Exemplul 2: Psihologia experimentală în Republica Federală Germania

Cine deschide o revistă de psihologie, a unui institut de psihologie sau ascultă o prelegere de psihologie introductivă, trebuie să-și dea seama că psihologia a fost și a rămas o știință experimentală. Dacă se fac referiri la autori mai vechi, dacă sunt citate numele lui Gustav Theodor Fechner (1801-1887), Wilhelm Wundt (1832-1920) sau John B. Watson (1878-1958), se creează cu ușurință impresia unei dezbateri continue și logice a psihologiei. Aceasta este o apreciere eronată, larg răspândită în rândurile pihologilor și cercetătorilor. Întotdeaua în psihologie au existat părți neexperimentale și speculative. Pentru a rămâne în apropierea celor trei autori amintiți: Fechner cunoscut și sub pseudonimul de Dr. Mises, acesta a scris o serie de satire, mai multe cărți cu caracter mistic speculativ (care se găsesc în cataloagele anticariatelor la "ocultism"). Wilhelm Wundt a militat timp de aproape 20 de ani pentru dezvoltarea unei psihologii a popoarelor fără baze experimentale. John B. Watson a elaborat tratate de știință popularizată și chiar utopii, a încercat prea puțin ori deloc să-și transpună programul behaviorismului în practică.

Nu întâmplător, prin urmare, aportul științelor sociale la dezvoltarea psihologiei, mai ales a unor orientări care s-au dovedit a fi erori sunt sau au fost excluse, uitate și eludate. Uneori, chiar un psiholog pregătit va fi mirat să afle că o psihologie experimentală în Germania după cel de-al doilea război mondial, nu a fost un lucru evident, ci privit de majoritatea profesorilor de psihologie ca depășit (compara Traxel, 1985, pag.105). Este posibil ca nu puțini profesori de psihologie din Germania pe la începutul anilor '50, să fi considerat retrogradă și depășită o asemenea concepție. Generațiile următoare de psihologi de la sfârșitul anilor '50 și începutul

anilor '60 au încercat și au reușit, fie și numai în parte, "reînvierea psihologiei experimentale" (compara Traxel, 1985, pag.105).

1.2.3 Exemplul 3: Psihanaliza în URSS

Cel de-al treilea exemplu al nostru referitor la o eroare istorică se referă la un domeniu complet diferit: conform unei presupuneri larg răspândite, psihanaliza este o creație germano-austriacă, care, după emigrarea voluntară și uneori forțată a psihanaliștilor, ea a fost primită - evident și creatorii săi - cu entuziasm, prioritar în SUA.

Psihanaliza din Rusia și alte state est-europene este prea puțin abordată în literatura din Europa de vest. Chiar unii autori care cunosc bine istoria psihanalizei, au trecut și trec cu vederea faptul că în URSS a existat o perioadă de înflorire a psihanalizei, care a fost nu numai tolerată, ci chiar sprijinită de guvernul sovietic. 47 de lucrări ale lui Freud au fost traduse în limba rusă, cele mai multe abia după revoluția din octombrie. În august 1921, la Moscova, a fost deschis un laborator de psihanaliză pe lângă un cămin de copii care, la început, a fost puternic criticat (Schmidt, 1924), în lumina ideologiei marxist-leniniste. Apariția unor institute, publicații, întemeierea unor asociații psihanalitice în diferite localități din Rusia (compara Nitzschke,1989) a lăsat să se întrevadă ceea ce psihanaliza, în primii ani de după revoluția din octombrie, a cunoscut un reviriment în Rusia, dar și-a găsit sfârșitul în perioada stalinistă.

Înflorirea timpurie a psihanalizei în Rusia e de natură individuală. E posibil ca Lenin însuși să se fi expus, încurajând traducerea unor opere importante ale lui Freud în limba rusă (compară Tögel, 1988). Între anii 1900 și 1917 Lenin (1870-1924) a petrecut peste 13 ani în Europa de Vest și a folosit

orice ocazie pentru a frecventa marile biblioteci. În acest răstimp s-a familiarizat cu cele mai importante curente și orientări ale timpului său. De aceea este probabil ca Lenin să fi avut cel puțin informații minime despre psihanaliză. Mai mult, Leo Trotki (1879-1840), ulterior membru al C.C. al P.C.U.S. s-a familiarizar de timpuriu cu direcțiile principale ale dezvoltării și evoluției psihologiei, implicit ale psihanalizei. În plus soția lui Lenin, N. K. Krupskaia, a fost preocupată de pedagogie și familiarizată în mod cert cu ideile din psihologia dezvoltării lui Freud. Trei dintre cărțile lui Freud, Lenin le-a avut în propria bibliotecă, care se mai află și astăzi la Kremlin (Tögel, 1988). Ar fi de dorit ca în prezent prin libertățile existente în CSI să se realizeze o confruntare reală, în folosul științei, dintre marxism și psihanaliză de care ar beneficia și psihologia.

1.3 Aspecte ale istoriei științei

Cel trei exemple au arătat că există păreri greșite, parțial, larg răspândite, generatoare de erori. În situația actuală orice extrapolare fortuită ar putea fi dăunătoare. Pentru că astăzi în Rusia abia se practică psihanaliza, s-ar putea crede că această realitate a fost dintotdeauna așa. A crede o asemenea afirmație ar fi o mare eroare.

În cazul celor trei exemple am pus o întrebare referitoare la trecut și am încercat să răspundem pe baza unor dovezi. Este important să clarificăm faptul, că nici întrebările, nici dovezile pentru a răspunde la întrebări nu apar "de la sine". Nu există doar "trecut" sau "adevăr istoric" de la care trebuie neapărat pornit. Abia printr-o chestionare motivată într-un context teoretic, devine posibilă munca din punct de vedere al științelor sociale. Cum altfel să se constituie un întreg din abundența infinită de date (publicații, documente, memorii, legi etc.)?

În legătură cu această situație poate că lectorul ar dori să cerceteze viața și opera unui psiholog prea puțin cunoscut, ca de exemplu: Egon Brunswik, Rosa Katz, William Stern sau Carl Stumpf. Ați vrea, de exemplu, într-o lucrare să prezentați "Viața și opera " acestui psiholog. Cum ar trebui să procedați? Se recomandă a pregăti o serie de întrebări care vi se par importante și apoi să motivați scurt fiecare întrebare, de ce vi se pare că ar avea sens. Apoi căutați sursele documentare posibile, prin care doriți să ajungeți la răspunsul întrebărilor dumneavoastră. Dacă acest exercițiu vi s-ar părea prea greu, aveți posibilitatea să vă însușiți instrumentarul corespunzător. Aici se trimite la Borowsky ș.a. (1980), Schmidt (1975) și von Brandt (1983). Mai târziu revenim la această temă.

Prin acest exemplu v-ați putut convinge că se poate ajunge la o multitudine de întrebări: legate de apartenența etnică, originea socială, familie, frați, talent, structura personalității, pregătirea școlară, interese, profesori universitari, devenire profesională, stil de viață și de muncă, realizări științifice, apreciere din partea lumii de specialiști, influență asupra disciplnei de specialitate, studiul profesional, practica profesională etc. Unele date ca, de exemplu, cele spuse de un fost vecin sau de un fost elev că profesorul a făcut zilnic plimbări timp de două ore, ar putea părea lipsite de importanță. Dar, dacă știm că acest psiholog a lucrat decenii la rând în domeniul cunoașterii influențelor vremii și ale climei asupra psihicului uman (ca de exemplu în cazul psihologului Willy Hellpach), această informație poate avea o importanță extraordinară.

Mult timp istoricii au crezut că materialele trebuie doar adunate, sortate și apreciate pentru a ajunge la "adevărul istoric", arătând "cum a fost", adică lăsând faptele să vorbească de la sine. Acestă concepție a reprezentat-o de

exemplu, Leopold von Ranke (1795-1886), un important reprezentant al așa numitei școli istorice a secolului al XIX-lea. Acest istorism orientat asupra realităților s-a pretins a fi știința exactă. Față de o contemplare moralizatoare asupra istoriei, această știință a istoriei, exprimată pozitivist a fost desigur un progres. E nevoie însă să știm că nu există "adevăr istoric" ca un dat, ci că istoria este întotdeauna o reconstituire a celor trecute. Ea poate fi liniștit numită și construcție, deaorece o anumită perspectivă și punere a întrebărilor determină munca. Johann Gustav Droysen (1808-1884) și alți istorici au fost cei care, deja, în ultimul secol au atenționat asupra faptului că noi, oamenii, doar prin transpunere și înțelegere putem dobândi accesul la evenimentele istorice. Sentința că fiecare timp trebuie să-și scrie istoria proprie poate fi înțeleasă și în accepțiunea că în fiecare epocă apar alte întrebări și că faptele istorice sunt mereu altfel înțelese.

În prezent științele istorice au dobândit un avânt aparte, datorită publicului. Predominantă la generația mijlocie și mai tânără a istoricilor este o referire mai puternică la teoriile și metodele științelor sociale (vezi mai jos) și o discuție mai aprinsă cu privire la științele istorice.

1.4 Modele istoriografiei psihologice

La început am vorbit despre diferitele funcții ale istoriografiei psihologice. Astfel, s-a spus că istoria psihologiei a servit pe vremuri, deseori, la justificarea disciplinei științifice - psihologie. Metodele istoriografiei nu pot fi tratate independente de funcțiile lor. Cine înțelege istoria doar ca retrospectivă contemplativă, o va privi mai ales ca pe o reprezentare a unor evenimente "importante" sau a unor mari personalități.

1.4.1 Istoria psihologiei ca istorie a unor mari personalități

În predarea școlară am fost obișnuiți să vedem istoria în legătură cu Alexandru, Cezar, Carol cel Mare, Bismark sau Napoleon. La aceasta se potrivește părerea larg răspândită că istoria ar fi făcută de personalități. Lăsând la o parte faptul că în cazul unei astfel de aprecieri, femeile au fost iarăși uitate, trebuie pusă la îndoială ideea că evoluția, din punct de vedere istoric, e necesar să fie atribuită doar unor "mari" personalități. Asemenea considerații nu se impun a fi verificate experimental întrucât altă persoană în aceeași situație istorică ar fi făcut același lucru sau ceva comparabil. În istoria psihologiei multe argumente vorbesc împotriva acestei așa-zise încercări "great man". O teorie, o ipoteză de cercetare, terminologia și un câmp posibil de aplicare nu apar din senin: Pavlov a avut colaboratori, Freud s-a referit - fără a-l cita - de exemplu, la Eduard von Hartmann etc.

Și, totuși, cea mai mare parte a prezentărilor din istoria psihologiei este marcată de o individualitate ori alta. Nu este vorba numai de incursiuni în viața unor personalități, autobiografii (de exemplu Pongratz, Traxel și Wehner, 1972, 1979), biografii ori momente din viața lor (de exemplu Bonin, 1983), ci și despre tratate corespunzătoare legate de istoria psihologiei sau de domenii ale psihologiei alcătuite pe baza operei de o viață a anumitor psihologi. Cea mai diferențiată istorie de acest fel a psihologiei este "History of Experimental Psychology" de Edward G. Borings (1929). În ultimii ani prezentarea efectuată de Borings istoriei psihologiei experimentale a fost criticată, printre altele și din cauza încercării de a prezenta doar personalități. Și, în pofida acestui fapt, ea rămâne totuși o istorie a psihologiei bine fundamentată.

1.4.2. Istoria ideilor

În ediția a doua a "history"-ului (1950), Borings a încercat să se refere mai puternic la curente din istoria culturii și să prezinte cercetătorul psiholog mai puțin ca "great man", ci ceva mai mult ca parte a culturii sale. Sintagma germană "spiritul epocii" a devenit diacronic expresia preferată a lui Borings pentru a explica apariția și dispariția unor școli sau curente psihologice. Încerarea de a înțelege istoria psihologiei mai mult ca istorie a culturii a fost desigur un progres, dar și în conceptul de spirit al epocii există o tradiție. El, în măsura în care există, se manifestă când vrea, sau mai exact: pericolul acțiunii sale este mare, deoarece autorul îi permite să se manifeste când nu poate sau nu vrea să nominalizeze cauzele exacte ale unei schimbări, modificări.

Această situație ar putea părea nefirească, dar ea nu a fost gândită astfel. Problema reprezentării istoriei ideilor unei științe constă în greutatea recunoașterii curentelor și a sesizării lor, ce acționează într-o anumită epocă, precum și în aceea a prezentării evoluției acelei științe, stimulate să se dezvolte de curentul respectiv sau, dimpotrivă, împiedicată direct sau indirect să se afirme.

O istorie a ideilor psihologiei în limba germană de la filozofia greacă până în prezent a scris Hehlmann (1967).

1.4.3. Istoria problemelor

Istoria ideilor ca parte a istoriei culturii și spiritului este cronologic prezentată. Se arată, de exemplu, cum o teorie s-a dezvoltat din reflecțiile și dovezile unor predecesori (am numi conceptul de dezvoltare). La istoria problemelor apare distanțarea de acest proces cronologic și se pornește în interesul unei sintetizări mai puternice de la întrebări disparate - chiar dacă e nevoie, sub alt aspect, să te întorci la începuturi.

1.4.4. Istoria socială

Noțiunea de istorie socială nu este folosită unitar (compară Hobsbawm, 1984).

Mută vreme conceptul în discuție a servit doar pentru a desemna istoria categoriilor sociale inferioare ei, cu deosebire, a mișcărilor sociale. Într-o a doua accepțiune, mai generală, prin istorie socială se înțelege întreaga istorie a culturii, deci practic o "istorie fără politică". Într-un al treilea sens istoria socială este identificată, concomitent, cu istoria economiei.

Nici unul din cele trei sensuri nu cuprinde exact sensul în care se vorbește astăzi despre istoria socială a psihologiei (Lück ș.a., 1987). Istoria socială a psihologiei este înțeleasă ca o devenire în timp a unei discipline, a științei care se detașază în felul de a pune problemele, precum și din punct de vedere al metodelor, de istoria ideilor, prin faptul că relevă mult mai bine legăturile din sânul societății, în special cele sociale, politice și instituționale, condițiile cercetării psihologice, decât istoria tradițională a ideilor. Istoriografia mai nouă a psihologiei nu respinge, din principiu, aspectele ce vizează urmărirea și contemplarea ideilor sau problemelor referitoare la disciplina psihologiei drept greșite, dimpotrivă, în măsura în care e posibil le are în vedere. Ea dezvăluie mai pregnant faptul că istoria psihologiei poate fi redusă la o înșiruire de personalități care gândesc și acționează mai mult sau mai puțin izolat, la teorii și rezultate ale cercetării, tocmai fiindcă acestea nu pot sluji afirmării și impunerii disciplinei. E nevoie să fie prezentate orientările și direcțiile, chiar unele discontinuități, tot ce-ar putea reprezenta un corectiv în formarea științei a cărei devenire o urmărește. Istoria psihologiei ar putea pierde în acest fel ceva din cotribuția sa în slujba legitimării disciplinei, dar pentru disciplina în cauză face mult mai mult, deoarece pune în discuție, atenționează și stimulează dezvoltarea ei etc.

(Traxel 1985, pag. 9) a numit acest fel de istorie a psihologiei o istorie "activă", în opoziție cu cea "contemplativă".

Prezentări ale istoriei sociale a psihologiei în limba germană se găsesc printre altele la Ash și Geuter (1985), Lück, Miller și Rechtien (1984), Lück ș.a. (1987) cât și Maikowski, Mattes și Rott (1976).

1.5 Metode de cercetare în istoria psihologiei

Cercetarea în domeniul istoriei psihologiei nu are la dispoziție alte metode decât cele comune tuturor științelor sociale. Există însă o punere mai clară a accentelor ce evidențiază faptul că psihologia este o știință mai tânără, fapt ce o include în istoria mai nouă a științelor. Astfel, de exemplu, heraldica (știința blazoanelor), numismatica (știința monedelor) și sfragistica (sigilografia, știința sigiliilor), științe ajutătoare ale istoriei, sunt subordonate față de istoria psihologiei, deși o sprijină și-i oferă argumentele necesare în susținerea unor idei.

Cercetările înaintașilor oferă concluzii interesante. Dar, în istoria psihologiei, nu este vorba numai de a stabili relații de înrudire, ci mai degrabă de a ști al cui elev, discipol a fost X sau Y. Hillix (1980) a stabilit pentru docenții în psihologie ai unei mari universități americane, genealogia unor conducători de lucrări de doctorat și a conchis că aproximativ jumătate din toți psihologii care lucrează în S.U.A. "provin", într-un fel sau altul, de la Wilhelm Wundt. Această situație relevă înrâuririle lui Wundt, deși astăzi nici măcar un singur psiholog american nu reprezintă o înțelegere a psihologiei aidoma lui Wundt. În ultimile decenii ale secolului nostru, dezvoltarea psihologiei a avut loc atât de repede, încât unii psihologi nu mai corespund ca orientare cu ceea ce au fost conducătorii lor de doctorat, nici în înțelegerea științei, nici în teorii sau metode.

Fără a etala toate instrumentele de care dispune istoricul, von Brandt, 1989 schițează totuși, patru din domeniile importante pentru istoria psihologiei ce sunt la dispoziția lui.

1.5.1 Cercetarea izvoarelor

Într-un sens larg sursele istoriei sunt toate textele, obiectele sau faptele din care pot fi obținute cunoștințele despre trecut. Într-un sens restrâns este vorba despre textele literare, deci tradiții orale sau scrise, mituri, legende, cântece, anuare, biografii, memorii, note de jurnal, scrisori, albume foto, ziare, notițe pe acte particulare sau ministeriale, reglementări de studii și examene, relatări ale institutelor de învățământ, procese verbale, listele unor solicitări, aprecieri, prelegeri etc. (Vă amintiți de întrebarea - care surse vi se par potrivite pentru savantul preferat?).

Valoarea recunoașterii istorice a surselor nu are neapărat o legătură cu intențiile care în trecut au dus la apariția documentului. Astfel, registrele de nașteri sunt astăzi deosebit de interesante, nu numai pentru a stabili când a trăit o anumită persoană, ci și pentru a cunoaște ceva despre durata vieții, originea și mărimea familiei, frecvența unor nașteri, înainte de nuntă (nelegitime) sau după consființirea căsătoriei, mai mult chiar despre preferințele cu privire la sexul copiilor proprii (dacă copilul cel mai mic al unei familii a fost cel mai frecvent un băiat decât o fată, se poate spune că în această cultură descendenții bărbătești au fost preferați ș.a.m.d.).

De regulă, valoarea documentară a unor acte este cu atât mai mare cu cât izvorul e mai aproape de eveniment. În acest sens, se deosebesc surse *primare* și *secundare*. Față de memoriile pe care foarte vârstnicul Wilhelm Wundt le-a scris despre perioada studiilor și despre primele sale cercetări fiziologice (Wundt, p.920), scrisorile sale din epoca respectivă

adresate familiei pot fi considerate izvoare primare. De fapt, aceste scrisori prezintă anumite împrejurări în care au fost efectuate primele sale lucrări, cercetări de altfel, în mod sigur mai aproape de realitatea în care s-au înfăptuit.

Memoriile sunt nu numai amintiri legate de ceea ce a fost, ci și prezentări filtrate, maturizate, cenzurate ale unor trăiri considerate importante din punct de vedere personal, demne de a fi avute în vedere. Astfel, de exemplu, decizia cuiva de a se orienta spre un anumit domeniu de cercetare retrospectiv este bine motivată, cu toate că în realitate doar câteva întâmplări au dus la prelucrarea acestui domeniu și nu al altuia.

Față de autobiografii, biografiile sunt de regulă apreciate ca surse secundare. Aici sunt "rectificate" mult mai multe fapte și întâmplări, deoarece fiecare biograf, până la un anumit punct, se identifică cu persoana prezentată și în consecință, biografia cuprinde volens-noles și trăsături imanente biografului. "Mulți istorici înclină să prezinte pe ceilalți cercetători drept un alter ego". (Ginzburg, 1983,p.22).

Dacă am preferat sursele primare celor secundare, mai trebuie spus că cele secundare - de exemplu biografiile - au deseori avantajul privirii de ansamblu și al distanței în timp și spațiu față de tema abordată. Multe documente nu s-au păstrat pentru cercetarea istorică, altele au fost lăsate la o parte. Războiele mondiale au lăsat urme; materialele importante din punct de vedere istoric, de exemplu, aparatura psihologică a fost, după cel de-al doilea război mondial, considerată de prisos, inutilă. În ultimele decenii s-a folosit tot mai des - în cercetare - telefonul în situații în care odinioară scrisoarea reprezenta principalul mijloc de comunicare. Convorbirile telefonice s-au înregistrat rar, de aceea se poate vorbi despre

"gaura telefonică" în care dispar surse importante de documentare.

Este importantă aprecierea că materialul păstrat nu prezintă aproape niciodată o valoare documentară indubitabilă, ci doar una relativă, fapt pentru care trebuie folosit în mod selectiv. De ce lipsesc dintr-o colecție de scrisori, de exemplu, scrisorile dintr-o anumită perioadă sau de ce sunt intruvabile actele prezidiului Societății pentru Psihologie din perioada national-socialismului?.

Valorificarea surselor pentru un chestionar de științe sociale poate fi diferită. În lunga tradiție a științelor sociale, hermeneutica, artă sau teorie despre interpretarea unor cuvântări sau scrieri, a devenit o metodă centrală. Noțiuni, expresii, elemente de limbă și stil trebuie recunoscute și interpretate. Este important a cunoaște și a ține cont de lucrurile obișnuite pentru acea vreme.

Ajungi ușor la pericolul de a porni de la norme sociale obișnuite astăzi și de a interpreta tot ceea ce deviază de la aceasta drept ciudat sau bătător la ochi. Mai mulți istorici americani ai psihologiei, de exemplu, și-au dat frâu liber fanteziei și au relatat că tânărul Wundt ca elev a împărțit camera cu profesorul său particular (necăsătorit). La mijlocul secolului trecut, nu numai că în familiile înstărite un profesor particular a fost ceva obișnuit, dar era și normal ca educatorul si educatul să împartă o cameră. A trage din această stare de fapt, în ziua de astăzi, concluzia de seducere sau înclinații homosexsuale, este o greșeală condamnabilă.

Interpretarea hermeneutică poate conduce la un rezultat bun, dacă cel care o realizează dispune de cunoștințe solide cu privire la un anumit stil, persoană, epocă, obiceiuri etc. Dobândirea unor atare cunoștințe este posibilă prin analiza și cercetarea unor texte. Cel care vrea să cunoască ceva e

nevoie să știe în prealabil ce anume vrea. Dovezile istorice se luminează reciproc. Și, fiindcă nu există prescripții obligatorii cu privire la cu ce anume trebuie să începi, munca cercetătorului istoric se aseamănă cu o mișcare circulară (după alte concepții în formă de spirală). Se vorbește despre așa numitul cerc hermeneutic.

Alături de interpretarea hermeneutică, la dispoziția istoricului mai sunt și alte metode ale valorificării surselor. În ultimele decenii s-au folosit în măsură crescândă metodele matematico-statistice în științele istorice (compară Floud, 1980). Aceste metode ajung de la simpla statistică descriptivă (deja numitele registre de naștere și de deces) pentru calcularea corelațiilor, stabilirea ecuațiilor de regresie până la procedee multivariate destul de complicate (compară de exemplu Clubb și Scheuch 1980). În principiu este vorba despre repertoriul de metode al științelor sociale empirice, aplicate cu aportul *chestionarului istoric.*

Dar, există și câteva metode aplicate mai des. Printre ele se numără analizele bibliometrice ca, de exemplu, valorificarea cantitativă de citări în reviste (compara Heidbrink, 1991), analiza acestora sau a altor date și așa-numita analiză a conținutului (content analysis), care este o valorificare cuantificată de texte (mai rar imagini sau ceva asemănător). Aproape toate metodele pot fi înțelese ca o contribuție a științelor sociale la îmbogățirea metodelor de cercetare în domeniul istoriei psihologiei. Cercetări de acest fel au apărut destul de des sub denumirea "Științe sociale istorice" sau "sociologie istorică".

1.5.2 Folosirea arhivelor

S-a amintit, deja, că psihologii au manifestat, în parte, destulă neglijență față de documentele istoriei specialității lor.

Acest fapt a îngreunat și îngreunează munca istoricului. Din fercire există unele arhive în care au fost adunate materiale referitoare la istoria psihologiei. Folosirea acestor arhive este gratuită, dar nu întotdeauna posibilă, din cauza protecției persoanelor și ale dreptului de autor.

În primul rând trebuie numit Institutul pentru Istoria psihologiei al Universității din Passau, întemeiat în 1981 de către profesorul Werner Traxel. Alături de cercetare și învățare printre sarcinile acestui institut figurează, la un loc de frunte, culegerea de literatură în legătură cu istoria psihologiei, de instrumente și aparate psihologice, de teste operative și de altă natură, de chestionare cât si de culegerea de obiecte de arhivă ca documente, note, scrisori, fotografii etc. Printre cele mai interesante obiecte ale acesei arhive fac parte câteva lucrări apărute postum și un mare număr de aparate și instrumente psihologice, unele de pe vreme lui Wilhelm Wundt. Institutul publică și "Scrierile din Passau" în legătură cu istoria psihologiei. La Institutul de Psihologie al Universității din Heidelberg există o Arhivă pentru istoria psihologiei (condusă de profesor Carl Friederich Graumann). Remarcabilă este aici Arhiva Kurt Lewin, care constituie baza pentru ediția în mai multe limbi a operelor lui Kurt Lewin, cât și a elaborării unei culegeri de aparatură veche.

Cea mai mare arhivă de istoria psihologiei se află la University of Akron din Akron, Ohio. Aceste Archives of the History of American Psychology, deosebit de cuprinzătoare, conduse de prof. John A. Popplestone, cuprind biblioteci speciale, corespondențe, filme, diafilme, fotografii ș.a.

Lucrările postume ale unor psihologi se află uneori în posesia familiei, dar sunt, deseori, greu de găsit și la acele universități unde au predat acești cercetători. Astfel, lucrările postume ale lui Wundt și Fechner se găsesc la Leipzig (dar din

păcate, chiar din lucrările postume ale lui Fechner în timpul celui de al doilea război mondial au fost distruse mai multe părți).

O sursă de informații pentru istoricii și psihologii din R.F.G. este revista de specialitate "Psihologie și istorie", care, din 1989, apare trimestrial. Ea este singura revistă de specialitate de istoria psihologiei din spațiul lingvistic german (și se pare chiar din Europa). Apoi mai există o foaie informativă cu titlul "Istoria psihologiei". În plus mai trebuie amintite muzeele, importante pentru istoria psihologiei. Astfel, Muzeul German din München dispune de aparate psihologice și de o arhivă de literatură, *Muzeul "Sigmund Freud" din Viena*, Berggasse 19, nu prezintă doar locuința în care a trăit și a lucrat aproape 50 de ani S. Freud, ci adăpostește și o colecție cuprinzătoare de literatură psihanalitică. La Londra - Hampstead, Maresfield Gardens 20, unde Freud și-a petrecut ultimile luni ale vieții în exil - din 1987 această casă este de asemenea accesibilă ca muzeu.

Muzeele, institutele și arhivele organizează, incidental, expoziții și cataloage expoziționale referitoare la psihologie și evoluția diacronică a acesteia (de exemplu Clair, Pichler și Pircher, 1989).

1.5.3 Căutarea urmelor, procedee de măsurare nereactive

În ultimii ani, istoricii au comparat propria lor muncă cu citirea urmelor făcute de vânător și cu munca unui detectiv (de exemplu Ginzburg, 1983). Trăsăturile comune sunt într-adevăr evidente. Din resturi neintenționate se fac deducții referitoare la existența unor indivizi și la acțiunile acestora. Dar: vânătorul vrea să găsească vânatul și să-l împuște eventual, detectivul vrea să rezolve un caz, istoricul însă valorifică urmele ca atare,

nu poate întinde curse sau să-l prindă pe hoț asupra faptului. Trebuie să încerce să emită ipoteze și să le pună în relație cu anumite dovezi, argumente. Animalele își lasă urmele neintenționat, oamenii își pot lăsa urmele, dar le pot șterge *intenționat*. Documentele dispărute din perioada național-socialistă lasă să apară, de exemplu, rapid bănuiala unor urme sterse *conștient*.

Un proverb chinezesc relevă că cea mai palidă cerneală e mai bună decât cea mai puternică amintire. Corespunzător acestui proverb și urmele care par fără valoare au una (poate încă necunoscută). Psihologii și sociologii prin metodele lor preferate de cercetare: observare, chestionare și experiment au folosit puțin analiza urmelor. Și, totuși, există astfel de studii. Într-un volum - devenit clasic între timp - intitulat *Procedee și tehnici de măsurare* (Webb ș.a., 1966) sunt sistematizate cele mai cunoscute procedee: investigarea documentelor arhivelor, folosirea materialelor, inventarierea, alături de observație și experiment. Pentru aceste procedee, în psihologie și sociologie, s-a impus noțiunea de măsurări nereactive, deaorece aici subiecții nu pot influența sau dacă totuși o fac, ei influențează în mică măsură, starea de fapt ce urmează a fi măsurată: mai exact, deoarece procesul măsurătorii nu schimbă sau schimbă doar în mică măsură starea de fapt ce urmează a fi măsurată (de exemplu o atitudine). Făcând abstracție de observarea și cercetarea materialelor și de experimentul de teren, toate procedeele nereactive prezintă o relație directă față de metodele istorice de cercetare. Aici se întâlnesc prin urmare direct metode ale științelor istorice și ale celor sociale.

1.5.4 Oral history - istorie trăită

Până acum am vorbit exclusiv despre surse care pot fi căutate, găsite și valorificate. Istoricii însă, de câțiva ani, se folosesc de posibilitatea de a "crea" ei înșiși sursele de date. O metodă la îndemâna acestora este chestionarea ghidată, legată de trecut, de istoria trăită. Printre istorici aceasta este numită "oral History", și a devenit chiar o mișcare (compara Niethammer, 1980 în Revista pentru cercetarea biografică și Oral History Bios, care apare din 1988).

Metodele istoricilor se interferează din ce în ce mai mult cu cele ale sociologilor și astfel cercetarea istoriei psihologiei poate profita de experiențele clinico-psihologice corelate ori interferate cu dialogul ori cu interviul. Cercetarea de tipul "oral History" în istoria psihologiei este considerată destul de complicată. Trebuie efectuată o înregistrare, acesta să fie apoi transcrisă cu grijă, deoarece, deseori, doar o mică parte din cele spuse, este importantă. Avantajul metodei constă în faptul că ea este ușor de utilizat și permite obținerea destul de rapidă a unor date după cum și le dorește cercetătorul.

Geuter, de exemplu, cu chestionarea cuprinzătoare a unor psihologi ca martori ai perioadei naziste (1984) a folosit eficient metoda oral-history. Experiențele sale sunt edificatoare (ele sunt amintite în carte). Interviurile oferă un anumit tip de informații subiective, care se pot obține din așa numitele surse obiective. Ele dau o imagine asupra felului în care cei intervievați au trăit epoca și propria activitate profesională, dezvăluie ascultătorului un fel de epopee plină de atmosfera profesiei care include și unele altercații, obstacole și deopotrivă felul în care au fost depășite. Valoarea lor este prioritar faptică, deoarece în discuții sunt numite deseori întâmplări și fapte intruvabile în acte și, în urma cunoașterii lor, actele se pot studia mult mai bine. Ele incită mai ales privirea în legătură

cu detaliul. Am impresia că acelora care privesc epoca de la mare distanță istorică le lipsește capacitatea de a vedea, descoperi numeroasele contradicții din sânul societății, fapt pentru care, pentru ei, istoria se diluează în mici întâmplări accidentale. Acest fapt este urmarea unei cauze, dar aceasta nu e și nici nu trebuie să fie universalizată. E o eroare să nu vezi pădurea din cauza faptelor, copacilor.

1.5.5 Analiza factorială ca exemplu al unor metode matematico-statistice

Datele cu care lucrează istoricii sunt deseori ordonate cronologic: numărul de sinucideri pe zi, exportul de oțel lunar în tone, numărul membrilor Societății Germane de Psihologie în anii 1904-1933 (Traxel, 1985, pag.81). Date ca acestea pot fi adunate și, la rândul lor, reprezentate grafic - de exemplu sub forma unei diagrame cu puncte.

La o asemenea reprezentare grafică simplă apar, de obicei, derulări care pot evidenția anumite tendințe. Acestea sunt influențate cu regularitate de durată. La numărul de membrii amintit, pentru perioada 1904-1939 la prima vedere se poate recunoaște o tendință puternic ascendentă. Dar, deseori, nu este suficientă descrierea și analiza celor văzute, sunt necesare calcule asupra tendințelor. O metodă des folosită pentru calcularea tendințelor este metoda celor mai mici pătrate (compara Floud, 1980, p.107). Prin această metodă se *trasează* o dreaptă printr-o multitudine de puncte, la care suma distanțelor la pătrat a tuturor punctelor disparate față de dreaptă este mai mică decât la toate celelalte drepte posibile. Bineînțeles că prin alte metode se pot stabili și tendințe curbilinii, maxime, minime și alte puncte de întoarcere.

Tendințe de mai scurtă durată, care revin, pot fi deosebit de interesante: de exemplu sinuciderile la sfârșit de săptămână

pot fi mai frecvente decât în zilele lucrătoare. Deseori se suprapun mai multe astfel de oscilații regulate; astfel pentru mai multe date economice atât oscilațiile de sezon cât și oscilațiile de mai lungă durată sunt dependente de cicluri economice. Analiza atentă a unor astfel de tendințe permite în mod limitat prognozarea. În cercetarea istoriei psihologiei numărul de publicații legate de anumite subiecte psihologice (ca și agresiunea, motivația randamentului etc.) este stabilit deseori, pentru a obține indicii cu privire la tendințele de cercetare. Această numărare se face, de obicei, pe baza indicațiilor din revista lunară Psychological Abstracts.

Datele nu se analizează și nu se explică de la sine. Trebuie urmărite cu seriozitate anumite întrebări; astfel, de exemplu cercetările legate de oscilațiile ritmice e necesar să se efectueze pe bază de ipoteze și nu după bunul simț al fiecăruia.

1.6 Teorii psihologice în interesul istoriei psihologiei

Istoricii folosesc în mică măsură teorii psihologice, dar deseori se pare că merită să te folosești de ele. În special pentru istoria psihologiei nimic nu este mai la îndemână, deoarece - făcând abstracție de istoria psihanalizei - cercetările în acest domeniu se află la începuturi, oferind doar câteva indicații.

1.6.1 Psihologia dezvoltării și a personalității în serviciul cercetării biografice.

O mare parte a literaturii istorice este biografică. Aici teoriile dezvoltării și personalității pot servi ca un cadru util. Unul dintre modelele dintâi ale psihologiei dezvoltării, care se

referă la întreaga biografie umană (și nu doar la copilărie), provine de la Charlotte Bühler (1933) care a adunat multe biografii și autobiografii ale unor personalități importante și a încercat să elaboreze o învățătură (teorie a fazelor dezvoltării umane și să găsească biografii tipice, date ca: venit, patente, publicații, compoziții etc., fiind cuprinse cantitativ și prezentate ca diagrame ale vieții). În această lucrare Charlotte Bühler a scos în evidență strădania omului de a se implini, de a fi el prin sine. Până în prezent, modelul Bühler a fost puțin folosit pentru cercetările din domeniul istoriei psihologiei.

Un alt domeniu care poate fi folosit pentru științele istoriei este psihologia personalității. Nu mai este posibil să studiezi personalități dispărute prin texte psihologice, dar există procedee, care permit indicii importante. Astfel, de exemplu, din texte scrise de o persoană prin procedee ale analizei conținutului se pot obține indicii legate de dimensiunea personalității, de exemplu motivația realizărilor. Parțial sunt folosite astfel de procedee de evaluare care pot fi implicate în cadrul unor așa numite teste proiective. Între timp există, de exemplu, indicatori pentru stiluri dogmatice de gândire și argumentare, cu ajutorul cărora se pot cerceta texte ale unor oameni de știință în viață și dispăruți. În măsura în care au fost cunoscute aceste procedee au fost puțin folosite în cercetarea istoriei psihologiei.

1.6.2 Psihologia socială în slujba istoriei școlilor și a instituțiilor

Orice fel de cercetare este inclusă în relații sociale și, de aceea, poate fi apreciat ca rezultat al unor procese sociale. Acest fapt este valabil și pentru un filozof solitar care s-a decis, dintr-un motiv oarecare, să-și publice cărțile postum. Acesta nu se poate descurca, de exemplu, fără limbă, dar

aceasta este învățată, adică a fost transmisă social. Dar nu numai acest lucru: modul de a gândi, argumentele, cunoașterea și aprecierea literaturii și multe altele sunt corolarul unui proces de socializare, în întreprinderea științifică pe care fiecare om de știință îl parcurge.

Evaluările cantitative ale unor publicații psihologice arată că numărul acelora la care participă mai mulți autori, crește procentual atât aici cât și în cadrul altor discipine științifice. Această realitate semnalează necesitatea diviziunii muncii în cadrul grupelor de cercetători. Analiza grupelor este obiectul psihologiei sociale. Astfel, se găsesc cu ușurință în grupurile de cercetători toate aceste procese, pe care psihologii sociali le cercetează de decenii, de exemplu, alcătuirea normelor, relațiilor de simpatie, atracție, coeziune, consens, efectuarea conducerii, apariția grupărilor noi, respingerea unora dintre ele. Este de-a dreptul ciudat că psihologii-sociologi s-au adresat prea rar grupelor de cercetători. A fost nevoie să apară lucrarea istoricului Thomas Kuhn, pentru a dezvălui însemnătatea psihologiei sociale, a comunității oamenilor de știință pentru cercetarea unor asemenea probleme de interes major.

Trebuie spus însă imediat, în mod restrictiv, că noțiunea de "scientific community" utilizată de Kuhn, probabil nu este noțiunea cea mai potrivită pentru cercetarea social-psihologică, deoarece nu a fost definită exact de el. Pentru a clarifica, se dau câteva exemple de cercetare social-psihologică în istoria psihologiei. S-au păstrat părți mari ale proceselor verbale ale ședințelor de miecuri organizate și desfășurate sub conducerea lui Freud. Toate acestea s-ar putea valorifica după structura interacțiunii: Cine a vorbit cu cine și ce efect au avut discuțiile? Un alt exemplu îl constituie valorificarea unor controverse științifice, publicate în relatări de la anumite congrese ori a unor controverse din cadrul unor colegii de

redacție ale unor reviste: Cine a participat la ele și din ce motive? Cum au fost distribuite argumentele, informațiile și critica, natura lor (Thomas, 1990)

Un al treilea exemplu privește relația dintre stilul de conducere și membrii unei grupări, dintre climatul din sânul acesteia și stilul de conducere, dintre cei care constituie gruparea, productivitatea și eficiența cercetărilor; în ce relații se află toate acestea și multe alte particularități imanente grupului ? Aplecarea asupra unor atare probleme și cercetarea lor s-au realizat accidental , deseori din interes economic, deși abordarea lor s-ar impune a fi extinsă asupra unor grupări de cercetători care au existat ori mai există încă și desfășoară muncă de cercetare.

1.6.3 Psihanaliză și psihoistorie

La puțin timp după dezvoltarea modelului de tratament psihanalitic, Freud și elevii lui au început să aplice metoda psihanalitică la texte literare, amintiri din copilărie și texte biografice. Cu aceasta, psihanaliza a devenit un curent al științelor sociale, fără ca cercetătorii literari sau din domeniul științelor sociale să-și fi însușit, într-un fel sau altul, metoda de interpretare psihanalitică.

Abia în ultimii ani, interpretarea psihanalitică a unor texte a devenit una dintre cele mai importante metode ale științei despre literatură (istorie, teorie și critică literară). Noțiunea de psihlogie a literaturii s-a impus diacronic în domeniul cercetărilor din cadrul științei despre literatură.

Pe la începutul anilor '60, mai întâi în Franța și apoi în S.U.A., a început o receptare asemănătoare a psihanalizei în domeniul științelor istoriei. Lucrarea lui Erik Erikson despre tânărul Luther (1958, în germană în 1965), este considerată, deseori, drept un studiu care chema istoricii să folosească

psihanaliza ca un auxiliar în cercetarea și interpretarea fenomenelor istorice. Un alt exemplu, la îndemâna tuturor, îl reprezintă tendința lui Adolf Hitler de a ajunge la putere și conștiința unei misiuni, legate de anumiți factori din vremea copilăriei timpurii (casa părintească, stilul educativ, unele trăiri importante în copilărie). Psiho-istoria, respectiv "psychohistory" sunt denumirile specifice pentru acestă metodă de interpretare a istoriei pe bază psihanalitică. Chiar dacă pentru mulți istorici este clar că acestă metodă este, în bună parte stimulativă, ea rămâne, totuși, discutabilă, deoarece psihanaliza, metoda ca atare permite interpretări diferite ale aceleiași situații ori chiar ale aceluiași fapt istoric.

Dintr-un alt punct de vedere psihanaliza este orientată, în special, spre individ, în timp ce științele istorice, mai recente, se străduiesc consecvent să interpreteze procesele sociale cu prioritate. Astfel, Wehler considera (încă din 1974) că o psihologie socială (psihanaliza) reprezintă un scop îndepărtat pentru istorici, o perspectivă și nu un obiectiv imediat, deși mulți istorici ai generației mijlocii și mai tinere au fost și sunt receptivi față de teoriile și metodele din domeniul științelor sociale. Referitor la psihanaliza propriu-zisă au existat mai întotdeauna anumite rețineri. În acest fel, psihoistoria s-a dezvoltat, a ajuns să aibă un domeniu propriu, autori și cititori proprii, deși ea nu este acasă nici în științele istoriei, nici în istoria psihologiei.

1.6.4. Teoria marxistă a societății și psihologia critică.

Pornind de la teoria socială a lui Karl Marx, Klaus Holzkamp (1927-1995) și elevii lui în cadrul psihologiei critice (compară cap. 5.2) au accentuat mereu importanța istoriei și valoarea studiului ei pentru psihologia critică. În articolul său

"Rationalismul critic sau criticismul orb" (1971) Holzkamp a reproșat psihologiei "burgheze" că ar privi istoria ca pe un proces natural, fără a delimita suficient între istorie ca proces natural și istoria omenească. Istoria omenească incumbă practica obiectivă, socială a omului și acesta este atât subiect cât și corolarul unor dezvoltări istorice. Holzkamp presupune cu Marx) că procesul istoric s-a desfășurat și se desfășoară potrivit unor legi. Dar, a considera că aceste legi pot fi studiate asemenea legilor ce guvernează natura, din exterior ar fi o mare eroare. Omul nu a fost, nu este și nici nu va fi vreodată în afara istoriei, ci numai în interiorul ei. Același lucru este valabil și pentru cercetare. În măsura în care aceasta este eliberatoare, ea are valoare cognitivă și în consecință reprezintă un succes.

Sub influența psihologiei critice, psihologi de diferite orientări și origini au publicat, încă în anii 1979/1980, primele lucrări despre istoria psihologiei în perioada național-socialismului față de care au adoptat un spirit critic. Dezbateri mai lungi în legătură cu această temă au avut loc, cu precădere, în domeniul lingvisticii germane.

De la psihologia critică - privită în ansamblu - au plecat impulsuri puternice pentru cercetarea istoriei psihologiei, chiar dacă în ultimii ani între psihologia critică și concepția rațional-critică despre istorie nu se mai pot stabili cu exactitate granițe tranșante.

Recomandări bibliografice

1. Ash, M.G. & Geuter, U (Hrsg.) (1985) - *Geschichte der Psychologie im 20. Jahrundert (Istoria psihologiei secolului al XX-lea).* Opladen: Westdeutcher Verlag;

2. Boring, E.G. (1950) - *A History of Experimental Psychology, (Istoria psihologiei experimentale)* 2nd Ed. New York: Appleton Century Crofts.
3. Geuter, U. (1984) - *Die Professionalisierung der deutschen Psychologie im Nationalsozialismus (Profesionalizarea psihologiei germane în perioada Socialismului Național).* Frankfurt am Main: Suhrkamp.
4. Jaeger, S. & Staueble, I. (1978) - *Die gesellschaftliche Genese der Psychologie (Geneza socială a psihologiei).* Frankfurt: Campus.
5. Lück, H.E. & Miller, R (Hrsg.) (1991) - *Theorien und Methoden psychologiegeschichtlicher Forschung (Teorii și metode ale cercetării psihoistorice).* Göttingen: Hogrefe.
6. Lück, H.E. & Miller, R (Hrsg.) (1993) - *Illustrierte Geschichte der Psychologie (O istorie ilustrată a psihologiei americane)* - München: Quintessenz.
7. Popplestone, J.A. & White McPherson, M. (Eds.) (1994) - *An illustrated history of American psychology.* Madison, Wisc.: Brown & Benchmark.

2. CURENTE ŞI ORIENTĂRI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

S-a spus, de mai multe ori şi, din păcate, se mai afirmă că nu există practic o psihologie, ci doar orientări, curente şi tendinţe diferite. Pentru un necunoscător sau începător în ale psihologiei asemenea aserţiuni sunt derutante. Mai importantă este confruntarea dintre aceste orientări sau direcţii, din care se dobândeşte, pe de o parte, capacitatea de a aprecia corespunzător literatura psihologică şi, pe de altă parte, înţelegerea firească, proprie şi diferenţiată a psihologiei.

E necesar să precizăm că orientările ştiinţifice şi şcolile psihologice nu au apărut din senin, ele sut consecinţele dezvoltării societăţii şi ale luptei dintre idei şi autorii acestora. Si, chiar dacă, anterior, ele nu au avut consistenţa dorită, au contribuit - ca în orice altă ştiinţă - la maturizarea psihologiei, a impunerea ei ca ştiinţă autonomă. În următoarle consideraţii dorim să prezentăm, cu deosebire, câteva poziţii şi controverse, care ne-ar putea ajuta să urmărim procesul confruntării dintre anumite idei şi, concomitent, maturizarea psihologiei.

Secolul al XIX-lea a fost dominat de o multitudine de curente filozofice, culturale şi sociale. Din suita lor urmează să ne referim, doar pe scurt, la câteva dintre ele care au devenit relevante pentru dezvoltarea psihologiei.

2.1 Pozitivismul şi empirismul naiv

Poziţia teoretic ştiinţifică a pozitivismului se bazează în esenţă pe gândirea iluministului englez David Hume (1711-1776). Această orientare filozofică de abia în a doua jumătate

a secolului al XIX-lea prin filozofii francezi Auguste Comte (1789-1857) și Hyppolite Taine (1828-1893), în Anglia prin Jon Stuart Mill (1806-1873) și Herbert Spencer (1820-1893), în spațiul de limbă germană prin Ludwig Feuerbach (1804-1872), Erns Mach (1838-1916), Hans Vaihinger (1852-1933) ș.a. devine cunoscută. A. Comte, care este considerat întemeietorul sociologiei, a cerut să se plece în elaborarea oricărui raționament de la ceea ce este dat, real, deci de la ceea ce este "pozitiv". În concepția lui Comte, dezvoltarea omenirii a avut loc în trei faze (stadii): teologic, metafizic respectiv abstract care, la rândul său, a fost depășit de stadiul științific, pozitivist. Legea celor trei stadii după cum a numit-o Comte este valabilă nu numai pentru fiecare știință în parte, ci și pentru fiecare individ, subiect.

În pozitivismul englez tezele lui Comte sunt completate de John Stuart Mill (1806-1873) și Herbert Spencer (1820-1893). Orientarea lor este denumită "empirism naiv", deoarece aici concepția că savantul ar putea dobândi cunoașterea "adevărată", legată de natură devine hotărâtoare. Ei recunosc că aici se ajunge cu ajutorul observației și a experimentului. Acestă concepție - dublată de credința considerabilă în progres - a fost tipică pentru savanții secolului al XIX-lea.

În prezent neajunsurile empirismului naiv ca bază teoretico-științifică a psihologiei empirice sunt bine clarificate. Știm, de exemplu, că empirismul ultimului secol își are motivația în succesele pe care le-au înregistrat științele naturii - biologia, chimia și, îndeosebi, medicina ale căror progrese au devenit incontestabile. Fiziologia plantelor a favorizat dezvoltarea unor îngrășăminte chimice eficiente, au fost descoperiți și au fost combătuți agenți patogeni etc. În acest fel nimeni nu s-a mai putut îndoi de succesele științelor naturii, de implicarea lor în dezvoltarea societății și a omului.

2.2 Evoluționismul

Evoluționismul lui Charles Darwin (1809-1882) a fost comparat deseori cu concepția astronomică despre lume a lui Nikolaus Kopernikus (1473-1543). În ambele cazuri a fost răsturnată (aproape textual) concepția valabilă de până atunci. Pământul nu a mai fost centrul cosmosului - cum ar mai fi putut fi atunci centrul creației divine? Omul urma să nu mai fie decât corolarul unui proces evolutiv îndelungat? Geneza a fost doar un basm? În ambele cazuri reprezentanții oficiali ai creștinismului au reacționat asemănător, respingându-le și, în cele din urmă, au încercat o retragere ori au acceptat în mod tacit.

Charles Darwin s-a născut în 1809 la Shrewsbury. Tatăl său a fost medic. A studiat câteva semestre medicina, apoi teologia și - mereu interesat de științele naturii - a primit oferta de a participa la o expediție mai mare în America de Sud, care urma să dureze 5 ani. Teoriile lui Darwin despre evoluția speciilor și despre originea lor le-a elaborat în conacul său Down din Beckenham (comitatul Kent) unde a și murit în 1882. El a simțit puterea explozivă a gândurilor și argumentelor sale, studiind el însuși câteva semestre de teologie. Activitățile sale publicistice, argumentele lui și întreaga sa atitudine s-au caracterizat prin prudență și reținere. Aceasta le-a conferit poate un efect deosebit de puternic.

Viețuitoarele din cadrul unei specii prezintă mereu, din diferite motive, deosebiri mai mari sau mai mici. Una este mai puternică, alta are o culoare puțin diferită de a alteia etc. În lupta pentru existență învinge acea viețuitoare care este înzestrată mai bine, aceea care este mai bine mascată, care găsește mai ușor hrana, care este superioară în lupta cu ceilalți din cadrul aceleiași specii. Deoarece, acestă viețuitoare participă cu o probabilitate mai mare la păstrarea speciei prin înmulțire, are loc o selecție naturală.

Influența teoriei evoluționiste a lui Darwin asupra științelor umaniste a fost considerabilă. Evoluționiștii englezi ca Sir Edward Burnett Tylor (1831-1917) sau James G.. Frazer (1854-1941) au fost de părere că cei "primitivi" se află pe o treptă evoluționistă inferioară și le sunt inferiori europenilor din punct de vedere al dezvoltării intelectuale. Și Sir Francis Galton (1822-1911) a adus argumente pentru o astfel de concepție, fiindcă prin cercetările sale practice a găsit unele deosebiri în capacitățile spirituale a diferitelor rase. (Mult mai târziu urma să se arate că și procedeele psihologice cu ajutorul cărora se constată deosebiri de inteligență sunt puternic legate de cultură, astfel încât nu există teste complet independente de cultură cu care s-ar putea face astfel de comparații). Nu direct, dar de cele mai multe ori indirect, influența lui Darwin se găsește în teoriile psihologice ale multor medici și psihologi printre care cel mai cunoscut este Sigmund Freud.

2.3 Etnografia și psihologia popoarelor

Practic, expansiunea europeană a început prin colonizare, odată cu marile descoperiri din secolul al XV--lea și al XVI-lea. Dar, între marile puteri europene, abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a început o nouă cursă pentru colonii, la care din 1884 a participat și Germania. Relația statelor europene cu aceste colonii și protectorate a fost marcată de interese economice și umanitare, dar mai ales strategice. În fiecare caz întâlnirea cu oameni aparținând altor rase și culturi a dus la o confruntare cu mentalitatea acestor popoare. Theodor Waitz (1821-1864) și Adolph Bastian (1826-1905) trebuie considerați printre cei dintâi care foarte de timpuriu și-au pus întrebări referitoare la deosebirile dintre culturi. În "Antropologia popoarelor primitive" (1859), Waitz s-a

confruntat cu deosebirile de mentalitate ale diferitelor popoare s a ajuns la rezultatul că aceste deosebiri nu se lasă explicate prin deosebiri rasiale, deoarece în cadrul aceleiași rase apar naționalități diverse cu mentalități diferite. Invers, rase asemănătoare pot apare în condiții diferite de mediu înconjurător. Waitz a tras de aici concluzia, că însușirile sufletești ale omului ar fi puternic modificabile.

Bastian, directorul Muzeului Etnografic din Berlin în scrierea sa *"Omul în istorie"* (1860) relevă concepții similare cu cele ale lui Waitz. Experiențele etnologice cuprinzătoare l-au determinat pe Waitz să scoată în evidență importanța mediului înconjurător social pentru procesul devenirii omului, evoluției sale. Noțiunea de "evoluția popoarelor" a creat-o Wilhelm von Humboldt (1767-1835). El a elaborat și teza că gândirea este determinată în mod prioritar de limbă. Popoare cu limbi diferite au și diferite "concepții despre lume". Această teză a fost mereu reluată și apărată de etnografi, lingviști și psihologi, cel mai elocvent de către Benjamin Lee Whorf. După el această prezumție a fost denumită până astăzi ipoteza "Whorf".

Întemeietorul psihologiei popoarelor a fost însă mai puțin Wilhelm von Humboldt și, în mod sigur, nu Wilhelm Wundt, care este pus de obicei direct în legătură cu noțiunea de psihologie a popoarelor, ci cei doi oameni de știință evrei și prieteni Lazarus și Steinthal.

Filozoful Moritz Lazarus (1824-1903) a devenit în 1860 profesor de filozofie la Berna, iar din 1868 la Berlin. În istoria evreilor germani, Lazarus a avut un rol important. Hajim (Heymann sau Hermann) Steinthal (1823-1899) a fost filozof și lingvist. A devenit în 1863 profesor de lingvistică la Universitatea din Berlin. Lazarus și Steinthal au întemeiat *Revista pentru psihologie a popoarelor și lingvistică*.

Moritz Lazarus și Hajim Steinthal au promovat, în 1860, în primul caiet al *"Revistei pentru psihologia popoarelor și lingvistică"* un program, care și astăzi pare modern. Prin studiul comparativ al popoarelor urma să fie studiată dezvoltarea omului, a limbii și apariția atitudinii sociale. Cadrul teoretic l-au format pentru Lazarus și Steinthal considerațiile lui Herder despre un "suflet al poporului" și *"Psihologia ca știință"* de Johann Friedrich Herbart (1824).

Johan Friedrich Herbart (1776-1841) a predat din 1809 până în 1833 la Königsberg ca urmaș al lui Immanuel Kant, iar din 1833 la Göttingen. El a scos în evidență foarte devreme faptul că omul nu este nimic în afara societății și că el își dobândește umanitatea prin mediul social înconjurător: "Nu-l cunoaștem pe cel total singur; știm însă cu siguranță că i-ar lipsi umanitatea (...) De aceea nu numai că-l vom interpreta integral pe ins, urmărindu-l ca o parte a neamului omenesc, ci îl vom recunoaște mai ușor, dacă-i privim imaginea amplificată în cadrul statului (1825).

Ideea unei analogii a individului și societății - începând de la Herbart - a apărut în multe din lucrările de specialitate ale secolului al XIX-lea și al XX-lea. De exemplu, Gustav Adolf Lindner (1831-1887) vorbește în strânsă legătură cu Herbart despre "fizionomia orașului", despre "conștiința și memoria publică" (1871) ș.a.m.d.

Programul unei psihologii a popoarelor a fost transpus de Lazarus și Steinthal doar în mică parte în fapte. Revista - cu mai multe denumiri - nu a contribuit la înfăptuirea ideilor propuse în program, ea s-a dedicat, în cele din urmă, doar etnografiei descriptive.

Wilhelm Wundt (1832-1921), pe care îl vom mai urmări și ca întemeietor al Școlii din Leipzig (compară cap. 3.1.) a reprezentat, în ciuda unor controverse disputate, o concepție ase-

mânătoare cu cea a lui Lazarus și Steinthal. A avut, foarte de timpuriu, părerea (considerată astăzi drept depășită), că procesele sociale sunt complexe pentru a putea fi cercetate experimental. Psihologia experimentală, pentru Wundt, s-a redus la atitudine individuală și de aici la percepție și conștiință. Astfel, Wundt a subîmpărțit psihologia în psihologie experimentală (sau denumită de Wundt după metodă, nu după conținut "psihologie fiziologică") și în psihologia popoarelor. În domeniul psihologiei popoarelor au fost incluse teme cum ar fi cultura, religia, limba, mitul, obiceiul și arta. Wundt a scris, de exemplu în *Introducere la cea de a V-a ediție a Trăsăturilor de bază ale psihologiei fiziologice*: "Din fericire acolo, unde metoda experimentală nu este suficientă, alte auxiliare de valoare obiectivă își pun serviciile la dispoziția psihologiei. Ele constau în acele produse ale vieții spirituale care permit concluzii asupra anumitor motive psihice. Dintre ele fac parte limba, mitul și obiceiul. Depinzând nu numai de condiții istorice, ci și de legi psihologice generale, fenomenele, care se reduc la cele din urmă, formează obiectul unei discipline psihologice deosebite, al psihologiei popoarelor; ale cărei rezultate sunt auxiliarul esențial pentru psihologia generală a proceselor sufletești complexe. În acest fel, psihologia experimentală și psihologia popoarelor formează cele două ramuri principale ale psihologiei științifice" (Wundt, 1902).

Wundt și-a prezentat ideile legate de psihologia popoarelor în zece volume, care au apărut între anii 1900-1920, parțial în ediții revăzute, de mai multe ori. Wundt, îmbătrânit și în cele din urmă aproape orb, nu se mai bazează acum pe cercetări proprii, ci pe rapoartele unor expediții, pe corespondență și pe experiența vieții proprii. Psihologia popoarelor devine tot mai mult o etnografie descriptivă care nu corespunde celui mai nou stadiu al cercetării. Ocazia de-a

începe o psihologie socială empirică este pierdută din motive metodice. Practic o astfel de psihologie socială, dezvoltată în același timp de sociologii americani și francezi, este activ frânată de Wundt.

Psihologia americană, aproape că nu s-a ocupat de subiectul "psihologia popoarelor", poate cu excepția elevului american al lui Wundt C.H. Judd (1873-1946) și chiar în Imperiul German cu excepția elevului lui Wundt, Willy Hellpach nu a mai existat vreo încercare serioasă de a prezenta psihologia popoarelor drept un domeniu al științei. Au existat însă o serie de studenți, la Leipzig, care prin prelegerile lui Wundt, au fost stimulați să cerceteze culturile străine din perspective psihologice. Astfel, se poate stabili, probabil, o linie directă de la Wundt peste americanul G. Stanley Hall (1844-1924), Franz Boas (1858-1942) până la Ruth Benedict (1887-1924) și Margaret Mead (1901-1978) (compara Jahoda, 1984). Cele două antropoloage (ultimele) au marcat o direcție numită școala "personality and culture", deci o școală a personalității și culturii. Astăzi pentru acestă direcție sunt folosite, de obicei, noțiuni ca: "antropologie psihologică" sau "antropologie etnologică".

În lucrarea ei importantă despre formele străvechi ale culturii (1934), Ruth Benedict prin studiul a trei culturi primitive încă existente, ca cea a indienilor kvakiutl din Vancover Island, cea a zuni-lor indienei din New Mexico și cea a tribului melanezic al Dobu-ilor, încerca să ajungă la declarații despre ființa sau esența omului. Concluzia sa este că atitudinea omenească a fost și este, în mare parte, învățată, "lucrurile culturale sunt de la sine înțelese", ele se dovedesc la o analiză atentă a fi niște prejudecăți, deoarece comparația culturilor trimite la enorma variabilitate de valori și modalități de atitudine.

O mare influență asupra etnologiei a exercitat psihanaliza (compară cap.3.5). Dacă psihologia academică a avut față de psihanaliză, de la început, o poziție de respingere sau imposibilă, etnologii au fost mai degrabă convinși de ideile psihanalitice. Cu scrierea "Despre totem și tabu" (1912) Freud însuși a atras atenția asupra asemănării dintre anumite tulburări nevrotice și reprezentări în anumite culturi primitive. Psihanaliști ca Abraham Kardiner (1891-1981) au încercat acum, pe bază (neo) psihanalitică, să determine legăturile între practicile de socializare și structurile personalității.

2.4 Psihologia maselor

Cine se pricepe câtuși de puțin la literatura științelor sociale, corelează noțiunea psihologiei de masă cu lucrarea *"Psihologia maselor"* (1895) a medicului și sociologului francez, Gustav Le Bon (1841-1931). Această carte a apărut în 1895 cu titlul *"Psychologie des Foules"* și a fost tradusă în mai multe limbi (a atins până în prezent tiraje foarte mari).

Dar, Le Bon nu a fost întemeietorul psihologiei maselor. Conform cercetărilor mai noi, în domeniul istoriei psihologiei, nici Franța nu poate fi considerată țara de origine a psihologiei maselor, nici Germania, ci mai degrabă Italia. Primele patru cărți despre psihologia maselor ale unor autori italieni și francezi au apărut într-o perioadă scurtă. Între 1890-1895. Aceasta arată că între autorii italieni și francezi a existat o relație strânsă, dar și faptul că pentru a trata subiectul era necesar ca el să fi fost considerabilă, în acel timp.

În cei o sută de ani de după revoluția franceză, din 1789, întreaga Europă a trecut printr-o dezvoltare fără precedent din punct de vedere cultural, economic și social, care poate fi descrisă într-adevăr ca o revoluție, deci ca o răsturnare. Anii '80 și '90 ai ultimului secol se pot schița pe scurt astfel: o

industrializare continuă, sporirea producției, emigrarea, mizeria muncitorilor din industrie, apariția mijloacelor de transport în metropole și a celor de comunicare în masă, presa zilei și impotanța ei crescândă pentru politică, unele afaceri de corupție ca cea din 1894 - afacerea Dreyfus - naționalismul puternic, dar și Internaționala Socialistă, formarea sindicatelor, demonstrațiile din mai (cele din urmă din 1890). Puterea maselor în societate, dar și efectele ei asupra insului părtaș au reclamat o clarificare științifică. Acesta s-a făcut cu intenția de a prevedea procese în masă și de a le putea ghida pentru a feri indivizii și păturile sociale stabilizate de efectele nedorite ale maselor.

Începuturile psihologiei maselor sunt denumite uneori ca "școala latină sau romană a psihologiei maselor", deoarece - cum s-a apus - a fost vorba de autori italieni, care au întreprins încercarea de a sistematiza efectele de masă. Italienii au în comun încercarea de a dovedi responsabiliitatea micșorată a insului în cadrul masei. Interesul a fost, deci de ordin criminologic. Aici trebuie numit Scipio Sighele (1868-1913) cu cartea lui *"La folla deliquente"*; o carte publicată în 1891, care a apărut în 1897 în traducere germană cu titlul *"Psihologia agitațiilor și a crimelor umane"*. Sighele discută în această lucrare mai ales fenomenul maselor "scăpate din mână". Insul în cadrul masei ajunge într-o stare de conștiință schimbată și este doar parțial responsabil pentru acțiunea sa. În ediția a doua a cărții, Sighele - poate pe baza criticii unor colegi - a diferențiat între criminalii înnăscuți și cei fortuiți. Probabil că a fost influențat de medicul și criminologul, Cezare Lombroso (1836-1909), care trebuie privit ca reprezentantul unei cauze biologic-funcționaliste a unei atitudini criminale. Oricum, convingerea unei responsabilități micșorate sub influența maselor a intrat, într-adevăr, în constituția italiană și a fost preluată mai târziu și în codurile penale ale altor țări.

În Franța s-au ocupat, mai puțin criminologi decât medici, direct sau indirect influențați de colegii lor italieni, cu fenomene de masă. Acești autori s-au întrebat, mai mult decât italienii, de ce insul se transformă în contact cu masele. Explicațiile posibile au fost că funcțiile psihice superioare sunt frânate, în timp ce acelea inferioare sunt întărite. Rezultatul ar fi că masa în totalitate este mai "proastă" decât indivizii în medie. Și exact aceasta a fost teza, care a apărut în *"Psihologia maselor"* (1895) a lui Le Bon în toate variantele posibile. Masa se aseamănă cu un animal fără cap, iar conducătorul își modelează masa după chipul și asemănarea sa, în cadrul acesteia se reactivează instinctele josnice, în timp ce masa l-ar descătușa pe om.

Gustav Le Bon (1841-1931) a studiat medicina, dar ca savant particular, a intreprins mai multe călătorii etnografice și a scris numeroase studii sociologice și etnografice care, parțial, și-au găsit o răspândire extrem de largă. Ideea trebuie completată cu faptul că psihologia maselor în spiritul lui Le Bon nu a avut în psihologie perspective de dezvoltare. Au existat tratate de acest fel până după 1945, dar psihologia maselor a avut prea multe puncte slabe, evidente. Peter R. Hofstätter în răspândita sa lucrare *"Dinamica de grup"* (1957) s-a ocupat pe larg de aceasta. Pentru a numi doar cele mai importante puncte critice relevăm că Le Bon nu se bazează pe observații proprii, ci pe relatări transmise, pe anecdote îndoielnice etc. Procesele descrise de el nu sunt în principiu de neconceput, dar prezintă situații de excepție, netipice pentru viața noastră de astăzi. Le Bon folosește inadecvat noțiunea de masă și nu reușește să exprime convingător condițiile și cauzele unor procese dinamice ca, de exemplu, conducerea maselor. În cele din urmă propria-i poziție este, de fapt, cea a omului cultivat conservator, care oarecum se uită de la etaj la

vulgul din stradă. Masele sunt pentru Le Bon mereu ceilalți. Probabil aceasta a fost concepția care a făcut atât de populară opera *"Psihologia maselor"* elaborată și publicată de el.

Nu numai necunoscătorii, dar și oamenii de știință au fost impresionați de ideile lui Le Bon, printre alții Sigmund Freud, care însă abia, relativ mai târziu, în scrierea *"Psihologia maselor și analiza eu-lui"*(1921) a semnalat marile asemănări între psihologia maselor de Le Bon și propriile reprezentări despre hoarda străveche, în cadrul căreia conducătorul reprezenta supra-eul (ego-ul).

Problemele cu care se ocupau reprezentanții psihologiei maselor nu sunt depășite. Să ne gândim doar la frământările politice, excesele de la meciurile de fotbal, dar și la demonstrațiile de luni din Leipzig, care în 1989, în formă nesângeroasă au sprijinit în mod esențial procesul de democratizare în R.D.G. Psihologia maselor a fost întotdeauna mai degrabă un domeniu marginal al psihologiei academice. Nici astăzi ea nu se află în nici un program de examen. Vechea psihologie a maselor a intrat în mare măsură în cercetarea comunicațiilor în masă și în alte părți ale sociologiei, studiul mișcărilor sociale și părți ale psihologiei ecologice reprezintă domeniile psihologice ale cercetării moderne a psihologiei maselor. Astfel, un subiect important al psihologiei ecologice este densitatea umană (crowding). Este bătător la ochi că vechea psihologie a maselor, în pofida problematicii parțial asemănătoare a fost, aproape total, ignorată de cercetarea contemporană (compara Kruse, 1985).

2.5 Psihologia între filozofie și fiziologie

Au fost necesare secole la rând, până când medicii au fost dispuși să disece cadavre, pentru a studia pe acestea organele, preponderent interne. Calea analizei fără preju-

secăți a corpului omenesc s-a dovedit extrem de eficientă. A putut fi descoperită în acest fel etiologia unui mare număr de boli și, concomitent, tratatrea lor în conditii mai bune.

Îndeosebi, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, medicina a înregistrat mari progrese. Prin microscopie au putut fi stabiliți și combătuți o serie de agenți patogeni, optimizată igiena pentru a evita epidemiile, de tot felul, cu anestezice mai noi și prin sterilizări, au reușit intervenții chirurgicale care, până atunci, au fost considerate imposibile. În a doua jumătate a secolului trecut s-a impus o concepție îndelung pregătită. Pentru științele despre fenomenele vieții - inclusiv biologia și psihologia - acum părea logică preluarea bazelor utilizate în fizică și chimie. Această concepție este denumită materialism. O astfel de înțelegere materialistă a științei a fost tipică pentru a doua jumătate a ultimului secol și a fost privită mai mult sau mai puțin ca indispensabilă pentru munca științifică. Funcționarea corpului omenesc corespundea unor "legi" științifice, nu voinței unor forțe supranaturale eventual divine.

Hermann von Helmholtz, Emil Du Bois-Reymond, Ernst Brücke și Carl Ludwig, patru filozofi germani de frunte, fizicieni și medici au întemeiat la Berlin un club, ai cărui membrii se autoobligau să nu admită în organism alte forțe decât cele fizico-chimice. În forma transmisă de Du Bois-Reymond jurământul suna astfel:

"Brücke și cu mine ne obligăm, printr-un jurământ solemn, să ajutăm adevărul următor să se impună: În organisme nu se află alte forțe decât cele cunoscute ale fizicii și chimiei. Acele cazuri care, în momentul de față, nu pot fi explicate prin aceste forțe, fie că modul specific al efectului trebuie găsit prin aplicarea unor metode fizico-matematice, fie presupunând noi forțe egale, egale ca dimensiune cu forțele fizico-chimice intrinsece material și care pot fi reduse la forțele

de atracție sau respingere" (citat după von Bonin, 1983, pag.133). În spiritul unui asemenea crez al gândirii materialiste au fost formați și psihologii ultimului secol: Wundt, care a vrut să disece în cele mai mici amănunte trăirea umană, a fost studentul lui Du Bois-Reymond și asistentul lui von Helmholtz; Pavlov a studiat sub conducerea lui Ludwig și Freud, care de-a lungul întregii sale activități, pentru viața sufletească, a folosit noțiuni din mecanică și hidraulică, a fost studentul și colaboratorul lui Brücke.

Sub influența gândirii gestaliste și a celei holiste, astfel de reprezentări materialist-mecanciste astăzi ni se par limitate. Dar, n-ar trebui să trecem cu vederea faptul că această înțelegere materialistă a științei a condus omul la succese remarcabile și că mai există chiar astăzi domenii largi ale psihologiei - care nu pot fi conștientizate în fiecare caz și nici nu au putut fi explicate în lucrări științifice (compară cap. 5.1., 5.3.).

2.6 Cercetarea fiziologiei simțurilor și psihofizica

Deja, în lucrarea sa de doctorat, Hermann von Helmholz a cercetat structura anatomică a celulelor nervoase. Mai târziu el a constatat că viteza de propagare a excitației nervoase are o valoare considerabilă de circa 30-50 m pe secundă. Hermann von Helmholtz (1821-1894) a fost medic militar, fiziolog și fizician. El a inventat, printre altele, și oftalmoscopul. A predat ca fiziolog la Königsberg, Bonn și Heidelberg, apoi în 1871 ca fizician la Berlin. Lucrările sale despre perceperea culorilor, fiziologia auzului și văzului, în special cele în legătură cu încercarea de a stabili viteza acțiunii nervilor au avut o importanță considerabilă pentru psihologie.

Noțiunea pentru care a optat Gustav Theodor Fechner cea de "psihofizică" a permis recunoașterea intențiilor sale de

a studia procesele psihologice după modelul fizicii ca știință a naturii. Savantul s-a născut în familia unui preot, în 1801, la Gross-Särchen, Niederlausttz. A studiat la Leipzig medicina și apoi a început studiul filozofiei. Ca docent particular având nevoie de venituri, el a publicat cărți de specialitate, satire și totodată un lexicon, din care a elaborat personal mai multe părti. Experimentele fizico-optice și suprasolicitările la care s-a supus au determinat îmbolnăvirea sa. Boala a durat 3 ani. Preeminent "Psihofizica" lui stă la baza renumelui său și, concomitent, la impunerea lui printre fondatorii psihologiei moderne. Fechner a dovedit prin această carte că în psihologie, respectiv în domeniul proceselor psihice, sunt posibile măsurători și experimentări identice cu acelea din domeniile fizicii și ale chimiei.

Fechner a fost un om multilateral și enigmatic. În el s-au reunit în mod deosebit rationalismul și gândirea mistică a ultimului secol. Un eveniment care urma să devină important și pentru munca sa științifică a fost boala gravă din anii 1840-1843. În biograful lui Fechner, Heinrich Adolph scrie despre boala sa (1923, pag.19): "chiar în primii ani de după căsătorie au devenit evidente urmele unui surmenaj nervos, de neînlăturat pentru călătoriile întreprinse în scopul refacerii, la Gastein (1835) și Ilmenau (1939). Începutul propriu-zis l-a constituit o boală de ochi pe care Fechner și-a provocat-o prin încercările de a experimenta pe propriul corp. Așa, de exemplu, a observat imaginile ce au urmat unor influențe ale luminii asupra retinei și prin aceasta și-a deteriorat foarte mult vederea. Lucrările continuate până noaptea târziu i-au agravat boala. Dânsul a ajuns la tulburări de vedere, mai mult, în curând n-a mai putut suporta lumina. În consecință pentru a-l trata a fost surghiunit, pentru trei ani, în întunericul artificial al unei camere. În acest inteval pe lângă boala de ochi, a

contractat și îmbolnăvirea organelor digestive. Digestia i-a creat mari probleme, săptămâni întregi a rămas fără o alimentație esențială. Printr-o mâncare cu șuncă, pe care o prietenă a casei a preparat-o în urma unui vis, Fechner a reușit să scape de moartea provocată prin inaniție. Mai grave decât suferințele fizice au fost tulburările psihice care au apărut pe acest fond. Astfel, a devenit evidentă un fel de fugă de idei, imaginile se succedau rapid și nu se lăsau ordonate prin voință (...). În această perioadă chinuitoare, în care a fost complet izolat de lumea exterioară, adâncit în solitudine, redus aproape integral la sine, problemele cercetării obiective a naturii au trecut pe un plan secundar, iar cele cu privire la concepția despre lume, despre soarta omului, despre sensul vieții au apărut în prim-plan. Fechner s-a gândit insistent la viață, la importanța realității, dar i s-a revelat suferința în lumina unei necesități de ordin superior, ajungând până acolo încât a început să aștepte viața de dincolo (...). Aceste solilocuri, ceva mai mult discuții personale cu Dumnezeu, cu lumea și cu existența proprie au devenit pentru Fechner similare cu durerile nașterii, concepției sale despre viață".

După anii acestei boli grave cu nenumărate recidivări, Fechner a renunțat la cariera didactică din motive de boală - pentru că nu mai putea să predea - a urmat un timp în care a scris mai multe tratate de filozofie a naturii cum au fost: *"Despre binele suprem", "Nanna, sau viața sufletească a plantelor"* și altele. Fără a le analiza trebuie spus că Fechner a emis în cadrul lor concepția că universul este o ființă însuflețită. Lumea, în totalitatea sa, conform opticii sale tinde spre o ordine superioară și nu doar omul, ci și animalele, plantele, pietrele etc. sunt incluse ca părți vii în acest organism imens, cosmic.

După această perioadă filozofică, Fechner a dezvoltat ideea că între material și spiritual, fizic și psihic, trebuie să existe o legătură logică, necesară. Această corelația a văzut-o în psihofizică. El a avut convingerea îndubitabilă că psihofizica sa ar fi o creație proprie, complet nouă, dar cu toate acestea a recunoscut realizările fiziologului Ernst Heinrich Weber, pe care l-a numit "tatăl psihofizicii". Ernst Heinrich Weber a efectuat în anii '30 ai secolului al XIX-lea importante măsurători fiziologice - recunoscute și apreciate de Fechner.

Fiziologul și anatomistul Ernst Heinrich Weber, născut în 1795 la Wittenberg, a fost - aidoma lui Fechner și Wundt - fiul unui preot. Weber a lucrat la probleme de anatomie-comparată si fiziologie, dar legitățile prezentate în lucrarea sa (scrisă încă în limba latină) *"Simțul tactil și interesul general"* au fost preluate și recunoscute ca deosebit de importante de Fechner si alții. A murit în anul 1878.

Ca fiziolog, Weber a studiat funcția diferitelor organe de simț și s-a interesat cu precădere de senzații, cum ar fi cele de durere, frig etc. care nu sunt o reflectare exactă a lumii exterioare, fiindcă nu fiecare senzație este privită la fel. Senzațiile formează în mod pactic materialul brut pentru percepție și gândire, sorgintea acestora.

Unde sunt însă limitele senzațiilor noastre? Această întrebare l-a interesat pe Weber în mod deosebit. În scrisoarea sa "De tactu" (Despre simțul tactil,1834) Weber scoate în evidență necesitatea stabilirii pragurilor de excitabilitate. Cu ajutorul distanțierului (un fel de compas), Weber din 1829, prin mai multe experimente a cercetat sensibilitatea tactilă a pielii umane: Dacă un subiect este rugat să închidă ochii și apoi cu cele două vârfuri ale compasului puțin deschis este atins dosul mâinii persoanei, aceasta va simți doar un punct de atingere și nu două. La ce distanță trebuie să se afle vârfurile compasului,

pentru a se obține impresia unei duble atingeri? Prin asemenea experiențe, Weber a stabilit sensibilitatea diferită la pipăit a unor regiuni ale corpului: vârfurile degetelor și buzele sunt foarte sensibile, în timp ce spatele este mai puțin sensibil, ceea ce a și demonstrat experimental.

Weber a reluat încercările lui Tetins și Bonnet și a obținut date precise asupra raporturilor dintre excitația externă și senzația corespunzătoare. Tot acum a descoperit că raportul, în ceea ce privește intensitatea dintre două excitații succesive și senzațiile corespunzătoare, este ilustrat printr-o lege matematică. El observase atunci că diferența dintre două excitații trebuie să crească proporțional cu mărimea excitației inițiale pentru a produce o diferență în senzație, adică, la un excitant slab este suficient să adăugăm un mic surplus ca să apară o schimbare de senzație, ca intensitate, pe când la un excitant puternic, acest surplus trebuie să fie cu atât mai mare cu cât excitantul este mai puternic, pentru a percepe o diferență de senzație. După câte ne dăm seama există un raport constant între intensitatea unei excitații și surplusul care trebuie adăugat pentru a avea o senzație cu intensitate mărită:

$$\frac{\text{Creșterea excitației}}{\text{Intensitatea inițială a excitatului}} = \text{constant}$$

De aici a continuat Fechner - el l-a considerat pe Weber, autorul acestei legi, dar aprecia că cercetările acestuia aveau în vedere numai senzațiile tactile, fapt care l-a împiedicat să formuleze legea propriu-zisă. Weber remarcase doar un anume raport de proporționalitate între excitație și senzație. Din asemenea considerente, Fechner a repetat experiențele efectuate de Weber - cele cu compasul, dar subiecții săi urmau să țină în mâna stângă o greutate de 100 grame, în timp ce în dreapta o alta de 101 grame și le-a cerut să aprecieze care din

ele este mai mare. Subiecții implicați în efectuarea experimentului descris, nu au putut să evalueze diferența. În cazul în care greutatea din mâna dreaptă a devenit de 102 grame, aprecierea a fost posibilă. La sporirea greutăților: 300-301 grame sbiecții au fost incapabili să diferențieze cele două greutăți. Mai mult, ei nu au putut să o facă nici în cazul 300-302 grame. Fechner a constatat atunci că diferențierea devenea posibilă doar în cazul 300-306 grame. În urma repetării experimentelor, preeminent pe sine, pentru senzații diferite, el a constatat că pentru a putea percepe diferența față de mărimea standard, schimbarea se găsește față de aceasta într-un raport constant, fapt care confirmă afirmațiile lui Weber.

Cercetările sale asupra senzațiilor de greutate, efort muscular, temperatură, lumină, sunet au evidențiat că raporturile diferă în funcție de natura senzației. Astfel, pentru pipăit el este de 1/3, pentru efort muscular de 1/17, pentru temperatură de 1/3, pentru sunet de 1/3, pentru gust sărat de 1/3, pentru greutate de 1/5, pentru luminozitate de 1/6. Aceste valori sunt numite constanta Weber-Fechner. Ele oferă informații cu privire la capacitatea de performanță a organelor de simț. Astfel, pentru ca intensitatea senzației să crească în progresie aritmetică (1, 2, 3, 4, ...) e necesar ca excitația să crească în progresie geometrică (2, 4, 8, 16, 32, ...). Și, dacă Weber nu și-a putut exprima matematic rezultatele sale, Fechner, folosindu-se de cercetările lui Weber și de rezultatele obținute prin metodele sale, le-a sintetizat în formulă.

Dacă reprezentăm prin ψ senzația și prin dy creșterea senzației, prin β excitația și prin d creșterea excitației obținem:

$$dy = K \frac{d\beta}{\beta}$$

în care K este o constantă, de unde prin integrare

$$\psi = K \log\beta$$

Rezultă că intensitatea senzației e direct proporțională cu logaritmul excitației sau, altfel spus, pentru ca senzația să crească în progresie aritmetică (1, 2, 3, 4, 5,...) excitația e necesar să crească în progresie geometrică (2, 4, 8, 16, 32,...) deoarece logaritmii numerelor care sunt termenii unei progresii geometrice formează o progresie aritmetică.

Fechner a numit această ecuație legea lui Weber. Astăzi în cărțile de psihologie se găsește de obicei, denumirea "legea lui Weber-Fechner", cu toate că a fost meritul lui Fechner să folosească privirea infinitezimală în această legitate (compară Grünglach, 1993).

Valabilitatea universală a legii lui Weber-Fechner a fost pusă la îndoială prin cercetări ulterioare. Se poate însă presupune că legea este valabilă, cel puțin în domeniul mijlociu al excitațiilor, dar în domenii extreme (de exemplu la intensități sonore extrem de mici sau de mari) abia mai poate fi aplicată.

2.7 Psihologia experimentală a învățării

Foarte sigur pe sine un filozof a pretins în 1885 într-o scriere de proporții mai mici intitulată *"Despre memorie. Cercetări ale psihologiei experimentale"* extinderea psihologiei experimentale. Cercetarea exactă a naturii, până acum, s-a făcut doar în domeniul senzațiilor și al măsurării psihologice a timpului. El a început să cerceteze experimental și memoria umană. Într-adevăr, până la această dată, acest domeniu a fost exclus din cercetarea psihologică. Îndrăznețul cercetător a fost Hermann Ebbinghaus (1850-1909). Născut la Barmen (Wuppertal) într-o familie de întreprinzători, la 17 ani a început să studieze istoria la Bonn. A schimat de mai multe ori facultatea și s-a apropiat mai mult de filozofie. În lucrarea sa de doctorat a tratat problema inconștientului. După aceasta au urmat câțiva ani de studii intense în țară și străinătate.

Ebbinghaus a învățat mai multe limbi și a lucrat printre altele ca profesor de limbi în Anglia. Cu lucrarea sa *"Despre memorie"* și-a susținut doctoratul la Berlin și a devenit apoi, tot aici, profesor în 1886. El a amenajat primul laborator din Berlin pentru psihologie experimentală intrând într-o controversă importantă cu Wilhelm Dilthey, în legătură cu psihologia experimentală și psihologia înțelegerii. În 1898, Ebbinghaus s-a stabilit la Breslau, Wroclaw și din în 1905 la Halle, unde a și murit în 1909.

Mai mult sau mai puțin întâmplător, în timpul anilor de studii a descoperit, accidental, într-un anticariat un exemplar al lucrării lui Fechner *"Elemente de psihofizică"*, carte care l-a impresionat foarte mult. Fără a fi angajat la o universitate, s-a decis să aplice metodele psihofizice ale lui Fechner asupra memoriei. Dar, cum se putea oare cerceta acest domeniu, pentru care până atunci erau cunoscute, aproape în exclusivitate, numai experiențe de viață și regulile mnemotehnicii din antichitate? Ebbingaus a pornit de la premisa că, de regulă, unele conținuturi ale memoriei pot fi înțelese numai ca însușiri ale imaginației. Dacă o persoană poate să prezinte fără greșeli acestă însușire, ea a învățat o anumită materie. Conform experienței, acestă reproducere (de exemplu a unei poezii) după un timp nu mai reușește fără greșeli. Timpul, respectiv numărul repetițiilor necesare pentru a face posibilă reproducerea din nou, fără greșeli, oferă indicații prețioase referitoare la memorie. Această metodă a cercetării memoriei este numită astăzi *metoda economică*. Ebbinghaus a recunoscut însă destul de curând că poeziile nu sunt prea potrivite pentru o cercetare sistematică a memoriei. Și, în consecință, a imaginat o metodă folosită încă și astăzi în psihologie ce constă în combinarea unor șiruri de silabe fără sens. De exemplu: Șirurile de silabe erau compuse din silabe cu câte o

consoană, o vocală și o altă consoană. Deseori, i s-a obiectat lui Ebbingaus și metodei sale că nici nu poate fi vorba despre material fără sens. Dar, trebuie rectificat faptul că el nu a lucrat cu silabe fără sens, ci cu șiruri de silabe de 8, 12 sau mai multe silabe.

Dacă Ebbinghaus a învățat un șir de silabe astfel încât le-a putut reproduce fără greșeală, el s-a ocupat în prealabil timp de minute, ore sau zile cu alte fapte, pentru a constata câte treceri în revistă sunt necesare la repetat sau cât timp este necesar pentru învățat, pentru a putea spune din nou fără greșeală șirul de silabe. În experimentele sale Ebbinghaus a fost conducătorul experienței și cel care a scris procesul verbal, dar și singurul său subiect. Cu răbdare și tenacitate deosebită, dânsul a cercetat pe baza celor mai diferite șiruri de experiențe funcția memoriei umane și a fost atent la un mod de viață uniform. Nu este de mirare că nu a reușit să câștige alte persoane ca subiecți. Aproape nimeni nu s-ar fi expus acestor osteneli, luni de zile cu aceeași persuasiune.

În pofida faptului că este vorba despre un șir de experiențe cu un singur subiect, cu o tematică nouă până atunci și cu un material nemaifolosit înainte, Ebbinghaus a reușit să stabilească legități care, în ansamblu, pot fi considerate valabile până astăzi. Cum era de așteptat, el a găsit că, după perioade mai lungi, au fost necesare repetiții mai dese, adică economia a devenit mai mică la un interval mai mare de timp. Totodată a stabilit și o formă specifică, neliniară a curbei uitării. Experiențele legate de memorie i-au adus lui Ebbinhaus faima unui pionier al cercetării memoriei. Este de mirare că mai târziu s-a îndreptat spre alte sarcini, a experimentat și a publicat, relativ, puțin (compara Traxel și Gudlach, 1986).

În experiențele pe care le-a efectuat mai târziu psihologul din Göttingen, Geor Elias Müller (1850-1934), s-au separat nu

numai rolurile de conducător al experienței și acela de subiect, dar s-a lucrat și cu o severitate experimentală sporită. Dacă Ebbinghaus a folosit doar caietul și un cronometru, la Göttingen a fost controlat exact timpul de reproducere a silabelor. Silabele au fost tipărite pe un cilindru în fața căruia era un orificiu pentru a putea vedea, în așa fel încât subiecții să poată observa silabele numai pentru un anumit timp. În scurtă vreme a devenit necesară măsurarea timpilor în care au reacționat subiecții. Pentru aceasta au fost utilizate cronoscoape care fixau timpul de producere și de reacție.

Personal computer-ul de azi, cu care se pot crea acidental șiruri de silabe, care să se poată produce în cele mai diferite forme, este sfârșitul deocamdată a unei lungi linii de dezvoltare, ale cărei începuturi pot fi descoperite încă în ceea ce a făcut Ebinghaus.

Recomandări bibliografice

1. Clair, J., Pichler, C. & Pircher, W. (Hrsg.) (1989) - *Wunderblock. Eine Geschichte der modernen Seele (Blocul miracol "Wunderblock". O istorie modernă a psihicului)*. Wien: Wiener Festwochen und Löcker Verlag.
2. Gundlach, H. (1993) - *Entstehung und Geschichte der Psychophysik (Istoria și devenirea psihofizicii)*. Heidelberg: Springer.
3. Hehlmann, W. (1967) - *Geschichte der Psychologie (Istoria psihologiei)*. Stuttgart: Kröner.
4. Linning, P. (1994) - *Von der Metaphysik zur Psychophysik (De la metafizică la filozofie)*. Gustav Theordor Fechner (1801-1887). Eine ergographische Studie. Franfurt a. M.: Peter Lang.

3. ȘCOLI PSIHOLOGICE ÎN SECOLELE AL XIX-LEA ȘI AL XX-LEA

Din suita curentelor din domeniul științelor naturii și al științelor sociale din secolul al XIX-lea și al XX-lea s-au dezvoltat curentele psihologice, care pot fi denumite școli, deoarece au fost privite ca atare de persoane din afară, dar și de membrii lor. În cazuri mai rare, o școală a luat locul celei anterioare, fiindcă, de regulă, aceste școli au coexistat.

Școlile psihologice au format - ca și în alte domenii ale științei - comunități ale oamenilor de știință, de orientări diferite (scientific communities). Membrii școlilor au fost socializați în spiritul școlilor și s-au comportat mai mult sau mai puțin conformist, corespunzător așteptărilor față de ei. Atitudinea neconformistă a fost tăinuită. Dacă a devenit cunoscută sau prezentată cu persuasiune, ea a putut conduce la excluderea din comunitatea oamenilor de știință - de exemplu, elevii lui Freud, Adler și Jung.

Astăzi, presiunea socială în comunitățile de cercetători ni se pare ciudată, intolerantă și dăunătoare științei. În principiu, acest lucru este corect. Avantajul formării de școli, prioritar în perioada 1880-1950, unele din ele păstrându-se până astăzi, fapt ce nu poate fi neglijat sau trecut cu vederea. O idee comună - paradigma - este experimentată în cercetare, aplicată și la alte probleme, deși a fost îmbunătățită, instituționalizată sub formă de publicații, sesiuni speciale, reviste proprii și societăți științifice etc. și prin aceasta împinsă puternic înainte.

Sir Thomas Khun a atras atenția în mod deosebit asupra aportului acestor comunități științifice la dezvoltarea științei.

Dacă școlile psihologice prezentate în continuare pot fi privite drept astfel, în sensul considerat de Khun, ele sunt discutabile, însă vom recunoaște multe caracteristice pe care le-a sesizat și Khun (compara Lück, 1989).

Întemeierea unei școli psihologice nu este de fapt problema unei singure "persoane", deși aproape întotdeauna, este numită o "figură" centrală: Freud pentru psihanaliză, Watson pentru behaviorism, Külpe pentru Școala de la Würzburg, Wertheimer pentru gestaltism etc. Intr-o astfel de situație se uită cu ușurință simplul fapt că școală fără elevi nu mai poate fi școală și că, la școlile științifice dezvoltarea de idei, ipoteze, modele etc. este, deseori, urmarea unor eforturi comune. Rezultatele sunt atribuite, cu prioritate, întemeietorilor, cu toate că acest fapt nu corespunde întotdeauna adevărului istoric. Sigmund Freud, de exemplu, a preluat de la elevii săi o serie de idei, fără a face cunoscută proveniența lor în lucrările sale. Unele situații indică și faptul că rolul savantelor este apreciat mai puțin decât este potrivit. Aceasta depinde și de faptul că până nu demult, femeile nu aveau dreptul să studieze și că încă mult timp după aceea le era barată cariera științifică.

La o prezentare succintă a școlilor psihologice nu este posibil să faci dreptate tuturor celor implicați. Vrem să prezentăm aici școlile deosebit de importante cu reprezentanții și reprezentantele principale, acordând o atenție deosebită spațiului de limba germană.

3.1 Școala de la Leipzig

Școala de la Leipzig a fost amintită în legătură cu psihologia popoarelor (maselor). Când se vorbește despre Școala de la Lepzig, ne referim, în primul rând, la psihologia fiziologică sau experimentală a lui Wilhelm Wundt căreia i-a dedicat cam prima jumătate a activității sale îndelungate.

3.1.1 Wilhelm Wundt creatorul psihologiei

Wilhelm Maximilian Wundt s-a născut în anul 1832 în Neckarau (azi un cartier din Mannheim) în familia unui preot. Descrierea tânărului Wundt, făcută de Boring, care probabil că n-a avut prieteni și nu s-a jucat (Boring, 1950, pag. 326) este desigur necorespunzătoare. (Din acest exemlu se poate recunoaște că, în cazul scrierii istoriei, au efect și factorii psihologici: Un bărbat de o asemenea importanță nu poate să fi avut o tinerețe normală).

Wundt a început după bacalaureat studiul medicinei la Tübingen, unde unchiul său, Friedrich A. Wundt, a predat anatomia. Medicina a fost specialitatea dorită a lui Wundt, dar a fost impresionat de avântul enorm al științelor naturii și, cu deosebire, al medicinei. În 1855 Emil Du Bois-Reymond a fost chemat la Berlin ca urmaș al fiziologului Johannes Müller (1801-1858); în același an, Herman von Helmholtz (1821-1894) a obținut catedra de fiziologie la Universitatea din Heidelberg. La Leipzig, unde Wundt urma să activeze mai târziu, unde în anii '20, Ernst Heinrich Weber își efectuase experiențele legate de simțul tactil, Wundt se îndreaptă - probabil stimulat de unchiul său - spre fiziologie și după continuarea studiilor la Heidelberg (printre alții la Robert Bunsen), unde cu o lucrare de anatomie câștigă un premiu, își încheie studiile la Karlsruhe. Lucrarea sa de doctorat a fost apreciată cu "magna cum laude", fapt care l-a ajutat să promoveze, concomitent, și examenul de doctorat. După un semestru de cercetări la Berlin, Wundt obține un post de docent particular la Heidelberg. În această calitate nu primea salariu, avea doar privilegiul să țină prelegeri. Banii și onorariile de pe urma articolelor și studiilor publicate au fost puțini, fapt pentru care, probabil, Wundt, ținea niște prelegeri lungi de 6 ore pentru care era renumerat (în raport cu timpul).

Odată cu chemarea lui Hermann von Helmholtz la Heidelberg, Wundt devine în 1858 asistent la nou-înființatul Institut pentru Fiziologie. Wundt ține prelegeri cu teme noi, de exemplu în 1862 *"Psihologia din punctul de vedere al științelor naturii"* și publică lucrarea *"Prelegeri despre sufletul omului și animalului"* în două volume. În 1862 Wundt renunță la postul de asistent din cauza obligațiilor legate de studiile experimentale. În 1864 este chemat ca profesor extraordinar pentru antropologie și psihologie medicală la Facultatea de Medicină din Heidelberg. În acest timp este publicat manualul său (în mai multe volume) *Fiziologia omului*, în mai multe ediții prelucrate și adăugate. O "psihologie din punct de vedere al științelor naturii" înseamnă, pentru Wundt, a explica procesele sufletești pe baza unor schimbări fiziologice. Senzațiile pentru el constituie acte psihice, care apar ca rezultat al excitării (stimulării) simțurilor. Această poziție materialist-naturalistă îi aduce, printre altele, aprecierea biologului Ernst Haeckel (1834-1919). Wundt pretindea acum, obligatoriu, metoda experimentală și valorificarea statistică pentru fiziologie și psihologie.

După o scurtă perioadă petrecută la Universitate din Zürich, este chemat în 1875 la Leipzig, unde activează ca filozof până la sfârșitul vieții. *Aici a întemeiat în 1879 primul Laborator de Psihologie Experimentală*; în 1883 a pus bazele revistei *"Studii filozofice"*, în care publică lucrările sale și pe cele ale colaboratorilor săi. În mod conștient, revista este declarată a fi filozofică, căci Wundt se considera în continuare drept filozof și dorea să arate prin chiar titlul revistei, "că această psihologie nouă este îndreptățită să fie un domeniu, o parte a filozofiei" (Wundt, 1920, pag.313). Wundt elaborează numeroase scrieri filozofice, printre altele o *Etica* publicată în mai multe volume.

Constatările experimentale, înzestrarea cu aparate, numeroasele sale publicații, printre altele si faptul că era gata să se confrunte cu plăcere, pe larg și în mod deschis cu oponenții săi, au contribuit la crearea renumelui Laboratorului din Leipzig ca centru al cercetării psihologice. Savanții mai tineri din S.U.A., Anglia, Japonia și multe alte țări au lucrat și au frecventat sub îndrumarea lui Wundt, o serie de cursuri. La diferite facultăți iau naștere laboratoare de psihologie experimentală după modelul celui de la Leipzig. Wilhelm Wundt este considerat un bun conferențiar, prelegerile sale sunt frecventate de foarte mulți studenți și absolvenți, poate și din cauza demonstrațiilor încă neobișnuite pe acele vremuri.

În ultimii 20 de ani ai activității sale, se retrage din psihologia experimentală și lucrează la *"Psihologia popoarelor"*, operă ce va apare în zece volume, în mai multe ediții, ține până la o vârstă foarte înaintată prelegeri pe teme din aproape toate domeniile psihologiei și filozofiei, audiate de un număr mare de psihologi și fiziologi. Dar Wundt nu participă la congrese; refuză două invitații ale lui G. Stanley Hall la Cark University. A murit în 1920 la Grossbothen, lângă Leipzig, după ce în viață a fost distins cu numeroase ordine și medalii, care i-au răsplătit, cel puțin în parte, eforturile și persusiasiunea exemplare.

3.1.2 Trăsăturile de bază ale teoriei lui Wundt

Wundt a considerat că psihologia "trebuie să găsească faptele de conștiință, să cerceteze legăturile și relațiile lor pentru a descoperi în cele din urmă, legile care le guvernează" (Wundt, 1911, pag.1). Prin aceasta, s-a deosebit atât de vechea psihologie cât și de cea asociaționistă (Spencer, H. Taine, J.F.Herbert și școala acestuia). Accesul la psihicul uman urma să se realizeze prin experiență și nu prin metafizică.

Această experiență directă constituită din impresii senzoriale putea fi măsurată, scop în care era nevoie de instrumente care să poată efectua măsurarea exactă a spațiului și timpului. În mod obligatoriu se impunea transferarea accentului pe aceasta. În acest scop au fost proiectate o serie de aparate chiar de Wundt și colaboratorii săi și construite de mecanicul E. Zimmermann din Leipzig ce au fost apoi oferite și altor institute de psihologie din țară și din lume care aveau în vedere Laboratorul de la Leipzig. Din păcate, adesea, Wundt a acceptat să capituleze în fața invidiei și pasiunilor mărunte, pentru că nu a putut și nu a vrut să se închidă în sine, și să lucreze de unul singur. Problema care l-a frământat era: Cum pot fi cercetate și explicate procesele psihice?

Premisa lui a fost că abordarea acestor procese este accesibilă prin introspecție. Scopul a fost descrierea care era sinonimă pentru el cu disecarea. Legitimitatea pentru o astfel de secționare a psihicului a rezultat pentru Wundt din studiile psihologice anterioare.

Ideea de a aplica măsurători fenomenelor psihice, idee care se află la baza psihologiei experimentale - nu era atât de nouă - ea a fost intrinsecă activității lui Herbart (*De attentionis mensura*, 1822; *Psychologie der Wissenschaft*, 1824; *Psihologia științei*, 1824) care a încercat, concomitent, să măsoare procesele psihice complicate - reprezentările, atenția - fără să reușească. Mai mult, Fechner, apoi Helmholtz și Wundt a pus bazele psihometriei, încercând să măsoare sensibilitatea prin raportul dintre excitație și senzație. Ulterior filozoful olandez, F.C. Donders, continuat apoi de Wundt, a sperat să poată include procesele psihice în contextul măsurării timpului ca din timpii de reacție să scadă apoi partea fizică.

De aceea interesul lui Wundt nu a fost îndreptat spre stabilirea de diferențe interindividuale (compară cap.4.1), ci

prin analogie cu științele naturii să caute descoperirea unor legi general valabile. A fost deci țelul lui Wundt, să disece conștiința în părți indivizibile; astfel de părți (cele mai mici cu putință), le-a numit "elemente ale conștiinței". Tocmai "de aceea poate fi considerată ca prima sarcină a fiecărei științe, care are de-a face cu cercetarea de fapte empirice, stabilirea elementelor fenomenelor, ca a doua cercetare a legilor conform cărora aceste elemente se unesc. Întreaga sarcină a psihologiei se află în cele două probleme. Care sunt elementele conștiinței? În ce combinații intră aceste elemente și ce legi se constată?" (Wundt,1911, pag.28).

Acestui procedeu de cercetare a psihologiei elementelor, Wundt și numeroșii săi elevi i-au rămas tributari decenii de-a rândul. Apercepția este elementul central nu numai al psihologiei experimentale (conform metodei) sau fiziologice, dar și al psihologiei popoarelor. Apercepția pe care Herbart a considerat-o drept atenție, reprezintă pentru Wundt posibilitatea penetrării unui conținut al conștiinței în afara atenției, oarecum deplasarea intenționată de la câmpul vizual la cel metric. Apercepția pentru Wundt, ca acțiune conativă interioară, stă la baza tututor proceselor psihice. Wundt își numește psihologia (ceva mai târziu) și voluntaristă (sau voluntarism), deoarece trăirile psihice nu sunt evenimentele, ci rezultatele unor acțiuni voluntare. Acest voluntarism formează pentru dânsul baza metafizicii sale pe care nu intenționăm să o prezentăm.

Astăzi prin critica științelor sociale (îndeosebi prin activitatea lui Wilhelm Dilthey), dar și în cadrul specialității prin gestaltism (compară cap.3.3) considerăm nepotrivită o psihologie a elementelor după formularea lui Wundt, chiar dacă ea a fost bine motivată, deoarece a avut caracterul unui sistem de gânduri și idei relativ închis, în egală măsură de

ansamblu. Cu timpul acesta a putut fi transmis într-un program de cercetare încununat de succes cu tentă revoluționară. Toate acestea au constituit probabil, succesul de atunci, findcă psihologia experimentală a lui Wundt s-a dovedit mult mai eficientă decât psihologia popoarelor, poate și pentru că era mult mai ușor de implicat în rezolvarea problemelor practice, de exemplu pentru domeniul psihologiei economice (compară cap.4.5).

Denumirea de "Școala de la Leipzig" pentru psihologia conștiinței a lui Wundt se poate ușor uita, căci el a predat și cercetat timp de 17 ani la Heidelberg și a dezvoltat încă acolo câteva, chiar dacă nu toate, din trăsăturile de bază ale teoriei sale. Graumann (1980), a atras atenția că programul psihologic al lui Wundt de la Heidelberg se deosebește de cel din perioada de la Lepzig. În ambele cazuri este vorba de o înțelegere a psihologiei din punct de vedere a științelor biologice, spre deosebire de abordarea metafizic-speculativă din partea adepților lui Herbart. În perioada de la Heidelberg, Wundt vede conștiința compusă din elemente mai simple, dar, pentru a studia aceste elemente, dânsul reclamă metoda experimentală, metoda statistică și, concomitent, cea evolutionistă. În timp ce Wundt a păstrat și mai târziu cele două metode, el a înlăturat-o pe a treia din programul său. Prin aceasta se pierde nu numai o metodă, ci și o mare parte a conținuturilor psihologice, psihologia animalelor, părți ale psihologiei dezvoltării, dar de exemplu și analiza inconstientului. Graumann crede (1980, pag.75) că renunțarea lui Wundt la preocuparea de a se ocupa de viața sufletească inconștientă și de "a ține cont de acesta doar ca de psihicul dispozițional" a contribuit la "secesiunea psihologiei proprii a inconștientului". Această excludere din psihologie se referă, în primul rând, la psihanaliză care, în cele din urmă, a marcat

puternic gândirea secolului nostru și s-a impus ca una din principalele orientări în psihologia veacului al XX-lea.

3.1.3 Politica științei în concepția lui Wundt

Wundt a fost întotdeauna un om activ din punct de vedere politic. În perioada de la Heidelberg, a devenit membru *"Asociației de culturalizare și de formare a muncitorilor"*. În 1864, ca reprezentant al orașului Heidelberg, a ajuns deputat în Consiliul Municipal din Baden și, concomitent, membru al nou-înființatului Partid Progresist din același oraș, un partid de orientare liberală. Cu toate că după un timp și-a depus mandatul s-ar putea ca această activitate politică să-i fi înlesnit chemarea sa la Zürich. În pofida atitudinii sale liberale, Wundt a fost cu certitudine conștient de semnificația descoperirilor sale din care menționăm:

- explicarea proceselor psihice pe bază fiziologică,
- fundamentarea pe bază experimentală a unor teze filozofice,
- implicarea experimentului în cercetările anatomo-fiziologice și psihologice.

Realizarea lor i-a cerut persuasiune și tenacitate, dăruire și pasiune plenară.

Aniversarea creării unor institute de psihologie, deopotrivă a înființării unor catedre sau reviste, inclusiv a Intitutului "Wundt" constituie un succes indubitabil al orientărilor celui care a fost Wundt, deși, în realitate, se pare că a fost un om modest, destul de reținut (compara Ash, 1980).

Din 1810, guvernul prusac prevăzuse pentru toți studenții audierea unor prelegeri filozofice. Studenții care au audiat prelegerile și au frecventat seminariile de psihologie au devenit, în primul rând, profesori de gimnaziu și, în al doilea rând, juriști sau studenți ai altor facultăți. Acestor studenți le-au

predat cu deosebire Wundt și alți psihologi ai vremii. Facultățile (și după întemeierea Reich-ului, statului german) au devenit problema statelor, respectiv a landurilor. Schimbul de studenți și de profesori dincolo de granițe - de exemplu de la Leipzig la München - a fost nu numai posibil, ci și încurajat, cu toate că facultățile au fost tratate diferit, în funcție de situația lor financiară și politică. La angajarea unui profesor se obișnuia să se țină cont de părerea celui care pleca. Astfel, facultățile au ajuns să se deosebească foarte mult una de alta după orientarea, încadrarea și dotarea lor. Dacă astăzi nu mai cunoaștem școli psihologice ca, de exemplu, cea a lui Wundt, este și din cauză că universitățile în Imperiul German au fost tratate diferit și că practica de a fi invitat cutare ori cutare profesor a avantajat formarea de noi școli. Când Wundt a fost chemat la Leipzig, acolo predaseră Ernst Heinrich Weber (a cărui locuință, proprietatea universității, a preluat-o Wundt) și Gustav Theodor Fechner, ctitorii psihofizicii. Filozofia a fost reprezentată aici de elevul lui Herbart, Moritz Wilhelm Dobrisch (1802-1896), care s-a transferat de la matematică la filozofie și s-a limitat ulterior la predarea specialităților principale ale filozofiei (Wundt, 1920, pag.295). La Universitatea din Leipzig exista o anumită pluralitate, "reprezentanții unor specialități își recunoșteau, mai mult decât în altă parte, autonomia și specificul ce le atesta legitimitatea" (Wundt, 1920, pag.294). Pentru fiziologul Wundt de la o catedră de filozofie, acestea au fost condițiile favorabile.

Leipzig-ul trebuie să fi fost un centru psihopedagogic deosebit, pentru că aici mai mulți învățători buni aveau posibilitatea să-și susțină examenul de bacalaureat, mai mult să devin profesori de gimnaziu. Mulți studenți au profitat de acest avantaj. Profesor aparte, Wundt a știut să folosească posibilitățile facultății pentru dezvoltarea psihologiei experi-

mentale. Primele instrumente au fost proprietatea particulară a lui, completate cu donații. În 1882 și mai târziu, a reușit să primească ajutoare bănești pentru a cumpăra aparatele de care avea nevoie. La început a avut trei colaboratori, apoi peste 12, care au lucrat în echipe de 3-4 în cercetarea experimentală a unui subiect. Colaboratorii săi au fost matematicieni sau specialiști în domeniul științelor naturii care trebuiau să-și însușească cunoștințele filozofice și metodice de bază.

Așadar, psihologia nu a existat nici ca o orientare în predarea unei discipline, nici ca obiect aparte de examen. Psihologii au predat la universități în cadrul unor catedre de filozofie și au avut la cursurile lor - dacă munceau bine și conștiincios - o afluență de candidați la calitatea de profesori pentru gimnaziu. Acestă situație a stârnit, cu siguranță, mânia reprezentanților "propriu-ziși" ai asociaților de specialitate. În anul 1912 peste două treimi din rândul acelora care predau filozofia la universități au semnat o declarație prin care cereau ca nici o catedră de filozofie să nu mai fie ocupată în continuare cu psihologi. De această situație nu era străină nici Școala de la Leipzig. Wundt însuși și câțiva dintre elevii săi, care au obținut cadedre de filozofie dar, în realitate ei au predat cursuri de psihologie.

Wundt urmărea ca psihologia să devină o știință explicativă, deoarece, considera el, cu cât o știință este mai puțin evoluată, cu atât este mai descriptivă. În acest sens, conștient că observația interioară nu poate furniza decât descrieri, el recurge la experiment și măsurători. Psihologia fiziologică tinde să studieze faptele psihologice elementare, pornind de la faptele fiziologice de care sunt legate. O atare concepție a înrâurit și pregătirea psihopedagogică a viitorilor profesori.

În ceea ce privește disputa iscată de filozofi, Wundt s-ar fi putut implica pentru cauza psihologiei. El însă adoptat o poziție "filozofică", cu care voia să mijlocească și totodată să slujească psihologia: o psihologie izolată, în afara filozofiei, nu ar fi viabilă, ea nu ar putea ajuta la pregătirea profesotilor de gimnaziu și ar fi trecută în rândul disciplinelor secundare. Psihologia nu este doar o știință experimentală: chiar psihologia popoarelor ar avea, după părerea sa, efecte asupra unor alte domenii științifice. Separarea între filozofie și psihologie nu ar fi de bun augur, ea nu ar putea contribui la crearea de institute și catedre de psihologie noi.

"Este bine cunoscut că, de exemplu, faptul că în Prusia existau doar 4-5 laboratoare de psihologie modest înzestrate, dintre care unele abia se ridicau deasupra nivelului unei colecții de mijloace demonstrative". (Wundt, 1913, pag.36). Cauza acestor dotări insuficiente ar fi putut-o constitui functionarea institutelor psihologice în cadrul facultăților de filozofie.

În această perioadă, în S.U.A,. psihologia s-a eliberat de filozofie, ceea ce a contribuit la o înzestrare mai bună a laboratoarelor. Wundt era însă sceptic față de situația apărută în S.U.A. El a ținut ca legătura dintre filozofie și psihologie să rămână cât se poate de strânsă.

Urmând cariera unor psihologi experimentaliști ca Friedrich Schumann (1863-1940) care, timp de 20 de ani, a fost asistent a lui Georg Elias Müller și Carl Stumpf, se poate conchide că, în Germania, unor psihologi fără activitate directă în filozofie le-a fost îngreunat accesul spre o catedră universitară. Separarea între filozofie și psihologie, așa cum au preconizat-o filozofii și au cerut-o și câțiva psihologi, în cel de al III-lea Reich poate că, într-adevăr n-ar fi avantajat ascensiunea psihologiei experimentale, care nu s-a putut evita. Ea a

avut loc datorită influenței lui Wundt, la câteva decenii după protestul menționat al filozofilor.

3.1.4 Urmările Școlii de la Leipzig

În conformitate cu bibliografia, pe care fiica lui Wundt, Eleonore, a elaborat-o pentru lucrările tatălui său, Boring (1950, pag.345) a calculat că Wundt a publicat 53.735 de pagini tipărite, deci în medie mai mult de două pagini pe zi, în intervalul 1853-1920, de aproape 70 de ani. Bineînțeles că astfel de calcule au avut valoarea unor curiozități; confruntarea cu opera lui Wundt a pus și pune și o problemă cantitativă. Cine a atacat o publicație a lui Wundt, era necesar să înțeleagă faptul că Wundt de mult terminase o ediție nouă, adăugită. În afară de aceasta, Wundt a preferat un stil de a scrie care, ocazional, s-a comparat cu plumbul: fără strălucire dar solid, ceea ce-i ușurează lectura în zilele noastre. Dacă se citesc, textele lui Wundt, ele sunt mult mai ușor de înțeles. El a lăsat deci o uriașă operă științifică și prin numeroșii săi elevi: Kraepelin, Mc Keen Cattell, Titchener, Meumann, Münsterberg, Külpe, Moede, Krueger, Marbe, Hellpach și alții, fapt care a marcat caracterul psihologiei ca o disciplină științifică, empirică.

Unele soluții ale psihologiei au fost blocate grație orientărilor psihologiei sale. Astfel, el s-a opus extrapolării experimentului asupra unor procese psihice superioare pe care le va avea în vedere Școala de la Würzburg (compară cap. 3.2), deopotrivă a unor problematici aplicative ce rezultau din practica pedagogică și economică (compară cap. 4). El a combătut de asemenea, intelectulismul lui Herbart, care transformă întreaga viață psihică într-o mișcare de reprezentări. S-a arătat sceptic în fața realizărilor elevilor săi, Meumann și Münsterberg, din domeniul psihologiei aplicate.

Din motive asemănătoare, Wundt și psihologia popoarelor a îngreunat practic apariția unei psihologii sociale experimentale. La un moment când, de exemplu, în S.U.A. psihologia socială devenise o disciplină academică, Wundt a refuzat nu numai noțiunea, care-i amintea prea mult de "științe sociale" și "sociologie", ci a împiedecat totodată și efectuarea unor cercetări experimentale asupra unor procese sociale (compară cap.4.4).

Un alt domeniu ignorat de Wundt a fost studiul unor deosebiri individuale, caracteristici ale personalității care anticipau psihologia deferențială. Lucrările lui Galton, Binet și ale altor psihologi nu au fost luate în considerare de Școala din Leipzig, în pofida faptului că s-ar fi impus să fie în atenția sa. În ciuda acestor "piedici", Școala de la Leipzig a stimulat, totuși, dezvoltarea psihologiei; a favorizat învățarea metodelor, a încercat să integreze experimentul, statistica și istoria în psihologie și faptic prin numeroșii săi elevi a contribuit la dezvoltarea cercetării empirice în psihologie.

În concluzie, Wundt a ajuns, plecând de la psihologia experimentală, la un sistem filozofic bazat pe psihologie care contrazicea, adesea prin tendințele sale, punctul său de plecare experimental. Concomitent, a combătut asociaționismul mecanicist și intelectualismul lui Herbart, ideea că procesele psihice sunt mai degrabă funcții decât structuri. *El a fost și rămâne creatorul psihologiei experimentale, unei adevărate scoli care a promovat-o nu doar în Germania, ci și în toată lumea.*

3.2. Școala din Würzburg

În legătură cu psihologia conștiinței, Wundt a considerat că toate procesele psihice conțin elemente intuitive. Școala de la Leipzig a recunoscut că elemente ale conștiinței, prin aso-

ciații, nu numai că intră în legături noi, dar că acestea pot da naștere unor conținuturi noi ale conștiinței. Cine a vrut însă să se informeze la Wundt și la elevii săi direcți (de exemplu Meumann), cu deosebire, în legătură cu procesele gândirii constată că această temă a fost puțin abordată. Cauza, printre altele, o constituia și faptul că Școala de la Lepzig a folosit un număr redus de metode și a respins, în ansamblu introspecția ca metodă științifică, respectiv a privit-o ca pe un procedeu subsidiar, ca o simplă autoobservare. Prin observație interioară, prin introspecție - spune el - cunoaștem procesele psihice doar în forma lor complexă, întocmai cum se întrepătrund în curgerea continuă a conștiinței. Ele pot fi studiate corect numai prin experiment, când le putem izola și determina cauzalitatea.

3.2.1 Trăsături de bază și metode

O eliberare din această îngustare autoimpusă, psihologia gândirii a dobândit-o sub Oswald Külpe (1862-1913) și elevii acestuia Narziss Ach (1871-1946), Karl Bühler (1879-1863), Karl Marbe (1869-1953) ș.a. După locul unde s-a născut, după orașul în care s-a predat - Würzburg - această orietare nouă a fost denumită "Școala din Würzburg".

Külpe a studiat mai întâi la școala lui Wundt de la Leipzig și apoi la Georg Elias Müller, la Göttingen, concomitent, a fost timp de opt ani asistentul lui Wundt. Dintre interesele multilaterale ale lui Wundt au făcut parte filozofia, estetica, arta și muzica. În timp și cu timpul, Külpe s-a desprins tot mai mult de psihologia magistrului și a devenit adeptul lui Franz Brentano (1838-1917) care a considerat că esențialul fenomenelor psihice rezidă în intenționalitatea lor ("psihologia actului"). Külpe a predat din 1894 la Würzburg, până în 1909,

când se transferă la Bonn, unde lucrează până în 1913, când pleacă la München, unde va preda până la sfârșitul vieții.

În manualul lui Külpe, editat după moartea sa de Karl Bühler, psihicul, eul, subiectul, conștiința și capacitatea de reflectare a sufletului sunt considerate noțiuni psihologice de bază. Spre deosebire de Wundt, el nu acceptă numai inconștientul, ci accentuează unitatea vieții sufletești: "toate amănuntele conștiinței noastre sunt reunite în unități, în ansambluri unde o tendință, un gând, un scop, o sarcină se află în centru, restul fiind inclus și subordonat, respectiv exclus, în funcție de faptul dacă servește acestei tendințe sau îi este potrivnică." (1920, pag.92).

Despre metodele de cercetare ale psihologiei scrie în manualul său: "Experiența proprie este sursa de bază a psihologiei descriptive la care se ajunge pe baza autoobservației. Progresele unei atare psihologii se bazează pe aplicarea metodei introspecției" (pag.45). Pentru a obține rezultate utile, Külpe cere formarea subiecților în vederea autoobservației: "Conducătorul experimentului a câștigat astăzi o mare importanță, deoarece el trebuie să se simtă și să se comporte nu numai ca un conducător tehnic, ci și ca psiholog coordonator al cercetării. E necesar - dacă este posibil - să se implice lăuntric în efectuarea experimentelor" (pag.47).

Cum au arătat experimentele Școlii din Würzburg? Metoda centrală utilizată aici a fost autoobservația introspectivă, sistematică, experimentală în cadrul proceselor de gândire, adică "provocarea experimentală a anumitor procese psihice și descrierea exactă a trăirilor care ies în evidență cu această ocazie". (Külpe, 1920, pag.10). Astfel, Külpe le-a pus subiecților în experimentul individual, de exemplu, întrebarea: "Înțelegeți fraza: Gândirea este atât de grea, încât unii preferă să judece?". Subiecții erau datori să descrie cât mai exact

ceea ce au trăit în timpul experienței de gândire. Un asemenea subiect a consemnat că a repetat rar propoziția și apoi a recunoscut că "a judeca" aici înseamnă a vorbi fără a gândi.

În celelalte șiruri de experiențe au fost cercetate asociații și unele procese ale gândirii pe care subiecții le-au dat ca răspuns la anumite cuvinte-stimul cât și unele procese de judecată ivite la compararea greutăților.

Rezultatele psihologilor din Würzburg au deviat, într-un punct important, de la psihologia conștiinței lui Wundt: *Școala din Würzburg* a considerat că multe gânduri au un caracter neintuitiv. Sensul unor expresii abstracte și generale, după Külpe, poate fi dovedit când în conștiință, în afara raportului ulterior, nu mai poate fi descoperit nimic intuitiv (cuvinte, semne etc.). Astfel de conținuturi de conștiință neintuitive, Bühler le-a numit simplu "gânduri", în vreme ce Narziss Ach le-a numit mai potrivit "precugetări".

În ciuda unor elemente neintuitive, gândirea în cazul problemelor date este orientată după scop. Cursul gândirii provocate de sarcină este orientat de forțe inconștiente care vizează rezolvarea problemei. Aceste forțe au fost numite de Naziss Ach tendințe determinante decisive. Cu puțin înainte sau chiar în cazul rezolvării unei probleme, uneori apare o trăire a înțelegerii sale nemijlocite (reale sau propuse). Această trăire, Karl Bühler (1908) a denumit-o corespunzător, drept trăire "aha". Aceasta apare, deseori, la rezolvarea unor rebusuri, cuvinte încrucișate etc.

Poate că doriți să repetați unul din experimentele de la Würzburg (modificat). Citiți textul: "Tratat din toate părțile cu bunăvoință și plin de bunăvoință, la rândul său, un geniu trebuie să sufere îngrozitor". Gândiți-vă la acest microtext și scrieți, după ce v-ați clarificat sensul său, pe hârtie tot ceea ce ați simțit după citirea sa o dată sau de mai multe ori. Dacă

aveți dispoziția necesară, puteți repeta aceeași experiență și cu un subiect. Cereți-i acestuia să vă repete trăirile gândirii lui așa cum le-a simțit și au apărut. Analizându-le cu atenție veți găsi confirmate rezultatele Școlii din Würzburg (unitatea trăirilor sufletești, conștiința, tendința determinantă, trăirea "aha" ș.a.).

3.2.2 Controversa Bühler - Wundt

Dintre controversele clasice din istoria psihologiei face parte neîndoielnic critica intensă a "bătrânului maestru" Wilhelm Wundt (1907, 1908) legată de experimentele psihologiei gândirii efectuate de Karl Bühler (1907, 1908 a, 1908 b) și replicile acestuia ori ale școlii pe care o reprezenta (1908 c). Această controversă nu ar trebui privită ca o controversă depășită dintre Școala de la Leipzig și Școala din Würzburg, căci ea ridică probleme principale cu privire la sarcinile și metodele psihologiei. O confruntare cu această controversă, după receptarea ei, poate conduce încă și astăzi la noi interpretări (de exemplu Holzkamp, 1980) și de aceea merită să fie încercată. Încă de la prima parte a raportului de cercetare a lui Bühler, Wundt a reacționat în 1907 cu o critică lungă și vehementă la adresa așa numitei *"metode de interogare"*. Părerea de până atunci indiscutabilă a lui Wundt, că funcțiile intelectuale superioare nu ar fi accesibile unor cercetări experimentale, în cele din urmă aici a fost pusă la îndoială. Wundt a criticat cercetările de la Würzburg și le-a considerat drept "experimente aparente" (pag.334) și drept "păcatul din tinerețe" al psihologiei experimentale. (pag.339). Experimentele aparente în legătură cu cercetările de la Würzburg, după părerea lui Wundt, au fost numai pentru că au avut loc într-un laborator de psihologie și fiindcă au fost implicați în efectuarea lor un conducător de experiment și

subiecții, dar în realitate nu este vorba de nici un experiment "complet" ori "incomplet" pentru că observatorul (conducătorul experimentului) nu este în situația să stabilească apariția stării de fapt care urmează să fie observată, să observe fenomenele, să respingă experimentul ori să-l modifice integral, ori numai unele părți ale acestuia.

Bühler (1908 c) a considerat argumentele lui Wundt drept erori, corolar al unei înțelegeri eronate, relevând că cercetările sale sunt experimente adecvate și că gândirea nu-i un proces atât de complex pentru a nu putea fi cercetată pe cale experimentală.

Wundt nu s-a lăsat convins de aceste argumente. Într-o nouă replică (1908), el a calificat încercările lui Bühler drept "zadarnice" și a încheiat cu fraza: "din explicațiile pe care le-am obținut din experimentele *de interogare*, începând de atunci mă voi scuti de lectura unor viitoare lucrări de acest fel; cred însă că mă pot abține referitor la acest obiect" (pag.459). Pe scurt, Wundt a sperat, probabil, că și-a învins adversrul (și cu el întreaga Școală din Würzburg) pentru totdeauna. Pare semnificativ pentru această controversă științifică faptul că Wundt nu a atins direct pe fostul său elev Külpe, ci pe un colaborator, atunci încă necunoscut, al lui Külpe. Acestuia, Wundt i-a scris în 26 octombrie 1907 cele ce urmează:

Dragă prietene,

Mi-a părut sincer rău că v-ați simțit afectat și totodată vizat de arrticolul meu cu privire la experimentele de interogare... Dar, trebuie să vă spun că abia din scrisoarea dumneavoastră, spre părerea mea de rău, mi-a devenit mai clar cât de mult vă identificați cu această metodă. Până atunci l-am considerat pe Marbe autorul intelectual al acestei metode care, după părerea mea, nu poate fi acceptată în nici un fel... Personal îl consider pe Marbe drept un bărbat ce poate

construi un instrument cu sens, dar căruia îi lipsește orice talent pentru a fi cât de cât psiholog... În privința poziției dumneavoastră presupuneam că datorită atitudinii conciliante pe care v-o cunosc, îi veți lăsa mai mult pe oamenii care lucrează în această direcție să acționeze și că îi veți lăsa să ajungă la un oarecare rezultat, fără ca aceasta să impună cu entuziasm și apodictic procedeul în discuție".

Așadar, Wundt nu l-a crezut capabil pe elevul său apreciat, Külpe, în stare să accepte asemenea metode, ori numai a simulat o asemenea credință. El a dorit însă în această scrisoare să-l asigure, în mod clar, că vechea prietenie ce i-a legat este necesar să rămână neschimbată, în pofida contradicțiilor dintre cele două școli (Meischner-Metge, 1990, pag.313)

Astăzi, deoarece punctul de pornire a lui Wundt legat de psihologia elementelor este privit, în general, drept prea îngust, majoritatea psihologilor - în ciuda tuturor reținerilor față de metoda introspecției - se situează mai mult de partea lui Bühler și Külpe. Se accentuează cu plăcere că Școala din Würzburg a avut o influență benefică asupra gestaltismului și a făcut posibilă apariția psihologiei cognitive. O atare orientare este desigur corectă.

Dar, astăzi suntem mai aproape cu adevărat de Școala din Würzburg decât de psihologia experimentală a lui Wundt? Metodele Școlii din Würzburg, timp de decenii, abia dacă au fost aplicate în mod serios și dezvoltate. Hotărâtor pentru aceasta a fost behaviorismul sub a cărui influență psihologia, prin metodele ei de cercetare, s-a întors la lucrurile direct de observat. Abia în ultimul timp a început (mai ales prin așa-numita cercetare a atribuțiilor), o redescoperire a autoobservațiilor și o dezvoltare în continuare a metodei introspecției (printre altele în psihologia acțiunii, compară cap.5.1).

3.3 Gestaltismul și structuralismul

Gestaltismul este pus în legătură, respectiv prezentat aproape întotdeauna ca operă a celor trei psihologi germani Max Wertheimer, Wolfgang Köhler și Kurt Koffka, a căror colaborare a început la Frankfurt în 1920 și a fost continuată mai târziu la Berlin. Fără ca să minimalizăm realizările acestor trei mari oameni de știință, trebuie să relevăm că unele idei gestaltiste pot fi găsite încă în antichitate. Ca o reacție față de gândirea elementară în a doua jumătate a secolului trecut, structuralismul dobândește o importanță deosebită în filozofie, medicină, biologie și în alte științe - paralel din punct de vedere al timpului sau și mai devreme decât în psihologie.

O sarcină principală a tuturor orientărilor gestaltiste și structuraliste în psihologie este că întregul este mai mult (sau mai exact: altceva) decât suma părților (așa numita supra-sumativitate). În acest punct Școala din Würzburg, care a vorbit de noile "unități" ale conștiinței drept rezultat al unor elemente separate ale conștiinței este, deja, foarte aproape de gestaltism.

Această îndepărtare de la gândirea elementară și aplecarea spre gândirea totală (holistică) în filozofie și psihologie a atins un punct culminant pe la sfârșitul anilor '20 și a marcat întregul secol. Această cotitură se poate reduce într-o măsură considerabilă la programul și lucrările multilaterale ale gestaltiștilor din Berlin (compara Ash, 1987).

Doar un exemplu pentru un gânditor holistic dintr-o disciplină vecină psihologiei să fie numit medicul berlinez Ernst Schweninger (1850-1924). În mod izolat, dar totuși medic berlinez la modă și în cele din urmă medicul personal al lui Bismark, Schweninger a fost un dușman al oricărui "diagnostic". Nu există boli, ci doar pacienți bolnavi, nu medicul vindecă, ci pacientul, trupul ori sufletul trebuie privit ca o

unitate, pentru fiecare pacient, iar metoda de tratament trebuie stabilită individual cu includerea relației față de medic. Printre altele, fie și numai incidental, să menționăm că Schweninger i-a prescris pacientului său, Bismark, ca regim - heringi - care în vorbirea populară sunt cunoscute până astăzi drept "heringi Bismark". Pentru istoria psihologiei este interesant faptul că elevul lui Schweninger, Georg Goddack (1866-1934) pe baza concepției structuraliste și sub influența lui Freud a întemeiat psihosomatica, acea disciplină, care tinde spre o privire structuralistă unitară a trupului cu sufletul.

Domeniul perceperii umane, îndeosebi a celei optice, s-a dovedit însă ca cel mai important domeniu de explorare al tuturor domeniilor structuraliste. Aici s-a relevat pregnant deosebirea față de pshologia elementară a conștiinței. Gestaltismul aprecia că individul însuși se percepe stucturalist; în consecință metoda de cercetare trebuie să urmeze acest punct de vedere. Înregistrarea unor elemente de conștiință abia poate fi adaptată acestei reprezentări umane. Pentru toate orientările gestaltiste și structuraliste un mod de a proceda fenomenologic este mai mult sau mai puțin agreabil.

În cele din urmă - în legătură cu aceste două cracteristici - se poate evidenția faptul că orientările gestaltiste și structuraliste acceptă caracterul dinamic al atitudinii umane și încearcă să urmeze acestui fapt în metodele pe care le implică în cercetare.

3.3.1 Școala din Graz

Meritul întemeierii gestaltismului revine filozofilor și psihologilor austrieci, în special filozofului Alexius Moening Cavaler de Handschuchaheim (1853-1920). Acesta a devenit, în 1882, profesor de filozofie la Graz și a întemeiat aici primul laborator austriac de psihologie. În cadrul său, Moening a

experimentat, printre altele, probleme și aspecte din domeniile teoriei cunoașterii.

El a presupus în scrierile sale de la sfârșitul anilor '80, începutul anilor '90, că trebuie să deosebim de suma părților componente (de exemplu ale unei percepții), totalități compacte, care nu se pot explica doar prin părți. Aceste totalități, Moening le-a numit "komlexionen" și le-a explicat prin activități ale subiectului care contemplă. Abia prin aceste activități ("producții" - de aici teoria producției) din elementele separate la contemplare, privire, ia naștere impresia totală.

Christian von Ehrenfels împreună cu Moening se numără printre întemeietorii Școlii din Graz, în 1980, prin exemplul clasic al melodiei ei arată caracteristicile organizării percepției. Față de sunetele separate (din care se compune), melodia este ceva nou (așa numitul criteriu gestalist al suprasumativității). Melodia rămâne existentă ca atare, chiar dacă, de exemplu, este executată cu un semiton mai sus ori se aud cu totul alte sunete (așa numitul criteriu gestaltist al transponibilității).

Christian Maria von Ehrenfels a trăit între anii 1859-1932. Articolul său important pentru gestaltism, despre calitățile gestaltiste (1890) la care adepții noii orientări s-au referit mereu, l-a scris cu mult înainte de a deveni, în 1900, profesor la Praga. Faptul că von Ehrenfels a ales în lucrarea sa, exemplul melodiei, probabil că nu este accidental, el a fost un bun cunoscător al muzicii și a compus chiar mai multe librete.

Pe lângă von Ehrenfels trebuie amintiți în calitate de colaboratori ai lui Moening și Vittorio Benussi (1878-1927) care, printre altele, a abordat împreună cu Fritz Heider (1896-1988) perceperea figurilor răsturnate. Heider și-a luat doctoratul la Meinong, a lucrat la Berlin împreună cu gestaltiștii, apoi la Hamburg cu William Stern. A emigrat apoi în 1930

în S.U.A., unde și-a continuat cercetările. Potrivit teoriei sale fiecare persoană trăiește evenimentele din mediul ei înconjurător drept provocate. Atribuirea de talent sau efort este un exemplu tipic care are importanță pentru procesele educaționale. Teoria atribuției a lui Heider, fie și numai parțial, poate fi - dedusă din teoria producției - creație a Școlii din Graz.

3.3.2 Școala din Frankfurt - Berlin

Începutul gestaltismului experimental din 1910-1912 este descris cu plăcere cu aportul unei anecdote narate de Max Wertheimer personal: Călătorind cu trenul în vara târzie a anului 1910 de la Viena în regiunea Rinului (Renania) pentru a se recrea, Wertheimer s-a gândit în timpul călătoriei la perceperea vizuală a mișcărilor. Când i-a venit ideea să experimenteze cu ajutorul unui stroboscop, a coborât la Frankfurt, a cumpărat un stroboscop pentru copii și a experimentat în camera sa de la hotel. De acolo l-a contactat pe profesorul Schumann de la Academia Comercială (din 1914 devenită Universitate). Acesta și-a trimis asistentul, pe Wolfgang Köler la hotel și i-a permis lui Wertheimer, curând, să efectueze experiențe în laboratorul său. Au luat naștere lucrările deschizătoare de drumuri, publicate în 1912, despre așa-numitul fenomen Phi cu care, în general, se datează începutul școlii de la Frankfurt (mai târziu de la Berlin) a gestaltismului.

Pentru această anecdotă, Michael Wertheimer (1980), fiul lui Max Wertheimer, nu a găsit dovezi istorice. Te poți îndoi mai ales de faptul că Wertheimer a coborât accidental tocmai la Frankfurt; Schumann, cu puțini ani înainte a dezvoltat un stroboscop nou, cu care Wertheimer a experimentat la Frankfurt. Dar, rămâne faptul că Wertheimer în condiții de lucru avantajoase, într-o perioadă de forță creatoare a terminat mai

multe lucrări teoretice și experimentale cu ajutorul cărora nu numai cercetarea percepției, ci și psihologia a dobândit noi impulsuri (compara Ash, 1982; Sarris, 1987, 1987 a).

Max Wertheimer (1880-1943) a provenit dintr-o familie de evrei de la Praga. A avut interese multiple, a studiat la Berlin, a absolvit în 1904 la Würzburg, pe baza unei dizertații susținute în fața lui Külpe (1905) care încă nu lasă să se bănuiască gestaltismul. După o perioadă de incertitudini și șomaj, urmează anii productivi de la Frankfurt și apoi din 1916 începe să predea la Berlin. În 1929 a fost rechemat la catedra lui Schumann de la Frankfurt. După emigrația forțată din 1933, Wertheimer a predat până la sfârșitul vieții în S.U.A. (în legătură cu biografia, vezi Wertheimer, 1980).

În gestaltismul lui Werthimer a fost nou faptul că - în contradicție cu Școala din Graz - a privit gestalt-ul ca ceva originar. Nu omul creează forma fundamentală a oricărui obiect, formele, structurile sunt ele însele unitățile de bază ale vieții psihice. Această teză apăruse încă în lucrarea lui Wertheimer *"despre gândirea popoarelor primitive"* (1912) și este fundamentată experimental prin lucrarea clasică a lui Wertheimer *"Despre perceperea mișcărilor"* (1912 a)

În această cercetare efectuată în toamna și iarna anului 1910, Wertheimer a arătat subiecților săi, repede și aternativ, doi stimuli. La unul, în stânga imaginii se vedea o dreaptă orizontală, la celălalt o dreaptă cu aceeași lungime, verticală, în dreapta jos. Cînd acești doi stimuli au fost prezentați alternativ, în intervalul de timp ideal de aproximativ 60 milisecunde, a luat naștere impresia unei mișcări aparente, adică subiecții au avut impresia că linia s-ar mișca (ca și la mișcarea unui ștergător de parbriz) încoace și încolo peste suprafața imaginii. Dacă imaginile prezentate au apărut prea repede, s-a trăit simultaneitatea stimulilor; dacă prezentarea a fost prea

înceată, adică la aproximativ 0,15 secunde sau mai încet, s-a creat impresia succesivității. Această formă de mișcare perceputâ ideal, Wertheimer, spre deosebire de alte fenomene, a numit-o fenomenul phi.

De la început, Wertheimer a evitat să vobească în cazul fenomenelor phi despre o amăgire a perceperii. El a recunoscut că nu are importanță pentru cel care percepe, dacă gestalt-ul mișcării este format de doi stimuli care apar succesiv sau de o mișcare reală. În timp ce la amăgiri dispare efectul sau devine cel puțin mai slab, dacă cel care percepe este edificat asupra amăgirii, aici s-a produs opusul - după explicații, fenomenul phi a devenit și mai clar.

Rezultatele lui Wertheimer nu au voie să fie greșit înțelese în sensul că s-ar fi fixat doar o descriere de impresii care, în cele din urmă, prin cercetarea experimentală sunt explicabile prin reducerea la numiți stimuli senzoriali. Aceasta a fost atitudinea Școlii de la Leipzig față de gestaltism, dar aceasta nu a corespuns convingerii lui Wertheimer și nici constatărilor sale. El a variat eperimentele lui, cei trei subiecți - asistenții institutului, dr. Wolfgang Köhler, dr. Kurt Koffka și doamna dr. Klein-Koffka au fost deteminați să descrie amănunțit cele percepute. Așadar, aici la Frankfurt, s-a dezvoltat programul gestaltismului în cadrul căruia Köhler a încercat să combată mai vechea psihologie a simțurilor creată în spiritul lui Hermann von Helmholtz (1821-1894). Dacă Helmholtz cu așa numita prezumție a constantei a presupus o relație de unu - la unu - între stimul și impresia senzorială, Köhler a arătat cât de greșită este această presupunere; Koffka pe baza lucrărilor lui Wertheimer și Köhler a intrat într-o dispută polemică cu Benussi ca reprezentant al Școlii din Graz, în legătură cu fundamentarea psihologiei percepției, el, în opoziție cu cei din Graz, a presupus faptul că gestalt-ul nu poate fi derivat.

Percepțiile nu pot fi derivate din senzații; gestalt-ul este însoțit de procese psihologice, care nu se pot reduce la stări de fapt parțiale. Koffka a deplasat noțiunea de stimul de la organul receptor la obiectul receptat, apoi la câmpul de receptare. De aici a tras concluzia că gertalt-urile nu sunt de găsit numai în trăire, ci aidoma acțiunii ele sunt determinate de legi sau principii gestaltice.

La această concepție, că acțiunea are și calități de gestalt (formă, structură) urma să ajungă puțin mai târziu și Wolfgang Köhler prin cercetările sale cu privire la antropoide. La propunerea medicinistului berlinez Max Rothmann, Academia de Științe a Prusiei a amenajat în 1913 pe insulele Teneriffe, o stațiune cu maimuțe pentru a studia însușirile și capacitățile psihice ale animalelor în condiții de viață aproximativ naturale. La propunerea lui Carl Stumpf, Wolfgang Köhler a condus în anul 1914 această stațiune. Aceasta a fost o decizie bună, deși Köhler nu a dispus de experiențe specifice în domeniul biologiei sau al psihologiei animalelor, în plus avea atunci doar 26 de ani, prin urmare era încă foarte tânăr.

Wolfgang Köhler s-a născut în anul 1887 la Reval, Tallin-ul de azi, într-o familie de profesori. Tatăl său a fost directorul unui gimnaziu în care se învăța în limba germană. A studiat medicina, științele naturii și filozofia la Tübingen, Bonn și Berlin. A promovat examenul în 1909, pe baza susținerii unei cercetări experimentale despre percepția acustică, la profesorul Carl Stumpf; Köhler a devenit ulterior asistentul lui Schumann la Frankfurt. Între 1914-1920 a condus Stațiunea de Antropoide a Academiei Prusace de Științe din Teneriffe. După ce a fost chemat la catedra lui G.E. Müller din Göttingen, în 1922 a fost invitat ca urmaș al lui Carl Stumpf la Berlin. Köhler după "preluarea puterii" de către socialiști, ca unul dintre puținii profesori de psihologie s-a opus național-socialiștilor și,

în cele din urmă, în 1934, când abuzurile asupra institutului său au devenit insuportabile, și-a cerut pensionarea înainte de timp. A emigrat apoi în S.U.A. unde a predat până la sfârșitul vieții (1967) la Swarthmore College.

Experimentele lui Köhler cu cimpanzei au devenit, între timp, atât de cunoscute, încât au intrat în manualele de psihologie și de biologie nu doar pentru liceu, ci și în cele elaborate pentru școala generală. După Köhler, cimpanzeii sunt în stare să rezolve probleme complexe. Animalele folosesc un băț pentru a lua bananele de pe acoperișul cuștii, scop în care suprapun două-trei lăzi pentru a-și atinge ținta. Totodată își procură hrana folosind bețele printre gratiile cuștii, mai mult, le introduc unul într-altul dacă hrana se găsește la prea mare distanță, pentru a o putea ajunge. Ceea ce este mai puțin cunoscut este faptul că încă înaintea lui Köhler, Leonard T. Hobhouse a efectuat o parte din aceste experiențe. Experimentele lui Köhler însă au fost făcute mai sistematic, au fost descrise cu multă grijă și, concomitent, au fost parțial filmate (compara Lück, 1987). Este decisiv faptul că psihologul Köhler a găsit o explicație teoretică mai convingătoare. El a observat că rezolvarea corectă a unei probleme nu apare accidental (întocmai ca la Thorndike prin experiență și eroare, nu ca la Hobhouse prin învățare perceptivă), ci dintr-o dată. Scopul și mijloacele ulterioare formează un gestalt; recunoașterea acestuia prin intermediul animalului, Köhler o numește pricepere. Paralel cu Wertheimer, cu care Köhler coresponda din Teneriffe, Köhler a recunoscut acțiunea de înțelegere a gestalt-ului.

El și-a efectuat cea mai mare parte a experimentelor cu cimpanzei, până în vara anului 1914, când a izbucnit pimul zăzboi mondial. Cu toate că Spania a rămas neutră, el nu a putut părăsi insulele până în 1920. Deseori, englezii au bănuit

că cercetarea cu cimpanzei este doar un pretext și că, în realitate, germanii ar construi aici o pistă de aterizare pentru avioane de război. Planurile inițiale de a extinde stațiunea de antropoide în așa fel încât să devină o stațiune pentru diferite animale tropicale s-au disipat prin înfrângerea germanilor și prin inflația care a urmat. Köhler a avut, probabil, ocazia să-și replieze experimentele pe urangutani, deoarece informațiile cu privire la experimentele ulterioare au fost publicate mult mai târziu (Jaeger, 1988). În 1920, stațiunea a fost desființată, cimpanzei au fost transferați la Grădina Zoologică din Berlin.

Prezentarea făcută de Köhler în legătură cu experimentele cu cimpanzei (Köhler, 1917) a fost primită de cercuri largi, deoarece a fost expusă într-o carte (1921) și au avut efecte considerabile asupra psihologiei rezolvării problemelor, deopotrivă asupra cercetării atitudinilor. Köhler, la rândul său, după experiențele din Teneriffe, s-a distanțat total de psihologia animalelor și cercetarea gestaltică a unor procese de rezolvare a problemelor urmând să o promoveze mai târziu la Berlin, alături de Wertheimer și Lewin, care au acționat alături de dânsul.

Köhler este considerat drept "naturalistul" dintre teoreticienii gestaltiști. El s-a ocupat de dovada teoretică a faptului că și fizica prezintă gestalt-uri. Timp de decenii, el a experimentat ca să facă dovada (disputată încă și astăzi) că nu numai perceperea are loc după principii gestaltiste, ci că însăși activitatea creierului este ordonată după asemenea principii gestaltice, funcțional - echivalente (așa numitul postulat al izomorfismului).

Ca urmaș al lui Stumpf, cu Wolfgang Köhler în calitate de director al Institutului de Psihologie din Berlin (1922), începe perioada propriu-zisă de înflorire a gestaltismului în Germania - denumită și descrisă de elevul lui Köhler, Wolfgang Metzger

1970) ca un "paradis pierdut". Institutul berlinez, care a fost adăpostit în Castelul orășenesc (între timp demolat) și care se număra printre cele mai bine dotate institute ale timpului, i s-au adăugat în 1918 prin numirea lui Kurt Koffka ca profesor extraordinar la Giessen și în 1929 prin numirea lui Max Wertheimer la Frankfurt alte două lăcașe de cercetare gestaltistă.

Revista "*Cercetarea psihologică*", editată în 1921 de Wolfgag Köhler, Hans Gruhle și Kurt Goldstein, a devenit organul central al cercetării gestaltiste (compara Ash, 1985). Pentru psihologi nu exista încă nici arii profesionale clar circumscrise, nici cursuri speciale. Studentii care au venit la Institutul din Berlin au studiat psihologia în scopul promovării, oarecum, a unei "specialități de lux". Aceștia proveneau cu toții din partea superioară a clasei de mijloc; frapant este numărul mare pentru acel timp de femei și străini, în special din țările Europei de Est (compara și Sprung, 1987). Mulți colaboratori și studenți au fost orientați politic spre stânga determinați să scrie pentru *Caietele lunare, socialiste, "Scena mondială"* a lui Ossietzky, preocupate de arta, muzica și științele naturii.

Lucrarea lui Wertheimer, apărută postum, în 1945 (în germană în 1957) despre gândirea productivă a cucerit prin farmec și valoare, prin includerea în cadrul său a discuțiilor lui Wertheimer cu Albert Einstein, purtate la Berlin. De aceea lucrarea este o contribuție importantă nu numai la dezvoltarea psihologiei și gândirii psihologice ci, totodată, a științei în ansamblu. Chiar dacă cu mult timp înainte, Kurt Koffka a scos în evidență utilizarea gestaltismului pentru psihologia genetică și a atras atenția asupra importanței dezvoltării perceperii în context cultural.

Kurt Koffka s-a născut în 1886 la Berlin. El a studiat filozofia și a urmat cursurile lui Carl Stumpf, finalizate cu examen

aidoma lui Köhler și Lewin. A fost asistentul lui Külpe la Freiburg și Würzburg, apoi în 1910, a lui Friedrich Schumann la Frankfurt. Din 1911 a predat la Giessen. În 1924 a emigrat în S.U.A. și a predat la diferite universități, a murit în 1941.

El este considerat ca membru fidel al Școlii de la Berlin, cu toate că nu a predat niciodată aici. În S.U.A. a devenit unul dintre cei mai fervenți adepți ai gestaltismului. După ce în 1933 Wertheimer și Lewin, potrivit legilor rasiale, au fost obligați să emigreze, în 1935, Köhler a continuat gestaltismul în Germania, dar această orientare a fost "decapitată", cum se poate citi ocazional. Și, în pofida acestei realități, în Germania, cu aportul lui Wolfgang Metzger (1899-1979), Kurt Gottschaldt (1902-1994) și Edwin Rausch (1906-1994) au apărut importante lucrări gestaltiste (compara Stadler, 1985). Chiar dacă Wolfgang Metzger a susținut mai târziu că gestaltismul și național-socialismul au fost fundamental incompatibile, nu se poate dovedi oprirea, într-un fel sau altul, a gestaltismului prin ideologia național-socialistă.

În S.U.A., gestaltiștii germani emigrați au găsit o altă "scenă științifică" care le-a permis să se a firme nestânjeniți de nimeni. Dacă în Germania gestaltiștii au atacat psihologia lui Wundt, psihologii americani au depășit de mult psihologia fiziologică a acestuia (și abia dacă s-au ocupat serios de psihologia popoarelor). Adversarul științific al gestaltismului devenind de acum behaviorismul. Nu a fost căutată încă legătura de la sine înțeleasă în Germania cu filozofia, ci aplicarea practică a psihologiei. Astfel, din gândirea gestaltică timpurie, în S.U.A., s-au impus procedeele psihodiagnostice, testul gestaltist Bender și unele aprecieri în legătură cu psihologia dezvoltării și educației, în general.

Răspândirea gândirii psihologice gestaltiste în S.U.A. a fot îngreunată de faptul că reprezentanții impotanți ai

gestaltismului au putut lucra la institute bine dotate,dar, în parte, nu au avut doctoranzi, deoarece aceste institute nu au avut dreptul să le organizeze. Toate acestea au contribuit la receptarea ezitantă a gestaltismului în S.U.A.

În Germania postbelică, unele catedre au fost ocupate de gestatiști, dar aceștia s-au simțit îndatorați doar parțial gestaltismului. Când, la sfârșitul anilor '50, s-a ajuns la o receptare intensivă a psihologiei americane, s-a reimportat mai puțin psihologia gestaltistă germană, deoarece interesul psihologilor tineri era mult mai mare pentru domeniile care nu apucaseră a fi cunoscute și cultivate în Germania, teoriile învățării marcate de behaviorism, diagnosticării, psihologiei sociale, experimentale și psihoterapiei. Mai ales Metzger, Rausch și Gottschaldt au scos în evidență trăsăturile de bază ale gestaltismului și au încercat să dovedească, în general, utilitatea aplicării lui în cercetarea limbii, terapia jocului și pedagogie. Din anii '70, *Societatea Gestaltistă* prin conferințe care aveau loc din doi în doi ani, prin revista editată de ea, *"Gestalt Theory"* se implică în răspândirea gândirii gestaltiste cu orice preț.

3.3.3 Școala de la Leipzig

Prin alungarea reprezentanților de frunte, gestaltismul nu a fost total lichidat. În afară de gestaltiștii mai tineri amintiți, mulți alți psihologi s-au considerat adepți ai unei concepții structurale: Narziss Ash, Erich R. Jaensch și mai ales reprezentanții "Structuralismului genetic" din Leipzig cu Felix Krueger și alții. Noțiunea de structură în anii 1920 a fost utilizată mai cu seamă în cadrul unor discipline științifice foarte diferite. În psihologie a devenit o etică ce, în primul rând, a fost considerată facultativă, dar la o cercetare mai atentă, vom constata că a avut o importanță mare.

Conducătorul Școlii de la Lepzig a fost elevul și urmașul lui Wundt, Felix Krueger. Deoarece școala lui Wundt este numită adesea și "Școala de la Leipzig", în mod curent despre școala structuralistă genetic ar trebui vorbit ca despre "A doua Școală de la Leipzig".

Felix Krueger (1874-1948) în 1906, împreună cu Charles Spearman au impus metoda analizei factoriale. Krueger a fost elevul lui Theodor Lipps și-a susținut în 1903 doctoratul la Wundt, a devenit în 1910 profesor la Halle și, încă din același an, urmașul lui Wundt la Leipzig. Acest institut a fost condus de Krueger timp de 20 de ani.

În activitatea sa a pornit de la teoria sentimentului susținută de profesorul său, Cornelius, care, cu mult timp înaintea lui Krueger a impus concepția că sentimentele sunt calități gestaltiste, după cum susținuse și Ehrenfels. Krueger a extrapolat această teorie asupra calităților complexe, adică asupra calităților unor structuri sufletești și asupra primatului învățării întregii trăiri asupra părților sale componente. În lucrarea *"Despre structurile psihice"* (1926), Krueger scrie: "În sistemul științific în devenire al psihologiei - acum în ciuda tuturor prejudecăților, noțiunea de structură psihică reprezintă un moment determinant, purtător al tuturor celorlalte idei ale vremii. Noțiunile discutate și prelucrate pe larg cum sunt cele de: sentiment, gestalt, structură sunt dependente de ea. În sistematica deductivă nu sunt decât derivările lor logice. Ideea valorii care luminează diferitele științe - presupue în toate cele patru direcții claritate psihologică". (pag.27). Prezentarea lui Krueger pentru cititorul zilelor noastre sună greoi și neclar; de exemplu, când le atribuie structură sentimentelor: "Noțiunea psihică de structură mai îndeaproape exprimă următoarele: Întâmplarea psihică este condiționată de un complex de orientări relativ persistente cum ar fi, de exemplu, urmările

legate de trăirile anterioare; acest complex de efecte este legat într-o unitate care depășește momentul" (pag.119)

Privit cu obiectivitate putem reține că structuralismul lui Krueger, pe de o parte, se distanțează clar de psihologia elementelor lui Wundt și relevă, că întâmplările psihice nu decurg fragmentar, ci chiar de la început ca un flux de trăiri. Față de Școala din Würzburg, Krueger argumentează că experimentele sale de psihologie asupra gândirii au subestimat însemnătatea sentimentelor, cu toate că din procesele verbale ale experimentatorilor au rezultat multe indicații legate de însemnătatea unor sentimente inițiale. În cazul gestaltismului berlinez, Krueger critică neglijarea laturii sentimentale a trăirilor, nesocotirea structurilor psihice dispoziționale și absența unor întrebări genetice planificate.

A doua Școală de la Lepzig a avut o mare contribuție la efectuarea cercetărilor în domeniul psihologiei dezvoltării; Friedrich Sander a sesizat formarea unor trăiri gestaltiste din antigestalturi difuze (germeni de gestalt) și le-a denumit prin noțiunea de geneză actuală. Individul poate favoriza acest proces al genezei actuale, dacă se apropie mai mult de obiect. Geneza actuală are ,de exemplu, importanță pentru domeniul gândirii productive.

Friedrich Sander (1889-1971) a studiat cu Theodor Lipps si Wilhelm Wundt. A devenit (ultimul) asistent al lui Wundt și apoi colaborator a lui Krueger până când în 1929 este numit profesor la Giessen și din 1933 la Jena. Sander a făcut parte dintre puținii profesori care pe baza legilor de deznazificare au fost concediați în 1945; între 1954 și 1960 Sander a predat în calitate de profesor titular la Universitatea din Bonn.

A doua Școală de la Leipzig a încercat să transfere raționamentele gestaltiste asupra individului, înclinației acestuia spre structură, deopotrivă asupra structurilor sociale. Mai puțin infestat de ideologia nazistă, mai degrabă gata să-și

punã propria teorie psihologicã în slujba celor aflați la putere, gestaltismul lui s-a dovedit a fi deosebit de vulnerabil. Sander a crezut, de exemplu, cã ar putea recunoaște în evrei niște ființe parazitare (compara în legãturã cu aceasta Geuter, 1984).

3.4. Teoria câmpului

În cadrul științelor sociale, noțiunea teoriei câmpului a fost folosită în diferite contexte. Comun - pentru toate utilizările ar fi faptul cã implicã o concepție cu caracter holistic unitar și totodată înterdependentă dintre receptare, trãire și atitudine. Prin aceste note, teoriile câmpurilor intrã în contradicție, cu toate concepțiile elementariste. Dacã Köhler în teoria câmpului a vrut sã dovedească paralelismul proceselor psihologice și fiziologice, teoriile câmpului lui Edward Tolman și Kurt Lewin pot fi numite pur psihologice. În continuare ne vom ocupa de teoria lui Lewin cu privire la câmp. Aceasta s-a dezvoltat din gestaltism și a dobândit o importanță deosebită pentru psihologia socială.

Kurt Lewin s-a născut în 1890, la Magilno care atunci fãcea parte din provincia prusacã, Posen. A crescut la Berlin, a studiat scurt timp medicina și biologia, s-a ocupat apoi doar de filozofie și psihologie. Lewin a fost studentul lui Carl Stumpf. Marcat de Ernst Cassirer, dar mai ales de gestaltiștii berlinezi Wolfgang Köhler, Max Wertheimer și Kurt Koffka, Lewin a lucrat inițial la anumite problematici de psihologia voinței în colaborare cu Ash. Apoi și-a dezvoltat treptat teoria câmpului. Obligat de natura legilor naziste ale funcționarilor, în 1933, Lewin emigrează în S.U.A., unde continuă să cerceteze diferite aspecte din domeniile preeminent ale psihologiei dezvoltării, educației și ale celei sociale. Prin numeroșii săi elevi, Lewin a impus mai multe orientări noi ale psihologiei în

legătură cu dinamica grupului, cercetarea acțiunii, teoria acțiunii, psihologia ecologică ș.a. Lewin a murit în 1947 în S.U.A. Lucrările sale au apărut în ediția Kurt Lewin (KLW) începând din 1981.

Fără îndoială că lucrarea timpurie a lui Lewin *Despre război* (1917) poate fi privită ca un început al teoriei câmpului, deoarece aici sunt numite câteva puncte de vedere importante: nu alcătuirea fizică, ci spațiul structurat conform trăirii, numit de Lewin mai târziu spațiu vital, îi stârnește interesul. Aici întâlnim concepția fenomenologică preluată în parte de la profesorii săi, noțiunile centrale ale teoriei câmpului de mai târziu, noțiunile cu care va opera: graniță, zonă, orientare. Din punctul de vedere al contemporanilor noștri, teoria câmpului lui Lewin formează paranteza în care se pot cuprinde teoretic și se pot interpreta domenii diferite cu privire la prelucrarea de conflicte, procese de grup sau regresul psihic.

Lewin în decursul vieții a schimbat de mai multe ori denumirea pentru procedeul său. A vorbit despre dinamică, psihologie topologică, psihologie vectorială și, în cele din urmă, despre teoria câmpului. În ultimii ani ai vieții, Lewin a vehiculat noțiunea de "teorie a câmpului" și a reinterpretat rezultate ale unor cercetări anterioare, din perspectiva teoriei câmpului. În ultimul timp, Lewin s-a străduit să dezvolte în continuare modul de abordare fenomenologic spre cel genetic-condițional și spre o formalizare cu ajutorul topologiei și a matematicii vectoriale.

3.4.1 Trăsăturile de bază ale teoriei câmpului

Într-o lucrare despre *"Teoria câmpului învățării"* (1942) KLW vol.4, pag.17-185), Lewin prezintă intuitiv șase "caracteristici de bază ale teoriei câmpului":

1. Metoda constructivă - ca și pentru alte științe ea este necesară în trecerea de la o metodă care clarifică la una "constructivă" sau "genetică" (exemplu din domeniul biologiei - trecerea de la metoda lui Linné la cea alui Darwin).

2. Presupunerea dinamică - asemănătoare cu psihanaliza, dar cu o severitate metodică mai mare, e nevoie să fie dezvoltate construcții și metode "care tratează forțele de la baza atitudinii".

3. Presupunerea psihologică - pentru o teorie psihologică a câmpului, Lewin a cerut ca acesta, câmpul prin care un individ este determinat, să nu fie descris obiectiv, fizic, ci în modul în care există pentru individ într-un timp dat. Ca sarcină, în perspectivă, Levin vede dezvoltarea de construcții și definiții operaționale.

4. Plecarea de la analiza situației totale - Lewin consideră "de regulă" mai avantajos faptul să înceapă "cu o caracterizare a situației complete". După această primă apropiere, diferitele aspecte și părți ale situației sunt supuse unei analize specifice, amănunțite. Ca exemplu, Lewin denumește mărimea spațiului mișcării libere sau atmosfera amabilității, care poate fi măsurată.

5. Atitudinea ca o funcție a câmpului actual - nu trecutul ca atare condiționează atitudinea prezentă, ci doar îndirect prin faptul că un câmp psihologic trecut reprezintă una dintre originile câmpului actual.

6. Prezentări matematice ale unor situații psihologice - Lewin tinde spre un limbaj "logic obligatoriu care corespunde cu metodele constructive" și vede în noțiunile topologice și vectoriale precizia, care este "superioară tuturor

celorlalte materiale auxiliare noționale cunoscute în psihologie" până atunci.

Lewin a avut un rol stimulativ asupra psihologiei americane - nu numai a celei sociale. Aceasta a fost motivată, parțial, de personalitatea și de îndemânarea sa de a câștiga persoane și instituții care să-i finanțeze ideile sale. (Lewin ca emigrant a fost sprijinit de Rockfeller - Fundation, de organizații evreiești și de unele persoane particulare). În mare parte "succesul" lui Lewin rezultă din teoria sa, din verificarea experimentală a acesteia, din înțelegerea științifică care a corespuns unor necesități practice ale psihologilor și pedagogilor americani. Trebuie să ne gândim mai ales la experimentele impresionante ale lui Lewin despre efectele conducerii autocrate și democrate pe care le-a efecuat la sfârșitul anilor '30 împreună cu colaboratorii săi Ronald Lippitt (1914-1986) și Ralph K. White.

3.4.2 Confilcte

Conflictele și depășirea lor au apărut pentru Lewin încă din perioada berlineză cu un subiect central, pe care l-a abordat împreună cu colaboratorii săi. El vedea în conflict forțe opuse, aproximativ la fel de puternice, care au efect, concomitent, asupra individului. Se deosebesc de către Lewin trei cazuri diferite:

1. *Conflictul apetență-apetență*, cu două caractere ce implică o chemare pozitivă de aproximativ aceeași forță. Noțiunea mult folosită astăzi în psihologie și pedagogie cu caracter de chemare a fost creată de Lewin - în engleză "valence" - valență. Un exemplu pentru conflictul apetență - apetență este alegerea făcută de un client între două meniuri la fel de scumpe, care-i plac în egală măsură.

2. *Conflictul aversiune-aversiune* există, când trebuie să existe o decizie între două caractere negative de chemare. Este vorba de a alege răul mai mic, ambele posibilități de decizie fiind la fel de neatractive.

3. *Conflictul apetență-aversiune* există dacă un caracter de chemare pozitiv și unul negativ au ca efect funcționarea vectorilor, acțiunea lor din aceeași parte asupra unei persoane (de exemplu un copil vrea să mângâie un câine, de care însă se teme).

În conflicte deosebit de puternice, intense, se poate întâmpla ca o persoană să nu se mai expună conflictului, ci - cum spune Lewin - iese din câmp. Situațiile de conflict sunt determinate în mod esențial prin mediul înconjurător al individului, dar este important să ținem cont de faptul că "mediul înconjurător" este mediul perceput de individ și nu numai de mediul obiectiv propriu-zis.

3.4.3 Spațiul vital și topologia

Lewin atrage atenția asupra faptului că în jurul unei persoane există mai multe structuri și evenimente de natură cvasifizică și cvasisocială, de exemplu: camere, coridoare, mese, scaune, cuțite, prieteni, vecini etc. Copilul, de exemplu, află însușirile acestor structuri în prima copilărie; obiectele se răstoarnă, cad jos, unii adulți sunt prietenoși, alții severi. Există locuri în care ești ferit de ploaie, în timp ce în altele, poți fi în siguranță lângă adulți etc. nu însușirile fizice sunt determinante pentru copil, ci posibilitățile funcționale. Unele lucruri stimulează la mâncat, altele la cățărat. Aceste stări de fapt ale mediului înconjurător, Lewin le numește caractere sau forțe de chemare ori valențe. Felul (semnul) și tăria unui caracter de chemare sunt determinate, în mod esențial, de necesitățile

momentane ale persoanei. Din asemenea considerente spațiul vital al individului trebuie imaginat într-o schimbare permanentă: unele lucruri își schimbă farmecul în timp ce altele îl pierd; unele regiuni pozitive ale spațiului vital pot fi atinse numai după depășirea regiunilor cu valențe negative. Astfel, gradul academic al valenței pozitive se atinge doar dacă s-a parcurs o regiune cu valență negativă (muncă și privațiuni în cadrul studiului).

Partea matematic-topologică a lucrărilor lui Lewin, astăzi, este mult mai puțin băgată în seamă ca, de exemplu: expunerile practic-psihologice ale lui Lewin. Scopul lui Lewin a fost să introducă cu ajutorul matematicii, în special al topologiei, un grad mai ridicat de exactitate în teoria sa și cu aceasta în psihologie. În consecință Lewin prezintă spațiul vital de preferință similar curbei Jordan (suprafață ovală, mărginită), în cadrul căreia acest spațiu vital cuprinde persoana - reprezentată ca un punct. Schimbările în spațiul vital sunt rezultatul unor forțe ale câmpuluui. Regiuni ale spațiului vital cu valențe pozitive determină persoana, să tindă spre această regiune ca țintă și să evite regiuni cu caracter de chemare negativ. Această "trecere prin" spațiul vital nu este în nici un caz, întotdeauna, o mișcare fizică - și este numită de Lewin, locomoție. Conflictele, cum au fost numite pot fi înțelese acum mai bine ca locomoție în spațiul vital.

Ecuația de atitudine universală a lui Lewin, V = f (P U), după care atitudinea (V) este funcție (f) de persoana (P) și mediul (U); ea nu trebuie însă să fie înțeleasă greșit, ci doar ca o ecuație strict matematică. Aceasta accentuează asupra faptului că mediul înconjurător este reprezentat întotdeauna cognitiv. Deoarece spațiul vital înglobează mediul înconjurător și persoana, formula devine și: V = f (L r), adică atitudinea este, după Lewin o funcție a spațiului vital.

Un punct de vedere important al acestui mod de a privi este accentuarea prezentului - mai întotdeauna în opoziție cu metoda istorică a psihanalizei. Concepția lui Lewin despre istoricitate - se arată în diferențierea sa între gândirea aristotelică și galileică, "A fost tipic pentru gândirea aristotelică, a nu deosebi suficient între probleme istorice și sistematice. Urmarea a fost că fapte trecute sau viitoare au fost tratate drept cauze ale unor evenimente actuale. În opoziție cu această prezumție dorim să subliniem pregnant teza că nici faptele psihice trecute, nici cele viitoare, ci doar situația actuală poate influența evenimentele în desfășurare" (Lewin, 1936 a, pag.34-35).

Aceasta înseamnă că pentru Lewin evenimentele psihice trebuie explicate în corelație cu însușirile sistemului social care le generează, perioada apariției acestor evenimente. Analiza unor evenimente istorice anterioare aruncă doar puțină lumină asupra etiologei și are doar puțină valoare explicativă și de prognoză, evenimentele anterioare nu sunt lipsite de importanță pentru Lewin, dar au și pot avea numai o anumită importanță, în măsura în care determină dispoziția psihică a individului și atitudinea sa actuală: "Este real - consideră el - numai ceea ce are efect" - *hic et nunc* (acum și aici).

3.3.4 Teoria câmpului și dezvoltarea

Din punct de vedere al psihologiei dezvoltării este important faptul că spațiul vital al copilului este mai mic și mai puțin diferențiat. În comparație cu adultul, copilul, chiar dotat, se lovește mai devreme de obstacole, acționează mai timid și este mai preocupat să nu greșească. Spațiul de mișcare al copilului slab dotat este mai mic decât al celui dotat, sănătos. Spațiul vital al copilului, în general, este determinat și de limitele impuse de alții, preponderent de părinți. Lewin averti-

zează asupra faptului că extinderea temporară a spațiului vital la copil este mai mică, pentru că el trăiește mai intens decât adultul clipa, prezentul. Apoi, la copil, planul realității și cel al fanteziei din spațiul vital sunt mult mai apropiate.

Urmărind îndeaproape exemplul situației tânărului putem sesiza mai bine plauzibilitatea modului de a privi în spiritul teoriei câmpului: domenii ale spațiului vital, inaccesibie până acum se deschid (de exemplu, fumatul în public), altele, care aparțin în mod univoc spațiului vital al copilului (cum ar fi sugerea degetului mare, jocul cu păpușile) se închid. Restructurarea considerabilă a valențelor și barierelor din spațiul vital din perioada adolescenței conduc la nesiguranța și conflicte diferite.

Cum poata arăta integrarea unui concept psihanalitic în teoria câmpului, Lewin o relevă prin teoria regresiei. Regresia ca întoarcere de la un punct diferențiat la unul mai puțin diferențiat al dezvoltării psihice se relevă la deosebirile în starea psihică între un adult și un copil în cazul unei încercări puternice, de pildă în condiția unor forțe care influențează puternic o persoană este un sistem puțin diferențiat, adică este "regretat" în timpul în care este încercat la un nivel primitiv. Lucrările experimentale ale colaboratorilor lui Lewin pot dovedi aceste presupuneri (Despre relația dintre teoria câmpului și psihanaliză, compara Lück și Rachtién, 1989).

Timp de mulți ani, Kurt Lewin a turnat filme. Acestea i-au slujit, concomitent, unor scopuri diverse. Ele au costituit materialul primar în vederea dobândirii unor cunoștințe despre afecte, conflicte, acțiuni volitive și spațiul vital; totodată i-au servit ca material intuitiv în susținerea unor prelegeri și în cele din urmă i-au satisfăcut unele necesități absolute particulare, deoarece persoanele filmate au făcut parte, în exclusivitate, dintre rudele sale apropiate.

Activitatea lui ca realizator de filme i-a adus lui Lewin, atât în Germania cât și în străinătate, aprecieri remarcabile. În mai multe publicații, mai ales din cele consacrate psihologiei dezvoltării, Lewin s-a referit la propriile înregistrări filmate. În cadrul prelegerilor sale, Lewin și-a utilizat filmele ca parte integrantă a referirilor sale cu priivire la psihologia dezvoltării (Lewin, 1987). Chiar dacă auditorii săi n-au înțeles complet dezbaterile despre teoria câmpului, - cu filmele scurte despre copii în situații conflictuale, Lewin s-a putut face înțeles. Aceasta este valabil mai ales pentru prelegerea lui Lewin la cel de al IX-lea Conges Internațional de Psihologie din 1929 de la Yale, unde a atras prin filmele sale atenția și aprecierea unanimă a participanților.

Filmele lui Lewin (Lück, 1984, 1985) prezintă, în majoritatea lor, copii în situații conflictuale naturale sau create experimental. Așa, de exemplu, un copil mic, despărțit printr-o barieră de ținta vizată de el. Filmul sonor al lui Lewin, "Copilul și lumea" din anul 1931 (Lück, 1989) reflectă dezvoltarea copilului de la naștere până la vârsta de 8 ani. Caracterul de chemare a obiectelor din mediul înconjurător al copilului devine vizibil prin mânuirea îndemânatică a camerei de filmat, cât se poate de clară, evidentă, extinderea și diferențierea spațiului vital la copilul în creștere. Noțiunea spațiului vital, cu deosebire, a avut o însemnătate centrală nu doar pentru Lewin, ci și pentru William Stern și elevii săi. În perspectiva cercetărilor ulterioare intreprinse de el și colaboratori.

Stern, în timpul creării filmelor lui Lewin, a lucrat în cadrul psihologiei diferențiale la problema "spațiului" și "timpului personal". Trebuie amintită, în special, Martha Muchow, eleva și colaboratoarea lui Stern, care în 1931 a preluat primele date empirice despre spațiul vital al copilului dintr-o metropolă. Dar, din păcate, de abia în 1935, după suicidul din 1933, i-a apărut

cartea *"Spațiul vital al copilului dintr-o metropolă"*, în cadrul căreia a fost fundamentată încercarea în legătură cu psihologia dezvoltării epocale tipice, în spațiul vital al metropolei.

Dar subiectul "metropola ca spațiu vital" nu a fost cu totul nou în momentul filmărilor efectuate de Lewin. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea existau deja și la Berlin unele încercări de a înțelege și de a ameliora situația medicală și psihică a copiilor și a tinerilor.

Medicii angajați din punct de vedere social, pedagogii și mai târziu psihologii au încercat să recunoască importanța mediului înconjurător pentru dezvoltare. Ca exemplu poate fi numit Otto Rühle cu lucrarea sa "*Copilul și mediul înconjurător*" (1920), în care prezintă efectele distrugătoare ale capitalismului preponderent în Berlin. Cartea evidențiază condițiile de viață ale copilului care, după părerea sa, sunt din ce în ce mai precare și consecințele din ce în ce mai numeroase, unele de-a dreptul imprevizibile.

Chiar dacă Kurt Lewin prin gândirea lui s-a apropiat stângii politice - soții Lewin au fost prieteni printre alții cu Hedda și Karl Korsch, un filozof marxist care a predat la Berlin, Jena și după emigrare, de asemenea în S.U.A. - în publicații ca, de altfel, și în film nu mergea atât de departe cu critica, după cum a făcut-o Rühle.

3.4.5 Cercetarea acțiunii, probleme ale minorităților și dinamica de grup

Lucrările lui Lewin în S.U.A. față de publicațiile anterioare din Germania au devenit mai politice. În mod sigur că și lucrările timpurii ale lui Lewin din perioada berlineză nu au fost apolitice, dar, după emigrare, Lewin a adoptat o atitudine mai clară. Acest fenomen al unei politizări după o emigrare forțată

nu este atipic, pentru că el a apărut și la scriitorii aflați în exil. Sunt evidente cazurile lui Thomas Mann, Bertolt Brecht și Lion Feuchtwanger. Dar, scriitorii menționați au trăit cu adevărat în exil, deși vorbeau și scriau ca odinioară în limba germană și considerau că himera național-socialistă nu va dura prea mult timp și prin urmare se vor putea întoarce curând în țara limbii lor materne. Lewin, însă, părea să se fi integrat în cultura americană, nu numai în comparație cu scriitorii, ci și cu alți artiști ori oameni de știință, mai de timpuriu și mai puternic, față de alți emigranți. O bună parte din lucrările apărute în S.U.A. se ocupă nemijlocit de problemele evreimii. Majoritatea lucrărilor publicate între 1935 și 1947 au apărut în reviste specific evreiești și se adresau direct cititorilor americani - evrei. Patru dintre aceste lucrări au fost incluse în culegerea editată de Gertrud Weiss Lewin *"Resolving Social Conflicte"* (1948), apărută apoi în 1953, în limba germană sub titlul *"Rezolvarea conflictelor sociale"*. Multe altele din operele lui Lewin se ocupă însă direct cu aceleași probleme ale minorității evreiești, în egală măsură, ale stilurilor politice de conducere, ale redemocratizării Germaniei naziste aflate în pragul prăbușirii.

Lewin dorea să realizeze o educație evreilor care să fie orientată conform realității spre problemele stringente ale acesteia. El considera că părinții să le tăinuiască copiilor faptul că sunt evrei numai din dorința de a-i scuti de anumite privațiuni ori traumatisme de ordin psihic și social. Lewin prezintă rezultatele unor sondaje de opinie, care relevau că tinerii evrei sioniști din S.U.A. se identifică mai bine cu evreimea (și prezintă mai puțină suferință din cauza antisemitismului) decât tinerii evrei nesioniști.

Deși aceste contribuții se adresează în totalitate unor nepsihologi, Lewin a folosit ocazia pentru a clarifica din punct

de vedere al teoriei câmpului situațiile conflictuale, pentru a-și prezenta rezultatele propriilor cercetări și pentru a solicita programe de cercetare a acțiunii. Prezentarea, de obicei, era atât de pregnant intuitivă, încât probabil că atunci a fost înțeleasă de către toți locuitorii Americii chiar de către acei care refuzau să o priceapă ca problemă a contemporaneității.

Cel puțin lucrările de mai târziu ale lui Lewin despre evreime au fost corolarul colaborării sale nemijlocite cu organizațiile evreiești. Astfel, Lewin a fost în stare să determine Congresul Evreilor Americani (AJC) să creeze Commission of Community Interrelations (CCI compara Marrow, 1969, în germană, 1977, cap.18). CCI are un grup de sociopedagogi și psihologi care la New York au prelucrat cele mai diverse probleme sociale prezentate lor. Lewin a avut o intervenție socială responsabilă, dar din partea omului de știință ar fi fost demnă de luat în seamă, semnificativă nu numai dacă intervenția lui s-ar fi bazat pe rezultatele cecetării sale și ar fi fost corelate cu evaluarea. În cele din urmă, schimbările de durată pot avea loc numai prin procese de învățare. Lewin a privit cercetarea, intervenția și antrenamentul, drept principalii trei piloni ai studiului acțiunii (action research). Ideea cercetării acțiunii a fost răspândită în R.F.G., de abia după un sfert de veac.

Printre cerințele imanente ale unei teorii se numără consistența logică și unitatea interioară. Ea n-ar trebui să permită inducerea unor ipoteze contradictorii. Pentru teoria câmpului, această cerință probabil poate fi considerată doar parțial îndeplinită, în cazul ei fiind vorba mai degrabă de o metateorie cu grad de generalitate corespunzător. Mai mulți critici au susținut, că teoria câmpului nu a fost formulată niciodată atât de categoric de către Lewin, încât să-i permită o combatere a ipotezelor (în sens nepozitivist). Dacă așa stau

lucrurile, ele ar putea fi și urmarea faptului că Lewin a murit relativ timpuriu și nu a ajuns să-și publice nici măcar rezumatul teoriei, în puls a renunțat, nu se știe din ce motive, la impunerea teoriei câmpului în cadrul unei școli psihologice.

Actualmente teoria câmpului în psihologia socială nu se numără prinre teoriile deosebit de "populare" - probabil și din cauza caracterului ei, mai degrabă general. Există totuși câteva încercări de a o folosi și dezvolta în continuare, de exemplu în domeniul ajutorului în situații cotidiene, prin Horstein (1982, compara Lück,1988).

Deosebit de "practică" s-a dovedit teoria câmpului în domeniul pedagogiei sociale. Hege (1974) pretindea în detașarea sa de practica psihanalitică și "dialogul angajat", ținând cont de spațiul vital al clientului. După teoria lui Hege cum că teoria câmpului ar veni în ajutorul activității profesionale, ea este într-adevăr verosimilă numai în măsura în care Lewin:

- ar porni de la "aici și acum",
- ar vedea atitudinea unei persoane cu funcție a personalității și a mediului înconjurător,
- ar pleca de la experiența nemijlocită a mediului înconjurător și
- s-ar despărți de ideea de cauză linear-cauzală și ar încerca să cuprindă complexitatea situației în totalitatea ei.

În cele din urmă - asupra acestui lucru Hege insista mai puțin - Lewin în ultimii ani ai vieții a dat exemple de intervenție socială care, în forma cercetării acțiunii, au tins spre o legătură între cercetare și intervenție în folosul amândurora. În legătură cu aceasta, în ultimul an de viață al lui Lewin, întemeiază dinamica de grup pe care o întrebuințează ca metodă a propriei experiențe aflate sub zodia așa numitului sensitivity training (compara Back,1972). Chiar dacă sensitivity trainings nu este în legătură directă cu teoria câmpului, trebuie să

înțelegem aceasta ca o încercare de a acorda o atenție mai mare abordării structuraliste a individului și a spațiului său vital.

În încheiere poate fi amintit faptul că modul de a privi specific lui Lewin în conformitate cu teoria câmpului, îl întâlnim în multe experimente social-pedagogice, sub forma unor ipoteze și teorii, fără ca respectivii autori să facă, de fiecare dată trimitere la Lewin. Ca exemplu putem aminti teoriile acțiunii (cap.5.1.3), care cu toate deosebirile dintre ele, au în comun axioma unui om care acționează activ cu o atitudine orientată spre un țel.

Recomandări bibliografice

1. Graumann, C.F. (Hrsg.) (1985) - *Psychologie im Nationalsozialismus (Psihologia în perioada socialismului național)*. Berlin: Springer.
2. Lück, H.E., Grünwald, H., Geuter, U., Miller, R. & Rechtien, W. (1987) - *Sozialgeschichte der Psychologie. Eine Einführung (Istoria socială a psihologiei - introducere)*. Opladen: Leske + Budrich.
3. Lück, H.E., Miller, R. & Rechtien, W. (Hrsg.) (1984) - *Geschichte der Psychologie. Ein Handbuch in Schlüsselbegriffen (Istoria psihologiei - noțiunile fundamentale)*. München-Wien-Baltimore: Urban & Schwartzenberg.
4. Schönpflug, W. (Hrsg.) (1992) - *Kurt Lewin - Person, Werk, Umfeld. Historische Rekonstruktionen und aktuelle Wertungen aus Anlaß seines hundertsten Geburstags (Persoana, opera - reconsiderații istorice prilejuite de aniversarea a 100 de ani de la nașterea lui K. Lewin)*. Frankfurt am Main: P. Lang.

3.5 Psihanaliza

Dacă "omul obișnuit de pe stradă" este întrebat ce este sau ce știe despre psihologie, ne vom da seama destul de repede că și astăzi mai sunt încă destui oameni care identifică psihologia cu psihanaliza. De regulă, când aud cuvântul "psihologie", oamenii se gândesc la Freud; totodată ei nu deosebesc sau deosebesc doar vag psihologia, psihoterapia, psihanaliza și psihiatria. Această realitate contrastează puternic cu faptul că pregătirea psihologilor în cadrul universităților se distanțează tranșant de psianaliză: nu există o materie corespunzătoare pentru examen, ci doar câteva catedre de psihanaliză.

Acestea sunt de cele mai multe ori la facultățile de medicină. Un student de la psihologie, probabil că, deja, în primele semestre, va fi foarte decepționat în această privință, când află de la profesorii săi că psihanaliza - în mod similar cu grafologia - trebuie privită ca o disciplină de sine stătătoare.

În pofida acestui fapt însă, în timpul studiilor el va afla că în orientările defectologiei au importanță: nu doar psihologia clinică, ci și psihologia dezvoltării, a personalității, cea socială și pedagogică care au primit timp de decenii, până astăzi, impulsuri prin orientările psihopatologiei (surdologiei și tiflologiei). Diacronic însă studentul trebuie să-l studieze pe Freud, Adler și Jung.

Nu putem prezenta aici toate motivele care ar putea releva ciudata relație greșit înțeleasă dintre psihologie și psihanaliză, dar putem presupune că această relație a fost marcată de participanți, adică de întemeietorii direcțiilor psihopatologiei și de psihologia academică, că ea s-a adâncit de-a lungul istoriei și poate fi înțeleasă corespunzător doar în acest fel.

3.5.1 Sigmund Freud - schiță biografică

Despre Sigmund Freud s-a scris foarte multă literatură, probabil peste 20 de cărți care prezintă biografia sa, mai multe tratate consacrate psihologiei, prezentările, mai mult sau mai puțin extinse, din manualele curente de psihologie ori psihanaliză, sau cele din tratatele de istoria psihologiei. Cauza acestui interes sporit pentru viața și activitatea lui Freud rezidă, în mare parte, în fascinația care a emanat-o atunci și acum. Influența lui Freud a fost comparată de cele mai multe ori cu cea a lui Marx sau Darwin. Freud însuși, lipsit de modestie, a comparat caracterul revoluționar al psihanalizei sale cu concepția despre lume a lui Galilei. Între timp, înrâuririle psihanalizei pot fi sesizate nu numai în toate domeniile psihologiei și ale psihiatriei, ci și în cele ale sociologiei, antropologiei culturii, pedagogiei, în general în toate științele sociale. Nu o dată declarată moartă sau recunoscută drept o știință contradictorie (de exemplu Eschenroder, 1984), psihanaliza se bucură acum ca și odinioară, de o apreciere demnă de a fi cunoscută și luată în seamă.

Cine se ocupă de biografia lui Freud, găsește repede o stare de fapt care la început pare cu adevărat contradictorie. Există multă literatură despre Freud, au apărut în diferite ediții scrisorile sale încă păstrate, procesele verbale ale ședințelor Asociației Psihanalitice de la Viena și multe altele, dar în timpul vieții, Freud s-a apărat împotriva oricărui fel de biografie fapt pentru care a redactat prezentări autobiografice sumare și foarte seci. De mai multe ori în decursul vieții, Freud și-a distrus toate notițele, iar familia lui împreună cu Societatea Psihanalitică Americană au ținut sub cheie până în prezent mai multe documente importante (mai ales scrisori), probabil și din considerente etice pentru a nu dăuna imaginii integrale a lui

Freud. De aceea, oricine s-ar ocupa de biografia lui Freud și de istoria psihanalizei trebuie să fie conștient de aceste ciudățenii și de altele încă neelucidate.

Sigmund Freud s-a născut în Freiberg, Moravia, astăzi Pribor, localitate în Republica Cehă. Primește prenumele Sigismund Schlomo. La 22 de ani, schimbă primul prenume în Sigmund. Tatăl său Iacob Freud a fost comerciant de textile. Când s-a născut Sigmund, din a treia căsnicie, tatăl avea 41 de ani și mama doar 21. Tata mai avea doi copii din prima căsătorie, dintre aceștia unul avea un băiat, cu un an mai mare decât Sigmund. Acesta, deci nepotul lui Sigmund Freud, devine tovarășul său de joacă (psihanaliștii au considerat aceste relații familiale, puțin cam neobișnuite, sorgintea unor speculații cu privire la teoriile lui Freud și totodată la propriile sale trăiri din copilărie). Întreptrinderea tatălui este ruinată de o criză economică puternică, în 1860, și drept urmare familia sa se mută la Viena.

Sigmund Freud frecventează aici cursurile gimnaziale și devine premiant; profesorii săi observă meticulozitatea și siguranța stilistică a lui Freud, caracteristice și pentru lucrările sale elaborate mai târziu. În 1873 începe studiul medicinei, a absolvit în 1881 - deci relativ târziu - ulterior obține titlul de docent (1885), specialitatea neuropatologie. În 1885/1886 Freud primește o bursă, fapt ce-i permite să studieze un semestru alături de medicul psihiatru, doctor Charcot, Spitalul Salpêtrière, din Paris.

Jean Martin Charcot (1825-1893) a fost un important neurolog francez, șef de secție la "Salpêtrière". S-a ocupat cu delimitarea isteriei de epilepsie și a arătat, în cele din urmă, că simptomele isterice pot fi provocate în stare de hipnoză. Cu aceasta s-a dovedit presupunerea că nu cauzele fiziologice, ci cele psihologice sunt decisive în cazul isteriei. Freud, care a

tradus prelegerile lui Charcot despre isterie, în limba germană, a fost influențat de el în abordarea nevrozelor și adoptarea metodelor de tratament. Concomitent, lucrează în diferite domenii ale fiziologiei și farmacologiei, experimentează, printre altele, cu cocaină ale cărei pericole le-a subapreciat la început. Profesional și material a fost sprijinit un timp de către Joseph Breuer (1842-1925), cu 14 ani mai în vârstă decât el. Acesta a făcut anumite descoperiri, pe care Freud le-a confirmat în tratarea unor pacienți: simptomele isterice pot fi făcute să dispară, dacă trăirile inconștiente, șocante, de-a dreptul traumatice, ce se găsesc la baza simptomelor, sunt reamintite prin hipnoze și descărcate apoi prin izbucnirea sentimentelor. În 1880 Breuer o tratează pe reformatoarea socială și feministă de mai târziu, Bertha von Pappenheim. Freud află după doi ani despre acest tratament și recunoaște în pacientă o isterică. În legătură cu acest caz, pe care dânsul l-a numit cazul "Annei O", își dezvoltă metoda kathartică (în gr. katharsis = purificare). În ce măsură tratamentul lui Breuer a fost într-adevăr util, faptul a devenit obiectul unor dispute ce s-au menținut chiar în unele cercetări mai recente. Cazul "Anna O" i-a determinat pe Breuer și Freud să renunțe din ce în ce mai mult la tehnica hipnozei.

După moartea tatălui său, Freud trăiește o criză puternică, după care începe o autoanaliză, în cadrul căreia, printre altele, își notează visele și încearcă să le explice. Poziția sa proprie ca persoană izolată în știință a recunoscut-o deseori, dar era ferm convins de corectitudinea drumului său, deși nu întotdeauna destul de clar.

Obținerea titlului de docent , docența din 1885, ea insăși nu i-au asigurat drumul dorit spre cariera academică, căci abia în 1802, Freud devine titular-extraordinar într-o universitate, dar în acel moment se îndepărtase foarte mult de medicina

academică și de psihologie. În 1886 și-a deschis un cabinet medical care, din 1891, l-a transferat pe strada Berggasse 19, nu departe de Universitate. Aici a locuit și a lucrat aproape 50 de ani, până la intrarea forțată a național-socialiștilor în Viena. Astăzi în fosta locuință de pe Berggasse 19 se află Muzeul Memorial "Sigmund Freud".

Printre preocupările sale a fost și arheologia, cu care accidental își compara metoda psihanalitică, lectura literaturii beletristice și cea de călătorii (compara Tögel, 1989). În toamna anului 1899 a apărut "*Interpretarea viselor*" care a fost apreciată drept prima mare încercare de prezentare a psihanalizei sale ca teorie și metodă. Lucrarea poate fi apreciată atât în raport cu afirmațiile mitologice cât și cu explicațiile fiziologice ale viselor din secolul al XIX-lea, ca un progres științific, totodată, și ca un punct de vedere al istoriei științei al cărui fondator a fost - psihanaliza. În ansamblu el a fost marcat de pozitivism, dar preocupările sale și rezultatele obținute au condus la deplasarea accentului de la punctul de vedere fiziologic la cel psihologic. Observarea unor vise-dorințe nemascate ale copiilor, autoanaliza și începutul tratamentului psihanalitic al pacienților l-au condus pe Freud la presupunerea că și în situația adulților în vis se află o împlinire sublimată a dorinței. Instanța care cenzurează - denumită de Freud după mai mulți ani ca SUPRA-EU - împiedică apariția nemijlocită a acestor dorințe și asigură un somn netulburat. Astfel, visul devine, în contextul teoriilor sale, "paznicul somnului". Între timp apare lucrarea sa "*Despre psihopatologia vieții cotidiene*" (1901), în care relevă că luarea din greșeală, vorbirea greșită și uitarea nu trebuie văzute ca fapte accidentale, ci se impune a fi corelate cu anumite dorințe neîmplinite ale subiectului. De aceea, alături de interpretarea viselor el a tras unele concluzii cu privire la procesele inconștiente.

Noțiunile cu care a operat atunci au devenit intrinseci psihanalizei, în parte psihologiei. În scrieri ca *"Gluma și relația sa cu inconștientul"* (1905), precum și alte scrieri evidențiază că interpretările psihanalitice nu se rezumă doar la spusele pacienților aflați în tratament psihanalitic, ci vizează o arie mai extinsă. În autobiografia sa Freud notează cu amărăciune despre această perioadă: "Timp de peste un deceniu după separarea de Breuer n-am avut adepți. Am fost complet izolat. La Viena am fost evitat, stăinătatea nu m-a luat în seamă. *"Interpretarea viselor"*, 1900, în revistele de specialitate abia a fost amintită" (Freud,1925).

Cercetările recente au relevat însă că aceste lamentații nu corespund realității, pentru că el a avut nenumărate contacte cu oamenii de știință ai vremii, publicațiile sale au fost discutate pe larg, unele chiar recenzate laudativ. Este adevărat însă că multe aspecte ale teoriei sale au fost respinse, considerate drept speculative, dar în linii generale teoriile sale au fost recunoscute. În 1902, începe să adune în jurul său o serie de persoane interesate, care discută rezultatele activității sale. Membrii grupului se întâlneau în sala de așteptare a locuinței lui Freud. Din acest grup s-a format mai târziu Asociația Psihanalitică din Viena.

În 1909 răspunde invitației prof. Stanley Hall de la Clark Univesity și vizitează America. Universitatea îi conferă, atât lui, cât și lui C.G. Jung, titlul de "doctor honoris causa". Cele cinci conferințe ținute cu această ocazie de Freud au contribuit la popularizarea și răspândirea psihanalizei în S.U.A. De remarcat este faptul că o anumită receptare, în opoziție cu spațiul lingvistic german, a avut loc și prin intermediul psihologiei academice. În cadrul Editurii Psihanalitice Internaționale, întemeiată și condusă de Freud, au fost publicate mai multe din scrierile proprii, unele reviste de specialitate și alte scrieri.

Prin această Editură, prin pregătirea psihanalitică reglementată și prin posibilitatea de a mijloci elevilor pacienți, Freud a dobândit diacronic o influență apreciabilă. Scrierile lui sunt răspândite acum și apreciate, traduse parțial în mai multe limbi, el însuși s-a străduit să-și apere "cauza", psihanaliza, ca învățătură și orientare, totodată să evite orice deviere de la ea. Și, în pofida unei atare prudențe, s-a ajuns tutuși la ruptura cu o serie de elevi, printre care Alfred Adler și Carl Gustav Jung. Printre colaboratorii săi mai apropiați se numără și Anna Freud, fiica lui, care îmbogățește psihanaliza din punct de vedere teoretic, efectuează analize ale unor copii și se implică efectiv în apărarea tatălui său, indiferent de riscurile ce o pândeau.

Anna Freud (1895-1982) a fost cel mai mic dintre cei șase copii ai lui Sigmund Freud. După pregătirea dobândită ca învățătoare s-a supus unei analize efectuată de tatăl ei, căruia i-a devenit apoi secretară, colaboratoare științifică și urmașă credincioasă. Anna Freud a lucrat la mecanismele de respingere ale EU-lui și se numără printre primele analiste ale copiilor. În Anglia, a condus o clinică terapeutică pentru copii.

În anul 1920, Freud se îmbolnăvește de cancer localizat în cavitatea bucală. A fost nevoit să se supună unor operații numeroase, deși împlinise vârsta de 60 de ani. Dispunând de voință puternică și persuasiune, acum dezvoltă teoria structurală a personalității cu domeniile: ID (SINELE), EGO (EUL) și SUPER EGO (SUPRA EUL).

Încă de la începutul dominației naziste, în mai 1933, în Germania scrierile lui Freud sunt arse în public și el dezavuat. Naziștii s-au opus "Supraaprecierii vieții instinctuale" și au privit psihanaliza drept o erezie evreiască, o aberație în Reichul German. Psihanaliștii lucrau totuși pe ascuns sau, chipurile, erau angajați în serviciul "sănătății poporului", dar în realitate făceau psihanaliză (vezi Lockot, 1985).

La 12 mai 1938, trupele germane intră în Austria. Anna Freud este arestată pentru scurt timp; Asociația Psianalitică din Viena este suspendată; editura este confiscată. Cu ajutorul unor prieteni, Freud fuge prin Paris la Londra. Aici este primit cu entuziasm și poate practica în continuare psihanaliza în măsura în care boala îi mai permite. Moare în 1939, la o vârstă înaintată, în ciuda bolii care i-a pricinuit suferințe înfiorătoare. Freud nu a mai apucat să afle că cele patru surori ale sale au fost ucise la Auschwitz. Anna Freud l-a însoțit în Anglia. După moartea lui continuă să trăiască și să lucreze în casa tatălui său până la moartea ei, în 1982. Între timp și această casă - cu camera de lucru neschimbată a lui Freud și cu celebra sa canapea - a fost amenajată ca muzeu. Așadar al doilea Muzeu Memorial consacrat marelui și inimitabilului Freud.

3.5.2 Incursiune în psihanaliză

Se știe și cei interesați acceptă sensurile multiple ale noțiunii de psihanaliză. Pe de o parte, ea este o teorie despre trăirea și atitudinea umană, pe de altă parte este o metodă pentru cercetarea proceselor psihice ale individului în tratament și în afara acestuia - cam în forma interpretării creației poetice. În cele din urmă, psihanliza este o mișcare istorico-socială în cadrul căreia, mai ales, în timpul vieții lui Freud au apărut adepți și dizidenți ardenți ai acesteia.

Analizată retrospectiv, atitudinea severă a lui Freud față de deviatori pare nepotrivită, fiindcă psihanaliza, de fapt, nu a fost niciodată un edificiu static insurmontabil al unor învățături, pentru că însuși Freud a dezvoltat mereu mai departe învățătura psihanalitică și rar a renunțat la afirmațiile și enunțurile anterioare, fapt care a creat suprapuneri ale diferitelor păreri, metode și concepții. În raport cu biografia lui, se deosebesc următoarele faze, perioade, ale teoriei psihanalitice:

1. anteanalitică - durează cam până la 1894 când are loc începutul autoanalizei;
2. teoriile despre vis (1895-1899), când presupune că tulburările nevrotice sunt rezultatul unor trăiri de violare date la o parte din copilărie, ulterior își revizuiește însă concepția și consideră drept fantezii precoce la copii fenomene cum ar fi complexul de castrare, invidia pentru penis, complexul lui Oedip și multe altele;
3. topografică, aceasta începe aproximativ cu publicarea "*Interpretării viselor*" (1900), odată cu diferențierea dintre conștient, preconștient și inconștient; tehnica de tratament diferențiată urmează să servească la conștientizarea unor conținuturi inconștiente, respectiv preconștiente; tot acum creează o teorie a dezvoltării timpurii la copil, așa numita "teorie a fazelor";
4. cu lucrarea "*EUL și SINELE*" (1923) începe învățătura așazisei teorii structurale, când dezvoltă cunoscuta teorie despre personalitate cu SINELE, EUL și SUPRA-EUL, vede în SINE (în mare măsură inconștientul), sediul pornirilor antagonice, Eros (gr. dragoste) și Thanatos (gr. moarte), în SUPRA-EU, instanța conștiinței și în EU "câmpul de luptă" între cerințele instinctelor și ale SUPRA-EU-lui.

Cu ajutorul mai multor subiecte poate fi descrisă dezvoltarea ideologică a psihanalizei. În continuare, vor fi studiate ca exemple transformările în concepțiile sale pe baza exemplului agresiunii, deoarece schimbările în modelele sale teoretice se pot prezenta deosebit de clar pe acest aspect și se constituie chiar în consecințe practice.

Imaginea umană a lui Freud în primele sale tratate

psihanalitice mai mari ("*Interpretarea viselor*", 1900, "*Despre psihopatologia vieții cotidiene*",1901, "*Gluma și relația ei față de inconștient*", 1905) a fost corelată cu ideea predominării unor energii de natură libidinoasă. Copilul parcurge în dezvoltarea sa diferite faze, în care nu sunt excluse agresiunile. În cele "*Trei eseuri asupra vieții sexuale*" (1905), Freud descrie, de exemlu, sentimentele de furie și ură ale copiilor față de educație în vederea curățeniei, în așa-zisa fază anală. Aceste sen*timente își pot găsi expresia în cruzimi*, deoarece capacitatea de compasiune la copilul mic este încă puțin formată.

Încă de la început, el nu a privit agresiunea drept un instinct de sine stătător pe lângă libido, ci a presupus că ea apare instrumental și că însoțește libido-ul pentru depășirea unor piedici, în drumul spre obținerea plăcerii. Agresiunea nu apare "de la sine", ci ca reacție la piedici, în raport cu anumite frustrări. Freud are în vedere un "instinct posesiv" ca o componentă a instinctului sexual care, în cazul sadismului, "a ajuns la loc central", în timp ce în acela al masochismului, această componentă, prin dezvoltarea greșită, este îndreptată asupra persoanei însăși. De abia peste 30 de ani, teoria lui cu privire la agresiune, corolar al unei frustrări, este preluată de un grup de cercetători de la Yale University și dezvoltată în teoria frustrării - agresiunii (Dollard ș.a., 1939, în Germania în 1970, vezi mai jos).

La câțiva ani după primele sale expuneri despre sexualitate și agresiune, își modifică teoria despre personalitate. În "*Instincte și sorți instinctuale*" (1915), descrie ura umană, pe care o localizează în EU. Acesta urăște, detestă și urmărește toate obiectele cu intenții distructive, care devin pentru el izvorul senzației de neplăcere. În această lucrare se conturează ideea separării instinctului de agresiunea nesexuală.

Dacă astăzi se mai discută despre ideea psihanalitică a agresiunii este vorba, de fapt, de regula în legătură cu a treia teorie a instinctelor pe care Freud a dezvoltat-o destul de târziu - probabil sub influența cruzimilor primului război mondial. În *"Dincolo de principiul plăcerii"* (1920) și *"EU și SINELE"* (1923) el descrie - ezitând și nesigur - structura personalității. ID-ul este acum locul (sediul a două instincte, ale eros-ului , orientat spre păstrarea vieții și perpetuarea ei și a instinctului morții (thanatos-ul), orientat spre deformarea lucrurilor vii. Eros și thanatos, după el, sunt adversari ce determină ca forțe de bază ale existenței umane cursul vieții unui om.

După cea de a treia teorie a instinctelor, eros și thanatos există în fiecare om ca energie. În funcție de cantitatea de energie existentă în momentul respectiv, persoanele sunt gata să acționeze agresiv împotriva unor obiecte din apropierea lor. Deci agresiunea este dată de natură și este inevitabilă. Dar, procesele de educare sunt esențiale pentru atenuare și orientarea agresiunii. Ea ar trebui să se reverse doar acolo unde este acceptată de societate, de exemplu, în sport. Această ipoteză a katharsis-ului este întâlnită nu numai în literatura psihoanalitică de mai târziu, ci și la etologi ca, de exemplu, la Konrad Lorenz. Noțiunea de khatarsis o găsim încă la Aristotel, prin care înțelegea capacitatea tragediei de a purifica trăirile spectatorilor. Cercetarea ipotezei khartasis-ului este de importanță eminamente practică, în cazul strădaniilor legate de evitarea stării de a fi gata pentru agresiuni, dar din păcate este încă disputată; semnificațiile și altele sunt de asemenea în discuție.

Adepții ipotezei khatarsis-ului sunt pentru trăirea social aprobată a agresiunilor - de exemplu în sport, dar alți teoreticieni se opun, deoarece prin agresiune în domeniul aprobat

poate să se exerseze doar agresiunea, timp în care aceasta nu scade, ci crește, amplifică puterea agresivă. Chiar dacă din proprie experiență de viață ești bine familiarizat cu sentimentul de ușurare prin khatarsis apar diferite situații cotidiene frustrante; încă nu poate fi dovedită reducerea atitudinii agresive. Factori ca: distanța în timp, modul de cauzare a agresiunii, posibilitățile de răsplată, sentimente de vinovăție, putere etc. joacă încă un rol în stârnirea, atenuarea ori amplificarea agresiunii.

Între timp s-au efectuat diferite cercetări experimentale legate de ipoteza khatarsis-ului - dar de către nepsihanaliști. Un experiment tipic arată că subiecții dintr-un grup de control nu sunt frustați în timp ce subiecții dintr-un alt grup experimental sunt provocați la agresiuni prin frustări ca, de exemplu, jigniri. La o nouă frustrare se verifică dacă persoanele care înainte au avut o atitudine agresivă nu mai reacționează la fel în situația nouă. Prin lipsa de precizie a rezultatelor, dar și din motive de metodică a cercetării devine clar ce puțin utile sunt astfel de expeimente pentru aprobarea ori respingerea ipotezei de khatarsis. "Un lucru apare sigur că nu există dovezi experimentale care fac neapărat acceptarea de procese khatarsice și care nu se pot explica astfel. Văzut în ansamblu, pare , cel puțin teoretic, mai economic, a renunța la această presupunere". (Dann, 1972, pag.77)

3.5.3 Bazele teoriei cunoașterii în psihologie

Pe scurt se poate spune că Freud cu pregătirea sa filozofică s-a aflat în centrul tradiției gândirii naturaliste, cu toate că și-a considerat metodele psihanalitice superioare metodelor obișnuite din științele naturii. Strădaniile sale au fost îndreptate în direcția sprijinirii psihanalizei ca teorie, totodată ca metodă de diagnostic și tratament, ca orientare ce trebuie

să fie recunoscută în psihologia academică. El s-a opus însă efectuării unor cercetări experimentale, aplicării unor teste standardizate și chiar unor cercetări complementare pentru verificarea succesului terapiei prin intermediul psihanalizei.

În practica terapeutică, terapeutul interpretează amintirile prezentate de pacient. Acest proces are o mare asemănare cu interpretările hermeneutice, așa cum le-au impus științele sociale. Înclinațiile proprii ale lui Freud spre științele naturii și stilul său susțin excelent, confirmă ipoteza că psihanaliza are la bază - științele sociale. Împotriva hermeneuticii există dovada că nu sunt interpretate texte existente în fața noastră, ci terapeutul participă efectiv ca interpret la apariția "textelor".

În teoriile lui Brentano, Fechner, Helmholtz și ale altora, psihologia academică și psihanaliza au aceleași rădăcini. Freud însă s-a referit prea puțin la psihologia analitică a timpului său. Divergența dintre psihologia academică și psihanaliză constă în conceptele centrale - astfel, noțiunea fundamentală a lui Freud este inconștientul, care apăruse și la psihologi ca Fechner, Carus, Eduard von Hartmann, William Stern ș.a. prioritar în domeniul metodic. După Freud, "realitatea psihică" nu poate fi înțeleasă prin experiment. Numai situația psihanalitică relevată prin tratament i-a permis pătrunderea mecanismelor psihice. Pregătirea în psihanaliză pentru Freud a fost posibilă doar în acest fel, cu toate că el însuși și-a permis excepții de la această premisă și a aplicat de timpuriu metoda de interpretare psihanalitică asupra biografiei artiștilor și concomitent asupra creațiilor poetice.

În două cărți cu titluri practic identice (Ellinger, 1986; Nitzschke, 1989) a fost evidențiată relația lui Freud cu psihologia academică. Aceste lucrări arată foarte clar, cel puțin două lucruri: pe de-o parte, marea asemănare dintre concepțiile fundamentale ale lui Freud și cele ale lui Schopen-

hauer, Nietzschke, Fechner, Eduard von Hartman și alții, încât strădaniile multor psihanaliști de a prezenta psihanaliza drept o creație mai mult sau mai puțin a lui Sigmund Freud nu sunt neadevărate. Freud a preluat multe noțiuni, idei și metode de la autori mai în vârstă, colegi și elevi, dar nu a indicat de fiecare dată sursele utilizate.

În al doilea rând, relațiile lui Freud cu contemporanii săi relevă că nu numai Freud a avut rețineri față de psihologie, ci și aceasta s-a distanțat continuu de psihanaliză. În timp ce Freud și-a adunat în preajma sa elevii, în Berggasse, psihologia și-a trăit la universitatea învecinată marea epocă, între anii 1922 - 1938, în frunte cu Karl și Charlotte Bühler. Reacția acestuia față de psihanaliză a fost tranșantă fără echivoc, de respingere. Mai mulți studenți și studente au arătat că teoria psihanalitică nu a fost niciodată subiect de examen. Întotdeauna era de-a dreptul riscant să folosești noțiuni psihanalitice. Lotte Schenk-Danzinger (1905-1992), o fostă colaboratoare a lui Charlotte Bühler își amintește că:

"Relațiile cu școlile de orientare psihanalitică ori neo-psihanalitică au fost mai mult decât distante. Psihologia individuală, care a avut o influență mare asupra școlii, deoarece postulatele sale - întăriri pozitive, înțelegere și educație în comun - au întâmpinat strădaniile reformatoare ale vremii, ele au fost "tolerate" sau mai degrabă ignorate, în timp ce altele au fost respinse. Față de psihanaliză însă s-a adoptat o atitudine de respingere..." (Schenk-Danzinger, 1983, pag.43). Aceeași Lotte Schenk-Danzinger a arătat și faptul că neoficial au existat multe contacte între psihologia universitară și noua psihologie (Tiefenpsyhologen), dar despre aceasta nu aveai voie să discuți la Institutul Psihologic (Schenk-Danzinger, Contribuție la discuția nepublicată în legătură cu referatul lui Schuch,1983). Lieselotte Frankl, de exemplu, a învățat la

Universitate și a efectuat la Institutul Bühler un studiu despre copii albanezi, dar în același timp ea a participat și la o pregătire psihanalitică pentru a deveni terapeută (așa numita psihanalista - Lehranalise) după emigrarea forțată s-a atașat de bunăvoie cercului din jurul Annei Freud (compara Schenk-Danzinger, 1983, pag.43).

Unul dintre puținii psihologi academici, care s-a confruntat intensiv și diferențiat cu psihanaliza și totodată cu psihologia individuală, a fost William Stern. Acesta și Freud s-au întâlnit personal de cel puțin două ori. În anul 1909 când au călătorit cu același vapor, pentru a ține la Clark University, prelegeri festive, unde au fost invitați de Stanley Hall, împreună cu C.G. Jung. Stern l-a vizitat apoi pe Freud în 1928 și i-a scris prietenului său Jonas Cohn, că a purtat "o discuție de două ore cu Freud, într-o formă agreabilă, în ciuda tuturor contradicțiilor" Stern, în recenzia sa la *"Interpretarea viselor"* a lăsat să se înțeleagă o oarecare apreciere a metodelor și a rezultatelor lui Freud, dar a refuzat principial să accepte unele idei cu privire la vise și libido (compara Geuter și Nitzschke, 1989, Graf-Nold,1991).

Se știe că știința se dezvoltă și se maturizează prin controverse, că ea este, în ultimă instanță, corolarul acestora. La una dintre primele controverse mai mari, care a avut loc între psihologia academică și psihanaliză, rezultatul a fost întărirea fronturilor, detașarea pregnantă a acestora. Este vorba despre apelul de la Wroclaw Breslau împotriva psihanalizei, sub conducerea lui William Stern. La adunarea anuală a "Asociației Germane pentru Psihiatrie", în mai, 1913, la Breslau și în octombrie a aceluiași an, cu ocazia celui de al III-lea Congres German pentru Cultivarea și Cunoașterea Tineretului, Stern, în referate și în contribuții la discuții, în cele din urmă, în forma unei rezoluții inițiate probabil de el, s-a

exprimat categoric împotriva psihanalizei. Ideatic este vorba despre avertismentele legate de psihanaliza copiilor și tinerilor, datorate unor analize de caz ca cea despre "micul Hans" și lucrări ale primei analiste pentru școli, Hermine Hug-Hellmuth (compara Graf-Nold,1988, pag. 207).

Aceasta, născută de Hermine Hug von Hugenstein (1871-1922) trebuie privită ca cea dintâi analistă pentru copii. A fost una dintre primele femei din cercul lui Freud și a devenit cunoscută prin publicarea lucrării *"Jurnalul unei adolescente"* (1919), mult prea libertin pentru acele timpuri, care a fost apreciată de Freud drept un "mic giuvaer". Reprosului de a fi falsificat jurnalul, Hug-Hellmuth nu i-a putut face față, deoarece îi lipseau argumentele. Și, cu toate acestea, Editura Psihanalitică Iternațională a retras, în cele din urmă cartea de pe piață. Hermine Hug-Hellmuth a fost ucisă de nepotul ei, care un timp îi fusese pacient.

În acest atac al pedagogilor și al psihologilor împotriva psihanalizei era vorba și despre "o ceartă profesională legată de teritoriu" (Geuter și Nitzschke, 1989, pag.113). În viziunea psihologiei academice (ca de altfel și a medicinei), psihanaliza s-a extins prea mult și a câștigat nenumărați adepți. În mod semnificativ, Stern a vorbit nu numai despre pericolele și consecințele tratamentului psihanalitic, ci și despre unele "abuzuri" ale psihanalizei, care "nu mai aveau nimic de-a face cu știința".

3.5.4 Trăsăturile de bază ale mecanicii instinctelor

Teoriile lui Freud cu privire la instincte au fost aspru criticate. În timp ce în primii ani ai psihanalizei, critica a fost efectuată preponderent din motive ideologice, criticii de mai târziu, au scos în evidență faptul că principial teoriile intinctelor sunt imposibil de argumentat, ele sunt de-a dreptul con-

testabile. Printr-o "jonglerie aristică" cu ambele forțe instinctuale se poate într-adevăr "dovedi" totul, dar, în sens strict, nu poate fi vorba niciodată de dovezi, deoarece noțiunile lui Freud - cum am văzut în exemplul khatarsis-ului - abia pot fi operaționalizate și doar cu greu cercetate în mod empiric, fără a forța prea mult teoria psihanalitică. Una din noțiunile primordiale ale psihanalizei lui Freud este *refularea*. Dar, teoria sa nu poate fi redusă doar la atât (compara Pongratz, 1983, pag.13). În viziunea lui Freud, refularea reprezintă propria sa descoperire. Noțunea definește procesul efectuat de subconștient, prin care anumite imagini, idei, tendințe sau dorințe neplăcute pentru subiect ori care contravin normelor etice, sunt îndepărtate din conștiință, respinse din sfera proceselor conștiente în cele inconștiente sau menținute în afara câmpului conștiinței. Tendințele refulate nu se sedimentează în inconștient, aidoma firișoarelor de nisip pe fundul mării pentru veșnicie, ci au un caracter dinamic, ele caută pe toate căile să pătrundă, să revină în conștiință. În acest fel apare un conflict subteran, permanent, inconștient, între tendințele refulate și conștiința morală care le reprimă. Atare idei cu privire la conștient și inconștient au fost amintite, înaintea lui S. Freud de Herbart și Schopenhauer. Când Freud a fost atenționat de elevul său, Otto Rank, asupra unui pasaj corespunzător din cartea lui Schopenhauer *"Lumea ca voință și reprezentare"* (1819), Freud a replicat că nu a citit acest pasaj, dar că alții l-au citit și au trecut impasibili pe lângă el, fără să facă această remarcă.

În lucrările sale mai timpurii, Freud a definit refularea ca o respingere a amintirii, și a numit-o refularea secundară. Aceasta este privită de el ca un proces dublu, în care atracția exercitată de refulatul originar se combină cu respingerea exercitată de o instanță superioară. Respingerea în opoziție cu

suprimarea este privită ca un proces inconștient drept cea mai importantă formă a respingerii. Obiectul refulării nu este nici pulsiunea care, dacă este organică, se află dincolo de alternativa conștient-inconștient, după cum nici afectul. Acesta ar putea suferi diferite transformări corelative refulării, însă nu poate deveni inconștient stricto sensu. În concepția lui Freud doar "reprezentanții-reprezentare" (idee, imagine) ai pulsiunii sunt reflectați. Aceste elemente reprezentative sunt legate de refulatul primar, fie că sunt produsele sale, fie că intră fortuit în relație cu el. Fiecărui element, refularea îi rezervă un destin special, "cu totul individual", în funcție de gradul său de deformare, de depărtare față de nucleul inconștient sau valoarea sa afectivă. Operația refulării poate fi prezentată și în triplul registru al metapsihologiei, din punct de vedere topic, economic și dinamic.

3.5.5 Paricularitățile de bază ale diagnosticului psihanalitic

Psihanaliza clasică a menținut pornind de la Freud situația psihanalitică de dialog: pacientul stă pe canapea, relatează despre vise, amintiri din copilărie, conflicte și reface în cadrul situației de tratament constelații de relații trăite anterior în legătură cu analistul. Analistul, la rândul său, stă la capul patului, consemnează, întreabă, oferă interpretări etc. Această situație de tratament n-ar avea voie să fie deranjată, după Freud, nici de către alte persoane, nici de telefon, magnetofoane sau ceva asemănător. Împotriva unor greșeli în arta terapeutică, după Freud, ar exista doar o protecție: cursuri de durată consacrate viitorilor terapeuți.

Accesul către preconștient și adâncurile inconștientului, tratamentul psihanalitic îl obține prin interpretarea unor realizări eronate, deopotrivă amintiri din copilărie și, în special,

simboluri apărute în vis. Interpretarea asociațiilor libere ale pacientului în tratamentul psihanalitic lasă ca anumite elemente de ale visului să fie recunoscute drept simboluri ale unor dorințe care au fost refulate în inconștient sau cel puțin în preconștient. Terapeutic, Freud vede interpretarea acestor conținuturi ale visului drept drumul spre ameliorare și, în final, vindecare. Chiar dacă Freud în *"Interpretarea viselor"* oferă o serie de simboluri ca, de exemplu, camera pentru femeie, cheie pentru penis, înotul pentru plăcerea de a uda patul etc., aici, totuși, trebuie atrasă atenția asupra legăturii temporal-culturale a simbolisticii visului și asupra faptului că interpretarea viselor, conform lui Freud, poate avea loc, cu sens, doar în cadrul tratamentului psihanalitic.

Pentru Freud și elevii săi, interpretarea evidențiază, pornind de la relatarea visului (conținut manifest), sensul acestuia așa cum se formulează în conținutul latent la care conduc asocierile libere. Dar, ei au avut în vedere, concomitent, și alte materiale oferite de literatură: poezie, poveste, basm și artă, în general. Interpretarea (deutung) unui vis, respectiv a unei imagini constă în a-i determina semnificația. Totodată el a relevat înrâurirea dintre interpretare, în sensul analitic al termenului, și alte procese mentale în care se manifestă o activitate interpretativă. Dar, cercetarea psihanalitică mai recentă a simbolurilor, corolar al viselor accidentale, vizează mai degrabă investigarea experimentală a somnului.

Freud s-a apărat de legătura dintre terapie și diagnosticare pedagogică, așa cum au fost ele dezvoltate la începutul secolului. De aceea, unii psihanaliști mai tineri, în egală măsură diagnosticieni, interesați psihanalitic care au încercat să creeze teste pe baza (sau cel puțin în cunoștință de cauză)

teoriei psihanalitice cum au fost: Herman Rorschach, Hans Zulliger, Leopold Szondi, Saul Rosenzweig și alții.

Recomandări Bibliografice

1. Freud, S. (1971). *"Selbstdarstellung" Schriften zur Geschichte der Psychoanalyse. Herausgegeben und Ilse Grubrich-Simitis (Autobiografie. Scrieri despre istoria psihanalizei)*, Frankfurt: Tashenbucg Verlag.
2. Nutzsche, B. (Hrsg) (1989). *Freud und die akademisce Psycgologie, Beiträge zu einer historisch Kontroverse (Freud și psihologia academică. Controversă istorică)*, München: Psychologie Verlags Union.
3. Pongratz, L. J. (1983). *Hauptströmungen der Tiefenpsychologie (Curente principale ale psihologiei abisale).* Stuttgart: Alfred Kröner.

<

3.6. Psihologia individuală

Psihologia individuală a lui Alfred Adler se numără, alături de psihanaliza lui Sigmund Freud și de psihologia analitică a lui C.G. Jung, printre cele trei curente principale ale noii psihologii (Tiefenpsychologie) Noțiunea de psihologie individuală contribuie, din păcate, la unele neînțelegeri. Astfel, uneori se vorbește de "psihologie individuală" în opoziție cu psihologia socială, ori colectivă (a maselor sau a popoarelor). Psihologia individuală trebuie însă înțeleasă în sensul în care a conceput-o și fundamentat-o Adler, creatorul său.

3.6.1 Alfred Adler - viața și activitatea

Alfred Adler s-a născut în anul 1870, într-o suburbie vieneză, ca al doilea dintre cei șase copii ai unui comerciant

de cereale, evreu, mereu într-o situație financiară nefavorabilă. Familia sa poate fi socotită printre familiile evreilor asimilați (Adler însuși a fost botezat în 1904). Alfred Adler a crescut ca un copil puțin ocrotit și a suferit de rahitism și spasme ale glotei, la cinci ani a avut o congestie pulmonară. Mulți autori au pus în legătură experiențele lui Adler din copilărie și statura sa mai degrabă scundă, cu învățătura lui Adler despre inferioritatea organelor și depășirea acesteia. Ideea că o teorie psihologică se "potrivește întemeietorului ei", pentru Adler este deosebit de apropiată: "Viața și opera lui Adler formează o unitate" (Pongratz, 1893, pag.195). Pe baza originii și a condițiilor de locuit ale familiei, Adler în copilărie a avut de suferit mai puțin dezavantajele antisemitismului care a devenit tot mai evident. Totodată, el nu a crescut atât de mult într-o identitate evreiască conștientă, ci mai degrabă ca un "veritabil" vienez.

În 1888, Adler se înscrie să studieze medicina, pe care a absolvit-o în condiții corespunzătoare; face serviciul militar, după care încearcă să practice oftalmologia și deschide apoi un cabinet de medicină generală în apropierea străzii Prater, unde îi tratează pe cei care locuiesc acolo: membrii ai societății de jos, evrei și ocazional circari din Praterul atât de apropiat. Încă din perioada studenției, Adler a făcut parte din Clubul Socialist al Studenților. Contactele directe cu pacienții de condiție modestă au marcat, în plus, concepțiile reformatoare ale sale. O influență considerabilă asupra gândirii sale politice a avut-o soția sa, Raissa, o socialistă convinsă, care provenea dintr-o familie înstărită din Moscova.

Prima carte publicată a lui Adler a fost o lucrare de aproximativ 30 de pagini care purta un titlu pretențios *"Carte de sănătate pentru profesia de croitor"* (1898). Adler prezintă în cadrul său bolile profesionale tipice acestei meserii și reclamă

numeroase măsuri de politică sanitară pentru îmbunătățirea situației în domeniul profesiei de croitor. Ceva mai târziu, începe să scrie articole pe teme înrudite pentru o revistă de medicină.

În această perioadă primește invitația lui Sigmund Freud de a colabora cu el. Din 1902 participă la ședințele de miercuri ale societății lui Freud. Cauzele acestei invitații nu au fost prea clare. Adler l-a ascultat pe Freud, înainte de a absolvi facultatea, la o conferință prezentată la Facultatea de Medicină și s_ar fi exprimat oral și în scris cu privire la necesitatea ca tezele lui Freud să fie luate în serios. În scurt timp, el a devenit unul dintre cei mai activi participanți la ședințele societății de miercuri. Freud a apreciat ideile lui Adler prin care dovedea că a citit mult și că era familiarizat cu majoritatea curentelor vremii sale, în plus era destul de cunoscut. Procesele verbale ale micului grup permit să se bănuiască că Adler cu referatele sale angajate, contribuțiile la discuții s-a bucurat de simpatia mai multor membrii ai societății. Lucrarea lui Adler cu privire la inferioritatea organelor s-a bucurat și de aprecierea lui Freud. În 1910, a fost ales președinte al Asociației Vieneze pentru Psihanaliză și, totodată, a fost numit în colegiul de redacție al Foii centrale pentru psihanaliză. Dar, în acel timp relația dintre Freud și Adler începe să devină tensionată, astfel că numirea lui în anumite funcții trebuie înțeleasă, mai degrabă, ca o încercare a lui Freud de a-l determina pe Adler prin sarcini de răspundere să susțină ideile psihanalizei ortodoxe.

Diferendele cu Freud în privința unor probleme fundamentale au condus încă din 1911 la separarea lor. În două referate, Adler a supus teoria sexualității lui Freud unei critici aspre; în lunile de vară, s-a retras din toate funcțiile și în octombrie a părăsit împreună cu alți membrii, care gândeau aidoma lui, Asociația Psihanalitică. În același an a înființat o

Asociație pentru Phihanaliza Liberă; doi ani mai târziu, pentru a se deosebi de cea a lui Freud, aceasta s-a numit Asociația pentru Psihologie Individuală Comparativă. Noțiunea de psihologie individuală a fost aleasă, pentru a accentua, în opoziție cu psihologia analitică a lui Freud, indivizibilitatea individului, importanța acestuia pentru știință și viață. După câțiva ani, se pare că Adler a spus că ar prefera, între timp, denumirea de "psihologie holistică", pentru a caracteriza totalitatea aprecierilor sale.

Adler a năzuit spre o carieră academică, dar a eșuat aidoma lui Freud, chiar dacă din alte motive. În anul 1912, după separarea sa de Freud, a vrut să-și ia la Facultatea de Medicină a Universității din Viena, doctoratul în neurologie cu lucrarea "*Despre sistemul nervos*", dar din păcate nici această dorință nu i s-a împlinit, din cauza unei aprecieri negative a psihiatrului Iulius Wagner von Jauregg (1857-1940). Această evaluare conține, pe lângă câteva cuvinte de laudă, o critică distrugătoare a teoriei lui Adler (compara Beckh-Widmanstetter, 1965; Handlbauer, 1984, pag.103-106). În plus el era considerat ca un adept al școlii lui Freud. Această subordonare, în acel moment, era la fel de deplasată ca și critica lui Wagner Jauregg în privința acordării de către el a unui rol central sexualității. În cele din urmă, Wagner Jauregg critica și metoda de interpretare a lui Adler care este spirituală. Trebuie pusă întrebarea, spunea el, dacă ceea ce Adler oferă în scrierile sale face ori nu face parte din domeniul științelor naturii. În congruență cu o atare apreciere, în totalitate defavorabilă, comisia votează, în unanimitate, cu "nu". Respingerea lui Adler de către medicina academică pare astăzi nedreaptă, dar trebuie avută în vedere și aprecierea lui Wagner-Jauregg care nu a fost greșită, deoarece metoda lui Adler nu era conformă cu tradiția Facultății de Medicină care, la sfârșitul

secolului al XIX-lea, a înregistrat succese remarcabile, deși avea la bază o concepție pozitivistă și folosea metodele specifice științelor naturii.

Adler, în ciuda - sau chiar din cauza - acestui insucces personal a militat activ și consecvent pentru răspândirea teoriei sale. Cele mai importante mijloace folosite în acest scop au fost prelegerile și seminariile ținute în fața unor învățători și educatori. Istoria civilizației a reținut că a fost un orator cu har și a știut să-și fascineze ascultătorii. Remarcabilă a fost, evident, și posibilitatea de a se transpune în locul altcuiva, preponderent în acela de a sfătui pe cineva, fapt care l-a ajutat să sesizeze repede conflictele și problemele, atât de numeroase, să le identifice și să le soluționeze printr-o consiliere competentă. Unele din sfaturile sale au devenit obiectul unor prelegeri, articole și studii.

Reforma școlară a anilor '20 este strâns legată de psihologia individuală. Chiar dacă Adler a fost întotdeauna împotriva unei legături a psihologiei individuale cu o direcție de politică de partid, totuși Partidul Social-Democrat al Austriei a avantajat în "Viena roșie" extinderea muncii practice promovate de psihologia individuală. Numai în Viena până la sfârșitul anilor '20, au luat ființă, aproape 30 de locuri de consilieri în domeniul educației, care au lucrat gratuit. El însuși a efectuat cu regularitate dezbateri. Este remarcabil că aceste dezbateri și consilieri au fost efectuate public. Estfel, consultantul terapeut a stat, de exemplu, cu mama și copilul, în fața unui auditoriu, din care s-au putut adresa întrebări și căruia i s-au dat sfaturi, mai ales omenilor suferinzi. În acest mod, astăzi inimaginabil, mulți profesori, educatori și studenți în psihologie au cunoscut și apreciat nemijlocit practica de psihologie individuală organizată și desfășurată cu aportul creatorului său .

Implicațiile lui Adler au avut rezultate parțiale. Scrierile sale sunt eterogene, în cazuistică, deseori captivante, dar în destule cazuri nesistematice. Lui nu i-a reușit (și poate nici n-a fost intenția sa) să-și prezinte într-un sistem concentrat și sistematic teoria. Operele de mai târziu: *"Cunoașterea oamenilor"* (1927) și *"Sensul vieții"* (1931) au cunoscut o apreciere deosebită și s-au bucurat de o primire favorabilă nu doar în rândurile specialiștilor, ci și ale oamenilor de rând.

În anul 1932, Adler devine profesor cooperant în S.U.A.. În 1936 emigrează cu întreaga familie și moare în 1937, în timpul unei călătorii spre Aberdeen unde urma să conferențieze pe anumite teme. Într-o scisoare către scriiitorul Arnold Zweig, Sigmund Freud scrie la 22 iunie, 1937:

"Dar nu înțeleg mila dumneavostră pentru Adler. Pentru un evreu dintr-o suburbie a Vienei, deoarece o moarte la Aberdeen, în Scoția, reprezintă o carieră nemaipomenită, concomitent o dovadă, cât de departe a ajuns. Într-adevăr contemporaneitatea l-a răsplătit cu prisosință pentru meritul de a fi contrazis analiza" (Jones, 1960-1962, vol.3, pag.255).

3.6.2 Teoriile lui Adler

Chiar dacă în lucrările lui Adler, asemănător cu cele ale lui Freud, nu au fost citate întotdeauna sursele la care se referă autorul, cu toate acestea alături de influențe general-culturale, exercitate prin metropola culturală ce a fost și atunci Viena, pot fi evidențiate câteva orientări și autori care l-au înrâurit Pongratz (1983, pag.202) îi numește pe Friedrich Nietzsche (1844-1910)., Hans Vaihinger (1852-1933) și Jan Christian Smuts (1870-1950), filozofi contemporani. Unele dintre ideile lor dobândesc relevanță în opera sa.

Într-adevăr, la Nietzsche se găsesc teze în forma poetică, parțial aforistică, care se apropie de teoria lui Adler cu

privire la complexul de inferioritate. Aspirația spre putere descrisă de Nietzsche este interpretată de Adler în sensul unei urmări a complexului de inferioritate. Dar, Adler preia ideile lui Nietzsche doar în parte, deoarece accentuarea tendinței spre putere evidentă la Nietzsche nu poate fi pusă în echilibru cu aspirația accentuată a lui Adler spre comuniunea umană.

Opera capitală a lui Hans Vaihinger are un titlu relativ ciudat *"Filozofia lui ca și cum"*. El dezvoltă aici, referindu-se la Kant și Schopenhauer, teoria ficționalismului. Gândirea umană după Vaihinger conține întotdeauna ficțiuni, adică imagini și senzații false și parțial contradictorii: în matematică se vorbește despre numărul infinit de mic, în științele juridice despre persoana juridică și în psihologie despre însușiri omenești gândite izolat. Astfel de premise sau imagini (fantasme) nu pot fi dovedite, ele sunt însă practice, adică utile. De altfel - relevă Vaihinger - omenirea n-ar putea exista fără ficțiune. Adler a preluat noțiunea de ficțiune și a utilizat-o în mod specfic, a implicat-o în teoria cu privire la nevroză. Pentru nevrotic, ficțiunea are însemnătatea realității - similar copilului sau omului primitiv. Dacă astăzi noțiuni ca hologramă, holistic și holism sunt folosite frecvent și cei care le întrebuințează fac referiri, mai degrabă, la autori ca Wilber Ken și Fritjof Capra, decât la filozoful sud-african Jan Christian Smuts (1870-1950) este necesar să arătăm că acesta din urmă a formulat încă în '20 noțiunea de "holism" presupunând un principiu cosmic, totalitar, de la care au derivat toate fenomenele până la materia însuflețită. Adler se referă în cartea sa *"Sensul vieții"* (1931) doar incidental la Smuts, când vorbește despre unitatea organică a omului, despre strădania continuă a acestuia de "a se confrunta victorios cu cerințele lumii exterioare pentru a depăși moartea, pentru a tinde spre o formă finală ideală, potrivită pentru aceasta și pentru a ajunge ca forțele corpului

omenesc pregătite pentru aceasta în evoluție, interrelație și intreacțiunie să-și atingă țelul suprem al perfecțiunii și al siguranței" (Adler,1973, pag.54). Dacă, alături de filozofie, căutăm influențele psihologiei contemporane asupra operei lui Adler, vom constata că el se referă prea puțin la psihologia și psihologii timpului său. După cearta cu Freud, Adler se referă - uneori critic, distanțat - la Freud. O anumită apreciere a gestaltismului apare doar întâmplător în opera sa. Cauzele s-ar putea afla în încercarea unei viziuni unitare și în respingerea gândirii elementariste corespunzătoare gestaltiștilor. (Nu este întâmplător că un gestaltist a dus după cel de al II-lea război mondial, în R.F.G. teoria lui Adler la apreciere și răspândire: Wolfgang Metzger. Parcimonios în aprecieri, s-a exprimat, deseori, laudativ cu privire la William Stren: imaginilor umane ale lui Adler și Stern le este comună accentuarea premiselor de bază teologice. Cu accentuarea năzuinței umane spre noroc, unitate și perfecțiune, Adler prefigurează trăsăturile de bază ale psihologiei umaniste care, abia după decenii urmau să marcheze domeniile largi ale psihologiei clinice separată de psihanaliză și behaviorism (compara Titze, 1984).

Teoria lui Adler este impregnată cu o serie de cuvinte cheie cum sunt: complex de inferioritate, tendința spre putere, protest masculin ș.a.. Se pierd însă deseori din vedere unde trebuie căutate originile spirituale pentru aceste noțiuni centrale, așa cum au fost ele dezvoltate și îmbogățite de Adler. Acest lucru, din păcate, nu se poate face în continuare, încercăm să schițăm doar unele aspecte.

Imaginea despre om a lui Adler este unitară (holistică) și dinamică orientată spre un țel final. Adler a văzut dezvoltarea umană (nu însușirile sau caracteristicile umane), fără să accepte analiza sa, în perceperea complexă a individului în contextul vieții, în ansamblu. Organismul este într-o mișcare

permanentă (mușchii inimii, respirația, etc.), dar el nu este pus în mișcare datorită unor factori exogeni, se găsește într-o continuă mișcare, dorește să depășească obstacole, situații dificile, ca să ajungă la forță, apreciere, noroc, perfecțiune, să convertească o poziție negativă într-alta pozitivă. Bineînțeles că în cursul vieții sale nu poate atinge toate țelurile, în lupta sa se confruntă cu limite, necazuri, opreliști de natură exogenă sau endogenă, dar și izvorâte din viața socială.

În prima sa scriere mai mare a *"Studiului despre inferioritatea unor organe"* (1907), Adler descrie fenomenul nivelării inferiorității organelor, la început sub aspect medical, de exemplu: funcția unui rinichi mai slab este egalizată de randamentul mai puternic al celuilalt. În anumite domenii, destul de restrânse, apar cazurile de preluare totală a unor funcții de către alte organe. Astfel, la persoanele născute fără mâini, se poate constata o îndemânare uimitoare în folosirea picioarelor. O slăbiciune inițială poate fi însă echilibrată prin strădanii susținute în domeniul propriu-zis. Se poate ajunge la realizări care se află peste ceea ce ar fi fost de așteptat de la o constituție normală: pictor cu probleme de vedere, muzician cu probleme de auz, politicianul grec Demostene (383-322 î.e.n.) care, în ciuda - sau chiar din cauza - defectului său de vorbire, a devenit unul dintre cei mai importanți oratori ai antichității. Astfel de compensații, care duc la realizări peste medie, sunt numite de el supracompensații (consecințe ale complexelor de inferioritate).

Tipic pentru nevroză este, după Adler, o formă a supracompensației, care este nerealistă, inutilă. Copilul care din cauza incapacității sau a unor realizări insuficiente este mereu pedepsit, evadează într-o lume fantastică, în care este talentat, capabil și superior părinților. Supracompensația în forma autoamăgirii, a ficțiunii, nu este adevărata supracompensație, ea ar trebui denumită compensație greșită.

În pofida acestor compensații fictive, pentru Adler complexul de inferioritate este sorgintea strădaniei omenești. "A fi om înseamnă a te simți inferior", este scris într-una din lucrările lui Adler. Nimeni nu scapă de complexul inferiorității: copilul trebuie să recunoască, că nu știe sau încă nu știe anumite lucruri. Dacă adulții nu-și pun în joc superioritatea, nu răsfață copilul, acesta va dezvolta forțe necesare pentru a compensa. Complexele de inferioritate nu-și au, deci, originea numai în inferiorități ale organelor sau în faptul biologic că el, copilul este mai mic, mai neîndemânatic, mai lipsit de experiență decât adultul, ci, dimpotrivă, în mediul social, preponderent în educație. Din acest considerent Adler- în opoziție cu Freud - s-a preocupat continuu cu problemele educației și a găsit în rândul profesorilor și al educatorilor un auditoriu și un corp didactic interesat. Pledoariile sale pro-educație i-au fost și îi sunt favorabile.

O mare parte a literaturii consacrate psihologiei individuale este și pentru laici ușor de înțeles și aproape de practică. Aceasta a dus la o lărgire considerabilă a studiilor și articolelor de psihologie individuală încă din anii '20 și '30. Mai ales Fritz Künkel (1899-1956) trebuie amintit aici, care deși nu este considerat drept adlerian ortodox, și-a argumentat consecvent părerile în spiritul psihologiei individuale. Cărțile lui Künkel au apărut în ediții numeroase. Psihanaliza și psihologia individuală a avut sub presiunea politică a național-socialismului o perioadă de asuprire și de asimilare a unor sisteme tolerate de învățare și tratament. Psihologi individuali de frunte au fost obligați să emigreze pe baza legilor rasiale. Și acesta a fost un motiv favorabil răspândirii unor idei ale psihologiei individuale în S.U.A.. În R.F.G., abia în anii '60 a început receptarea psihologiei individuale, legată de instituționalizări (*Revista pentru psihologia individuală*, Societatea Germană

pentru Psihologie Individuală, sesiuni și reciclări - compara Titze, 1984). La toate acestea un ajutor important au dat copiii lui Adler, Alexandra și Kurt Adler (ambii la New York), Erwin Ringel (1921-1994), Manes Sperber (1905-1984), Walter Spiel și o parte din elevii săi. Astfel, a fost inițiată o adevărată campanie metită să contribuie la renașterea psihologiei individuale în spațiul lingvistic german.

Recomandări bibliografice

1. Bruder Bezzel, A. (1983). *Alfred Adler. Die Geschichte einer Theorie im historischen Milieu Wiens (Nașterea unei teorii în mediul istoric al Vienei).* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
2. Bruder Bezzel, A. (1991) - *Die Geschichte der Individualpsychologie (Istoria psihologiei individuale).* Frankfurt a. M.: Fischer.
3. Handlbauer, B. (1984). *Die Entstehungsgeschichte der Individualpsichologie Alfred Adlers (Istoria devenirii psihologiei individuale a lui Adler).* Wien-Salzburg: Geyer-Edition.

3.7. Psihologia analitică

3.7.1. C.G. Jung - schiță biografică

Carl Gustav Jung s-a născut în anul 1875, în Kesswil, lângă lacul Konstanz. Tatăl său a fost preot. Aidoma lui Freud și Adler, Jung a studiat medicina. După examenul de licență, susținut în anul 1900, Jung s-a angajat la Spitalul Psihiatric "Burghölzli" din Zürich, care mai există și astăzi, unde l-a avut ca șef pe Eugen Bleuler

Eugen Bleuler (1857-1939) a fost profesor de psihiatrie la Zürich și șeful spitalului Burg0hlözli. Noțiunile psihiatrice

utilizate curent și astăzi ca "autism","schizofrenie" și altele provin de la el. Bleuler a fost deschis mult timp psihanalizei, deși nu s-a numărat printre elevii lui Freud.

În 1902, Jung publică o lucrare consacrată fenomenelor oculte. Studiază în continuare un an la Paris cu Pierre Janet. În anul 1903, se căsătorește cu Emma Rauschenbach, care îi devine elevă și colaboratoare. Jung lucrează ca medic de secție și efectuează experimente în cadrul cărora erau implicate asociații de cuvinte patologice și normale. La un cuvânt stimul, persoana martor se impunea să reacționeze într-o formă personală, individuală printr-un alt cuvânt: de exemplu cuvântul stimul "mare" - reacția "albastru". Timpul de reacție era măsurat și se înregistra felul cuvântului dat ca răspuns, lexemul cu care s-a reacționat. Jung recunoaște câteva conexiuni importante. Astfel, în stare de oboseală sunt mai frecvente asociațiile sonore (de exemplu Kaum - Baum, Tisch - Eisch). Jung vorbește despre complexe încărcate afectiv și mai târziu numai despre complexe; noțiunea aceasta a intrat cu semnificația schimbată în limbajul specialiștilor și în cel cotidian.

În 1905, Jung își ia doctoratul. La această dată cunoaște scrierile lui Freud și intră în contact cu el. În 1907, l-a cunoscut personal.

"Anii petrecuți la Burghölzli, la Clinica Universitară de Psihiatrie de la Zürich, au fost anii mei de ucenicie. În primul plan al interesului meu și al cercetărilor mele se găsea întrebarea ardentă: ce se petrece cu individul bolnav psihic? Acest lucru, atunci, încă nu l-am înțeles și, între colegii mei, nu s-a aflat nimeni care să se fi ocupat de această problemă (...). În această situație, Freud a devenit esențial pentru mine, mai ales prin cercetările sale fundamentale despre psihologia

isteriei și a visului. Concepțiile lui îmi deschideau un drum pentru noile mele cercetări și, totodată, pentru înțelegerea cazurilor ideale. Freud a transferat problema psihologică în psihiatrie, deși el însuși nu a fost psihiatru, ci doar neurolog". (Jung, 1963, pag.121)

Elvețian și unul dintre puținii "arieni" din preajma lui Freud, dânsul aparține grupului "Burglhölzli" și, nu în ultimul rând, din asemenea motive, Freud îl alege pe Jung ca "prinț moștenitor". Între Freud, mai bătrân cu 19 ani, și C.G. Jung *se creează* o relație tată- fiu. Independența lui Jung în elaboraea unor teorii a fost ignorată de Freud, chiar tolerată fără plăcere, din dorința de a nu-l pierde ca discipol și colaborator.

"M-a interesat să aud concepțiile lui Jung despre precogniție și despre parapsihologie în general. Când m-a vizitat în anul 1909 la Viena, l-am întrebat ce gândește despre aceasta. Din prejudecata sa materialistă, a refuzat întregul complex de probleme ca prostie și s-a referit cu precădere la un pozitivism atât de superficial, încât mi-a fost greu să nu-i dau o replică aspră". (Jung, 1963, pag.159)

În toamna anului 1909, Jung și Freud primesc invitația lui Stanley Hall de a vizita Clark University, unde li s-a conferit titlul de doctor honoris causa. Freud, Jung și Ferenczi își interpretează reciproc, în timpul călătoriei - care a durat șase săptămâni - visele. Jung recunoaște, că Freud nu a fost în stare să interpreteze corect visele, preeminent simbolice.

După diferendele cu Bleuler, Jung părăsește Spitalul "Burghölzli" și se retrage la Küsnacht, lângă lacul Zürich, unde trăiește și lucrează, într-o casă construită parțial de el, până la sfârșitul vieții. În acest interval, în 1911, a devenit președintele Ascociației Internaționale de Psihanaliză. Cartea sa *"Schimbări și simboluri ale libido-ului"* (1912), în care formulează concepții diferite de cele ale lui Freud, a condus la ruptura cu el. În 1913

după serioase controverse cu Freud s-a retras din Asociația Internațională de Psihanaliză și dezvoltă, după ani de scufundare în vise și autointerogări, propia orientare în noua psihologie pe care, după metoda utilizată, analiza, o va numi psihologie analitică. Mai târziu, Freud folosește noțiunea în sintagma "psihologie complexă" pentru a caracteriza teoria discipolului dizident.

În perioada 1933-1940, Jung este profesor la Zürich, calitate în care a intreprins călătorii în străinătate. În 1933, după Ernst Kretschmer, devine președintele mai multor societăți medicale generale pentru psihoterapie și redactor al *Foii centrale pentru psihoterapie* și domeniile de limită ale acesteia. În timpul național-socialismului, Jung a atacat vehement - fără a fi fost obligat ca elvețian - psihanaliza lui Freud pe care o consideră drept o erezie evreiască. Atitudinea adoptată îi aduce aspre critici din partea filozofului Ernst Bloch și a altora. Opera lui Jung include subiecte multiple: muzica, alchimia, basmul, religia, educația și multe altele. Jung moare la 6 iunie 1961, la Küsnacht, bucurându-se de o apreciere deosebită pentru contribuțiile sale în domeniile psihologiei și psihiatriei.

3.7.2 Caracteristicile teoriilor lui Jung

Nu este ușor să realizezi într-o formă condensată o privire de ansamblu asupra teoriei lui Jung, deoarece el se referă mereu din nou la mistică, culturi străine, vise proprii etc., însă ia atitudine împotriva dogmatismului, dar nu a efectuat o privire de ansamblu sistematică. O privire de ansamblu bună, autorizată de Jung, o dă însă colaboratoarea sa, Jolande Jacobi (1977). Aici urmează să fie scoase în evidență, câteva, puține concepte centrale. Dacă primele concepte de psihologie ale asociațiilor încă nu intră în contradicție cu psihanaliza lui

Freud, Jung cu extinderea noțiunii de libido, pregătește o teorie proprie. Libido-ul este pentru Jung energie vitală generală și în nici un caz doar energie instinctuală sexuală, care prin mecanisme ca deplasarea instinctelor este orientată pe traiectorii acceptabile. Chiar în acest punct s-a ajuns la ruptura cu Freud. "Îmi mai amintesc destul de bine cum Freud mi-a spus: dragul meu Jung, promite-mi să nu renunți niciodată la teoria sexsuală. Aceasta este esențială. Vedeți, trebuie să facem din aceasta o dogmă, un bastion de neclintit. Aceasta mi-a spus-o plin de pasiune și pe un ton, ca și când un tată ar spune: promite-mi un lucru dragul meu fiu, că te vei duce în fiecare duminică la biserică! (...) Freud, care mereu a arătat cu pregnanță lipsa sa de religiozitate și-a întocmit o dogmă sau ceva mai mult, în locul unui Dumnezeu gelos pe care l-a pierdut și-a pus o altă imagine obligatorie și anume cea a sexualității: o imagine nu mai puțin fascinantă, pretențioasă , amenințătoare și ambivalentă din punct de vedere moral (...) Împotriva acestei unilateralități a lui Freud nu era nimic de făcut (...) A rămas subjugat acestui singur aspect și chiar de aceea văd în el o figură tragică..." (Jung, 1963, pag.155)

Inconștientul individual pentru Jung este situat într-un inconștient colectiv mai cuprinzător, într-o bază sufletească comună tuturor oamenilor. În teoria lui C.G. Jung despre inconștientul colectiv simbolurile din vis ocupă o poziție centrală. Jung și-a dezvoltat teoria despre inconștientul colectiv pe baza "interpretării viselor" lui Freud în care cu trimitere la cele spuse de Freidrich Nietzsche, că în vis "se exersează în continuare o bucată de omenie străveche la care, pe cale directă, abia se mai poate ajunge" - pornind de la inconștientul ontogenetic la inconștientul filogenetic. Alte ocazii au fost visele proprii ale lui Jung și observațiile sale, ale așa numitei trimiteri în procesul terapeutic, pe baza cărora pacienții

văd în terapeut nu numai - cum a presupus Freud - tatăl și mama, ci și un uriaș, pe Isus, poate chiar vrăjitorii și alchimiștii. Noțiunea centrală în teoria lui Jung este arhetipul, o noțiune în nici un caz definită fără echivoc, care descrie posibilități moștenite de reprezentări, imagini străvechi sau ceva asemănător, care își găsesc expresia în vise și în creația artistică. "Schema congenitală declanșatoare " adusă aici de zoologul Adolf Portmann (1897-1982) în contact cu Jung (de exemplu reacția de fugă la imitația dușmanului) este compatibilă cu poziția lui Jung, deoarece și el privește arhetipurile ca instincte moștenite. Acestea sunt văzute nu numai biologic, ele au importanță și ca părți ale unei valori culturale cu tradiție care sunt incluse în inconștient. Ajungerea la ele deschide - lărgind psihanaliza clasică a lui Freud - accesul spre general-uman, filogenetic. Ele sunt piese de bază ale stăpânirii vieții umane".

O figură arhetipală specială este așa numita umbră, un fel de scindare a ființei umane, care aidoma umbrei (din lumină) aparține indivizibil omului, dar își arată trăsăturile întunecate. Ieșirile furioase, meschinăria sau alte atitudini care apar parțial, contrar voinței, relevă astfel de indicații în legătură cu umbra persoanei.

Recomandări bibliografice

1. Jacobi, J. (1977). *Die Psicologie von C. G. Jung. Eine Einführungin das Gesamtwerk, mit einem Geleitwort von C. G. Jung (Psihologia lui C. G. Jung)*, Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag.
2. Jung, C. G. (1963). *Erinnerungen Träume und Gedanken von C. G. Jung. (Amintiri, visuri și gânduri ale lui C. G. Jung*. Aufgezeichnet und herausgegeben von Aniela Jaffé, Zürich und Stuttgart: Rascher.

3.8 Behaviorismul

Astăzi vor exista puțini psihologi care s-ar mai putea considera că aparțin behaviorismului. Unii cercetători folosesc noțiunea, între timp, ca ocară, în special în S.U.A. Behaviorismul a putut avansa la valoarea predominantă și plină de succes în cadrul psihologiei și să dețină poziția de frunte a psihologiei americane deși, în anul 1956, Institutul Psihologic al Universității din Bonn a efectuat un sondaj de opinie la "Departments of Psychology" al universităților și facultăților americane pentru a obține printre altele o imagine despre orientările teoretice preferate (Holtzer, fără an, pag.371). Cele 68 de răspunsuri la întrebarea: de care școli clasice de psihologie vă simțiți cel mai legat?, s-ar putea ordona în felul următor:

- 18 departamente - behaviorism
- 18 departamente - eclectism
- 7 departamente - funcționalism
- 6 departamente - gestaltism
- 4 departamente - psihanaliză
- 2 departamente - neoscolastică

Noțiunea de "eclectism", în sensul de atunci, poate fi înțeleasă fără nici o reticență ca "neobehaviorism". Și, chiar dacă se ține cont de cele 13 abțineri, rezultatul rămâne echivoc: Behaviorismul domina și departamentele recunosc deschis că se simt cel mai legat de acesta. În Europa, mai ales în spațiul ligvistic german, această dominare absolută a behaviorismului nu a existat niciodată; dacă totuși el a penetrat, faptul este evidențiat numai în domenii parțiale și pentru un timp relativ scurt, gândirea behavioristă a fost predominantă. Deosebirile între psihologia S.U.A. și cea germană determină o comparație istorică. S-au spus că adversarii behaviorismului s-au găsit în cele mai diferite orientări: inițial în

structuralism, în psihologia științelor sociale, în mod deosebit în gestaltism, apoi în psihologia expresiei și în teoria caracterelor.

Influența behaviorismului este atât de prezentă astăzi, în domeniul metodologiei psihologice, în teoriile învățării și în aplicarea practică a acestora, de exemplu, în terapia atitudinii încât moștenirea behavioristă este cu ușurință trecută cu vederea, cu toate că - după cum s-a spus - abia dacă mai dorește să fie numit "behavioristă".

Noțiunea de "behaviorist" probabil că provine de la James R. Angell, în timp ce accea de behaviorism (behaviorism, scrierea engl. behaviourism) a fost întrebuințată de elevul acestuia John B. Watson (1878-1958), în 1913 pentru prima dată în mod pragmatic. Izvoarele behaviorismului ajung departe în trecut și trebuie căutate, cu deosebire, în fiziologia germană și rusă a secolului al XIX-lea, deopotrivă în orientările fiziologice americane.

3.8.1 Psihologia animală experimentală și reflexologia

I.P. Pavlov și-a creat renumele ca fiziolog, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea (1901), când începe experimentele asupra reflexului. Însemnătatea acestora pentru psihologie, cel puțin la început, era imprevizibilă, dar în scurt timp, ea devine clară prin programul reflexologiei în Rusia și mai mult prin behaviorism în S.U.A.

Ivan Petrovici Pavlov s-a născut în 1849 la Riazan, un oraș de provincie din Rusia Centrală, în familia unui preot modest. El a frecventat Seminarul Teologic din localitate. În 1870 și-a continuat studiile la Universitatea din Petersburg. Printre profesorii care l-au marcat în mod deosebit, a fost Ilia Zion, profesor de fiziologie. În 1883, Pavlov și-a susținut doc-

toratul în medicină. Până prin 1900 a lucrat în domeniul activității nervoase a sistemului digestiv. Începând din 1901, până la moarte (1936), s-a consacrat studierii funcțiilor activității nervoase superioare.

Experimentul clasic cu câinii al lui Pavlov poate fi găsit astăzi în aproape fiecare manual de psihologie. El a fost efectuat în 1905, dar încă din anul 1903, Pavlov a prezentat un raport la cel de al XIV-lea Congres Internațonal de Medicină de la Madrid în legătură cu psihologia experimentală și psihopatologia animală. În 1904 i s-a decernat Premiul Nobel pentru lucrările sale. În cuvântarea rostită cu această ocazie Pavlov a scos în evidență deosebirea între un reflex necondiționat și unul condiționat. Astfel, dacă, de exemplu, în botul unui câine este turnat puțin acid, acesta reacționează cu mai multă salivă. Conform opiniei sale, acesta ar fi un reflex necondiționat, comparabil cu reflexul mișcării pleoapelor la o lumină puternică sau la praf.

Dar, consideră el, saliva apare la câine și numai dacă vede hrana; acesta este un semnal optic perceput care declanșează reflexul. Cum se explică aceasta? După Pavlov, acest reflex trebuie denumit condiționat, fiindcă nu este înnăscut. De exemplu, cățeii pui, care au fost hrăniți doar cu lapte de mamă, la început nu manifestă un interes deosebit pentru carnea crudă. Legătura dintre perceperea cărnii, mîncarea ei și salivație e necesar să fie dobândită.

Experimentul clasic al lui Pavlov dovedește apariția reflexului condiționat în mod impresionant: un câine este legat în poziția în picioare, o canulă este introdusă în organele salivare, astfel ca saliva să fie îndepărtată și cantitatea de salivă să poată fi măsurată. După un timp de acomodare, reacția salivară la vederea mâncării este măsurată. Hrana este stimulul necondiționat sau UCS (uniconditioned stimuls). La

sunetul unui clopoțel câinele nu reacționează prin salivare, deoarece acesta nu este legat de administrarea hranei, încât să poată fi recunoscut. Urmează apoi o serie de experiențe în cadrul cărora inainte de a-i oferi câinelui hrana, sună un clopoțel. Bineînțeles că animalul salivează și acum. După o serie de astfel de combinații, urmează experimentul propriu-zis: Pavlov lasă să se audă clopoțelul, fără a arăta animalului hrana. Acum observă el, că animalul doar la acest semnal reacționează prin salivare.

Acest proces a fost denumit condiționare. Sunetul clopoțelului, la început neutru, devine stimul condiționat (CS), a cărui producere declanșază reacția conditionată (CR) care, înainte, era posibilă doar prin producerea stimulului necondiționat. Legătura dintre stimulul condiționat și reacție poate fi fixată prin repetarea, de mai multe ori, a ultimelor două faze experimentale. Dacă stimulul condiționat este produs foarte des fără a urma hrana, CR dispare încet. Acest proces a fost numit ștergere. Ea nu este identică însă cu "uitarea", căci animalul după un timp reacționează din nou la sunetul clopoțelului, cu salivare, deoarece nu a uitat semnalul. Procesul în discuție se numește reluare spontană. Pentru o nouă condiționare este necesară doar o fază mai scurtă a producerii combinate. Prin nenumăratele sale experiențe Pavlov a constat că stimulii anterior neutri pot servi, în egală măsură, ca stimul condiționat: un sunet, un zumzăit, un metronom ș. a.

Dacă un câine reacționează la sunetul unui clopoțel cu un CR, probabil că va reacționa și dacă aude un clopoțel care sună puțin altfel. Acest fenomen al generalizării stimulilor oferă date în legătură cu stimulii "văzuți" drept "asemănători" de către animale. Capacitatea unui animal de a diferenția stimulii, Pavlov a putut-o verifica ușor, recurgând la doi stimuli diferiți, dintre care doar unul este însoțit de hrană. Prin schimbarea

sistematică a stimulilor s-a putut stabili acum puterea de diferențiere a animalelor. În această direcție, cu câțiva ani mai devreme, în S.U.A., independent de Pavlov, Edward Lee Thorndike a efectuat o serie de experiențe cu animale, organizate altfel decât cele ale lui Pavlov. Psihologul american punea accentul preponderent pe învățare.

Edward Lee Thorndike (1874-1949) a studiat printre altele cu William James la Universitatea Columbia din New York și a predat din 1899 până la luarea doctoratului în Colegiul de institutori al Universității Columbia. Experimentele efectuate pe animale l-au condus la formularea teoriei cu privire la învățarea prin încercări, experiment și eroare.

În lucrarea sa de doctorat, Thorndike a încercat să demonstreze ce importanță revine încercării de a învăța. El a confecționat din scânduri vechi niște lăzi, cuști mai mici, care se puteau deschide din interior după acționarea unei pârghii, corzi etc. Folosindu-se de ele a cercetat de cât timp are nevoie, de exemplu, o pisică pentru a se elibera dintr-o astfel de cușcă. De regulă animalele au găsit după un timp, mai mult sau mai puțin accidental, rezolvarea corectă și au ieșit din cușcă. Când experimentul s-a repetat de mai multe ori, Thorndike a constatat că timpul necesar până la eliberare a devenit din ce în ce mai scurt. Animalul a învățat, care pârghii trebuiau mânuite și în care ordine, pentru a putea deschide ușa. O reacție satisfăcătoare (care să ducă la succes) era necesară ca să întărească succesul la învățătură, iar una nesatisfăcătoare (care nu ducea la țelul urmărit) să-l slăbească. Acest fapt, Thorndike l-a numit legea efectului (law of effect). Denumirea lui Thorndike "încercare și eroare" (trial and error) este atât în psihologie cât și în limbajul cotidian, mai uzuală pentru acest fel de a învăța.

În cercetările sale cu privire la atitudinea inteligentă a antropoizilor, Wolgang Köhler a avut în vedere rezultatele lui Thorndike (cap.3.3.2). Köhler a criticat însă faptul că Thorndike a stabilit în așa fel ordinea experimentelor, încât atitudinea inteligentă a animalelor este greu de costatat și de aceea a relevat că este cu atât mai anevoios de apreciat cum învață în relitate animalele. Această obiecție a fost, desigur, corectă. Șirurile de încercări ale lui Köhler au prevăzut, la rândul său, sarcini mai simple care nu au fost rezolvate întotdeauna de către toate, ci doar de unele animale. Astfel, de exemplu, folosirea unor unelte pentru a ajunge la obiecte mai îndepărtate (hrana). Köhler, pentru explicarea atitudinii a folosit noțiunea de examinare (Einsicht). O examinare complexă ar fi fost posibilă doar pentru animalele din cuștile lui Thorndike, ceea ce acesta ar fi refuzat, chiar de la început însăși noțiunea.

Experiențele lui Thorndike, ca perioadă de efectuare, se aflau înaintea programului lui Watson, al behaviorismului însuși. Watson s-a referit însă mult mai mult la Pavlov decât la Thorndike; evident că pe el l-a deranjat faptul că la acesta, forța presupusă era năzuința spre plăcere și nu fiziologia reflexelor, cum s-ar fi cuvenit.

3.8.2 Programul și utopia behaviorismului

John B. Watson s-a născut în anul 1878, într-o localitate din statul american South Carolina, ca cel de al patrulea copil într-o familie săracă de fermieri. A fost un tânăr îndemânatic, dar și un "impulsiv", uneori chiar recalcitrant. Din cauza unor bătăi în care s-a implicat, precum și a folosirii unor arme de foc, adolescentul sau tânărul a avut neplăceri cu poliția (Schwartz, 1988, pag.49). După examenul de la Universitatea Furman, începe un studiu serios pentru a-și dobândi calitatea

de titrat al Universității Chicago. Deosebit de sărac pentru a-și finanța studiile, lucrează ca ospătar. Obosit peste măsură, de-a dreptul surmenat trece printr-o criză de nervi greu de accepat. "Singurul lucru rămas din această experiență a fost un interes - neobișnuit de mare pentru un behaviorist - pentru teoria lui Freud despre nevroze" (Schwartz, 1988, pag.50). După numai trei ani de studii, Watson a absolvit facultatea, moment în care avea doar 24 de ani. Lucrează un timp la Chicago, până când, în 1908, obține un post de profesor de psihologie la Universitatea John Hopkins din Baltimore. Deci a predat psihologia obișnuită pe atunci, dar își pierde zi de zi încrederea în ea. El recunoaște însemnătatea lui Pavlov pentru psihologie, dar este introdus și de colegul său Adolf Mayer - un psihiatru, care, la rândul său, preda la aceeași Universitate cu el - în teoriile psihanalizei (compara Schorr,1984, pag.30). Ca mulți alții, Watson salută lipsa de prejudecăți cu care psihanaliza se apropie de tabu-urile sexsuale, dar consideră imperfecte metodele sale. Este convins că, dacă psihanaliza cu mijloacele ei incomplete are asemenea succese, atunci cu atât mai mari ar fi succesele psihologiei care se bazează pe metode științifice, verificabile.

Watson se ridică acum, în 1913, în articolul său "Psychology as the Behaviorist views it", împotriva metodei introspecției așa cum se întrebuința ea în psihologia conștiinței (structuralism) a elevului lui Wundt, Edward B. Titchener (1867-1927) relevând că "Psihologia, așa cum o vede behavioristul, este o ramură total obiectivă, experimentală, a științelor naturii. Scopul ei teoretic este prognoza și controlul unor atitudini. Introspecția nu joacă un rol esențial în suita metodelor sale și nici nu are valoarea științifică, deoarece datele pe care le oferă nu pot fi luate în considerare fără a fi reverificate. În strădania de a câștiga o schemă unitară a reacțiilor ființelor,

behavioristul nu recunoaște o linie de demarcație între om și animal. Atitudinea omului în toată finețea și complexitatea ei este numai o parte a cercetărilor behavioriste" (Watson, 1913, în germană în 1968, pag.13).

Pentru Watson, psihologia trebuie așadar transformată într-o știință a naturii, care să se refere exclusiv la atitudini observabile. Lejeritatea înviorătoare și o strădanie evidentă pentru încercări reformatoare, îi aduc lui Watson recunoașterea, atât în S.U.A., cât și în lume. În 1915 devine președinte al Asociației Psihologilor Americani.

După ce desfășoară o activitate prodigioasă ca psiholog militar în timpul primului război mondial, Watson se întoarce la Universitatea John Hopkins, și dezvoltă bazele behaviorismului în manualul său "Psychology from the standpoint of Behaviorist" (1919). Acestuia îi urmează lucrări pregătitoare, discutabile, cu privire la atitudinea sexsuală și clasicele sale experimente în legătură cu apariția fricii la copiii mici. Un impuls, pentru aceasta, a fost probabil impactul lui Watson cu prezentarea făcută de Freud, fobiei "micului Hans". Micul Hans avea o fobie de cai, care potrivit concepției lui Freud i-a acoperit adevărata teamă de tatăl său, deoarece una sau alta, fobiile au întotdeauna sarcina să evite idei inacceptabile și să le canalizeze spre domenii acceptabile.

Cel mai cunoscut și poate, cel mai disputat experiment al lui Watson, în egală măsură al doctorandei sale, ulterior devenită cea de a doua soție a sa, Rosalie Rayner, s-a efectuat cu un copilaș de 11 luni, Albert. B. (Watson și Rayner, 1920). Acesta a fost descris drept sănătos, avea o fire flegmatică. Scopul experimentului a fost producerea unei fobii acestui copil, pe baza tehnicii condiționării folosite de I.P. Pavlov. Drept stimul, Watson și Rayner au folosit un zgomot puternic pe care l-au produs direct în spatele capului lui Albert,

cu un ciocan pe un drug de fier gros de 2,5 cm și lung de aproximativ 90 de cm. Acest zgomot i-a produs micului copil teama: și-a aplecat capul înainte și a încercat să-l ascundă. Drept SC a fost ales un șobolan alb, față de care Albert înainte de experimente nu a arătat nici o teamă. Acum a început faza de condiționare care a decurs astfel, încât lui Albert i s-a arătat șobolanul și la scurt timp după aceea s-a produs zgomotul puternic. După câteva zile, lui Albert i s-a arătat șobolanul; acesta s-a temut evident să atingă șobolanul. După alte faze ale condiționării, a fost suficient să-i arate lui Albert șobolanul pentru a-i provoca reacții de teamă.

"În momentul în care i-a fost arătat șobolanul, bebelușul a început să țipe. S-a întors brusc spre stânga, a căzut cu capul înainte, s-a așezat în patru labe și s-a îndepărtat așa de repede încât abia a mai putut fi prins înainte de-a ajunge la marginea saltelei" (Watson, 1968, pag.172).

Albert a avut acum o fobie care nu se limita însă numai la șobolani. S-a arătat că el reacționa cu teamă la un iepuraș de casă, un câine sau la un palton de blană, dar nu și în impactul cu alte obiecte, cuburile, de exemplu. Watson și Rayner au văzut în cercetarea lor o dovadă indispensabilă a formării fobiei fiind convinși că în cercetarea experimentală au de acum o explicație la îndemână care le poate folosi ca alternativă pentru înțelegerea psihanalitică a fobiilor. Experimentul a fost filmat de către autori, fapt care a contribuit la popularizarea și priceperea sa.

O apreciere a acestui experiment în viziunea de astăzi se poate imagina cu ușurință: experimentul nu a fost reprezentativ, nu au existat condiții de control, nu s-a produs nici o fobie în sens clinico-patologic, condiționarea a fost crudă și inacceptabilă din punct de vedere etic, deoarece copilul s-a speriat și fricii nu i s-a căutat un remediu. În ciuda criticii la

care a fost supus, experimentul este considerat drept un studiu clasic. Aproape fiecare manual de psihologie include descrierea acestui experiment (deseori însă foarte prescurtat) și mai mult timp a fost considerat doar ca o dovadă experimentală pentru a justifica însemnătatea condiționării. Diacronic s-a criticat cu ușurință acest experiment, din dorința de a releva slăbiciunea behaviorismului, eventual a psihologiei învățării în totalitatea ei. Acest fapt nu este firesc, deoarece behaviorismul, mai ales după anul 1920 a cunoscut o serie întregă de extinderi și ameliorări substanțiale.

Cu toate că programul lui Watson, al behaviorismului în anasamblu, la început a putut fi transpus doar în mică măsură în experimente psihologice convingătoare, behaviorismul a fost receptat în mare măsură în anii '20 de către psihologia academică din S.U.A. La un moment dat se părea că în afară de Titchener și adepții săi existau doar behavioriștii și orientarea lor behaviorismul.

Ascensiunea lui Watson a cunoscut după 1920 o stopare evidentă. După divorț și după zvonurile cu privire la experimentele sale a fost silit să părăsească Universitatea Hopkins. Deși ruinat financiar a reușit să se afirme cu succes în domeniul publicisticii. A scris pentru mai multe reviste ilustrate, printre altele, *Harpers Magazine*.

Articolele din reviste, până în prezent puțin băgate în seamă, oferă informații cu privire la modul în care își imaginează Watson lumea sub imperiul unor tehnici behavioriste (Schorr, 1985). El s-a ridicat împotriva corpolenței (către care a tins însuși) a pretins activitatea practică (care i-a fost foarte familiară) și a atras atenția asupra dragostei exagerate față de mama, asupra tandreței prea mari față de copii și s-a opus, de exemplu, alimentației cu lapte de mamă. În utopia sa, copiii ar

trebui să treacă de la un cuplu de părinți la altul, ca să nu ia naștere obiceiuri și legături greșite. Fără reticențe a prezentat anumite planuri de euthanasie. Astfel, considera el, în "puținele cazuri sporadice copiii s-au născut cu câte un organ bolnav, ei vor fi trimiși mai departe la medici, care provoacă o moarte fără dureri, folosesc copiii pentru diverse experimentări sau încep măsuri de reabilitare" (Watson, 1985, pag.124).

Educația în utopia lui Watson amintește de un experiment psihologic uriaș, în cadrul căruia copiii sunt subiecți și părinții - conducătorii experimentului: "Fiecare gospodărie să fie înzestrată cu un geam reflectorizant, astfel încât părinții să se poată uita din când în când la copil, fără să fie observați de acesta. El învață să fie activ, fără a fi văzut." (Watson, 1985, pag.127)

În ciuda unor astfel de planuri, proiectele sale utopice ale unei societăți behavioriste au trăsături conservatoare, care transpar din rolul atribuit de el femeii ca gospodină și mamă - ce întotdeauna e nevoie să se păstreze "tânără, frumoasă și utilă". Utopia lui Watson și-a găsit cititori probabi, printre laici, fără a fi o literatură pur distractivă, căci timp îndelungat Watson a fost considerat o autoritate în problemele educative. Cauza popularității behaviorismului a fost, în mare măsură, faptul că el a scos în evidență, precumpănitor, importanța mediului ambiant pentru formarea atitudinii umane și, concomitent, pentru dezvoltarea omului, mai mult ca orice orientare în psihologie. Este în acest sens citat un pasaj din cartea lui Watson "Behavior" (1913), în care el a cerut, să i se dea o duzină de copii sănătoși și, indiferent de disponibilitățile, predispozițiile și strămoșii lor îi va face artiști, oameni de știință, cercetători sau hoți, dacă i se va permite să-i formeze într-un mediu adecvat devenirii lor viitoare. Așadar, pentru el, mediul este primordial în educație.

Dacă autori ca Galton și alții au accentuat importanța caracteristicilor genetice ale unei persoane, prin Watson s-a ajuns la cealaltă extremă, a unei teorii radicale a mediului. Imaginea despre egalitatea șanselor pentru oameni, indiferent de origine și rasă s-a potrivit foarte bine filozofiei americane și concepției conform căreia toți oamenii sunt egali și sunt înzestrați de creatorul lor cu aceleași posibilități și drepturi inalienabile. Astfel, behaviorismul lui Watson a găsit adepți entuziaști nu numai printre oamenii de știință, ci și în pătura de mijloc a societății care acum s-a simțit definitiv eliberată de predestinațiile genetice.

Proprii săi fii (doi) rezultați din cea de a doua căsnicie, Watson i-a educat conform principiilor behavioriste dar, în compensație, i-a trimis în cele mai severe școli pe care le-a putut găsi (Schorr, 1985, pag.115).

3.8.3 Extrapolarea teoriilor behavioriste asupra socialului

Deosebirea fundamentală între condiționarea clasică a lui Pavlov, respectiv Watson și legea efectului a lui Thorndike a dus mai ales în S.U.A. la reflecții teoretice și la experimente noi. Influența lui Pavlov asupra psihologiei americane a fost considerabilă. Lucrările sale au fost traduse în engleză. În 1926, H.S. Liddell, care l-a vizitat pe Pavlov în URSS, și-a întemeiat la Cornell University, "Behavior Farm", medicul W. Hersley Gantt a deschis la puțin timp după aceea la John Hopkins University un "Pavlovian Laboratory". Entuziasmul pentru reflexologie și behaviorism este de neimaginat fără gândirea pragmatică dominantă în S.U.A. Nu este vorba doar de experimentele pe animale și cercetarea bazelor pentru instituționalizările gândirii behavioriste, ci mai cu seamă despre aplicațiile utile, ușor de recunoscut, în domeniul educației și

psihoterapiei (compara Scorr, 1984). La confruntarea teoretică cu privire la procesele învățării, experiențele lui Wolfgang Köhler pe animale, efectuate în manieră gestaltistă ar fi putut fi valoroase. Experiențele pe maimuțe a lui Köhler au fost cunoscute și câtorva cercetotori din S.U.A., de exemplu, cercetătorului asupra primatelor, Robert Yerkes (1876-1951) care și-a planificat să-l viziteze pe Köhler la Teneriffe. Împrejurările, în care a muncit Köhler (război mondial, internare, infiltrație etc.) au îngreunat, poate chiar au împiedicat receptarea la timp a rezultatelor sale în S.U.A. Cartea lui Köhler a apărut în limba engleză, când el nu mai efectua experimente pe animale și când o serie întreagă de psihologi din domeniile psihologiei animale în S.U.A. s-au străduit în condiții mult mai avantajoase de cercetare, să integreze rezultatele cercetărilor lui Pavlov și Thorndike.

Printre acești cercetători se numără mai ales Clark L. Hull (1884-1952) și Edwin R. Guthrie (1886-1959). Acesta din urmă a lucrat mai mult teoretic decât experimental și era adeptul lui Pavlov, în timp ce Hull înclinând mai mult spre Thorndike iar Guthrie spre Pavlov. Guthrie a recunoscut importanța apropierii în spațiu și timp (așa numita contiguitate) a stimulului și a reacției. Aceasta, considera el, și nu legea efectului, ar fi responsabile pentru procesele de învățare. Hull a formulat o "teorie de înstărire a învățării" în forma învățării bazate pe succes, Întărirea o realiza printr-o satisfacere (relativă) a nevoii. Trăirile succeselor conduc la atitudini care influențează stimulul declanșator. Prin aceasta, Hull a scos în evidență că procesul de învățare depinde atât de apariția stimulului cât și de organism (de exemplu nevoile acestuia).

Dacă schema preferată pentru a explica behaviorismul clasic a fost celebra relație S-R, în cadrul căreia stimulul (S) și reacția (R) se găsesc într-o legătură univocă și obligatorie,

Robert S. Woodworth (1896-1962) a propus ca acest model să fie înlocuit prin altul S-O-R. Teoria lui Hull, a întăririi, a intrat în direcția menționată de a presupune un organism (O) a cărui disponibilitate de a reacționa determină, în cele din urmă, efectele stimulilor. Dar acest organism nu este măsurabil și manipulabil, aidoma stimulului și reacției. Pentru behaviorismul clasic constituit în spiritul lui Watson, organismul trebuia să rămână celebra "black box" (cutie neagră) în care nu se putea privi din afară. Dar, când bătrânul Pavlov a vizitat S.U.A., în anul 1929, printre ascultătorii săi se afla un tânăr savant al cărui nume este strâns legat de behaviorism, B.F. Skinner. Burrhus Frederic Skinner s-a născut în 1904, în statul american Pennsylvania. A studiat literatura engleză și psihologia. După ce și-a luat doctoratul a predat la Universitatea Harward. A murit în 1990.

Poziția lui Skinner în istoria psihologiei nu poate fi etichetată atât de simplu, deoarece contribuția sa la dezvoltarea psihologiei a fost deosebită. El a aparținut, pe de o parte, încă de tânăr, marilor teoreticieni ai învățării Guthrie, Hull și Tolman și pe de altă parte a marcat bazele psihologiei până în prezent.

Dacă Guthrie și Hull au încercat să integreze o parte din rezultatele lui Pavlov și Thorndike, Skinner încă pe la mijlocul anului 1930 a deosebit clar între condiționarea de tip - S și cea de tip - R, numită de el și condiționare operantă. După I.P. Pavlov, condiționarea reflexă trebuie să realizeze următoarele cerințe: a) precedența sau declanșarea stimulului condiționat înaintea celui întăritor; b) coincidența celor doi stimuli; c) repetiția asocierii stimulilor; d) eliberarea de alți stimuli cu efect perturbator. G. Müller, J. Konarski și apoi B. Skinner, respectând aceleași condiții, au relevat un nou tip de condiționare reflexă, deosebit de cel clasic, pavlovian. Astfel, se

asociază cu stimulul întăritor o mișcare sau o operație (de apărare, tragere, învârtire) și astfel subiectul (animal sau om) obține recompensa (alimentară ori de altă natură). Aceasta se numește condiționarea instrumentală sau operațională, în realitate foarte apropiată de condițiile firești ale activității.

De la Hull, Skinner a preluat conceptul întăririi (reinforcement). Inițial, condiționarea clasică a fost legată de reflexele înnăscute. Skinner a recunoscut însă în cadrul lor posibilitățile care constituiau condiționarea operantă. O aranjare experimentală a lui Skinner, cunoscută, este așa numita Skinner-Box, o cutie închisă în care un animal - de obicei un porunbel - este stimulat pentru diferite atitudini (de exemplu ciugulit), și răsplătit după o anumită schemă cu hrana. Experimentul se aseamănă cu cel al lui Thorndike, dar este mai flexibil, deoarece se pot întări pașii individuali mici, ai atitudinii. Experimentele se pot compune din sute și mii de întăriri și efectele anumitor programe de întărire se pot cerceta exact, căci atitudinea animalului implicat în experiență este înregistrată cantitativ prin contacte electrice și contoare.

Pentru motivarea succesului lui Skinner sunt concludente o serie de factori. Împreună cu cei din preajma sa, la început destui de puțini, Skinner întemeiază o revistă de specialitate proprie, *"Jurnal of Experimental Analysis of Behavior"* (JEAB); în 1964, reușește fondarea unui grup de specialitate în cadrul lui "American Psychological Association" și - ceea ce este mai important - Skinner ajunge să-și aplice cunoștințele, atât atât în rezolvarea unor probleme pedagogice, cât și clinic-psihologice, cu un deosebit succes. Astfel, Skinner este considerat astăzi inventatorul învățării programate. Cu așa numita "Token Economy", adică a răsplătirii unor atitudini dorite prin stafide, bomboane, țigări, bani sau alte tokens, skinnerienii reușesc la

handicapați spirituali, tulburați psihic și persoane cu comportament neobișnuit să obțină importante schimbări de atitudine. Învățarea programată se realizează mai întâi în R.F.G., dar, din motive financiare nu poate a fi introdusă pe o scară mai largă și, mai ales, generalizată. Abia acum, spre sfârșitul secolului, prin dezvoltarea rapidă a microelectronicii a devenit posibilă introducerea multiplă și avantajoasă a învățării programate.

Trebuie remarcat faptul că aplicarea teoriilor de învățare sub forma învățării programate și a terapiei de atitudine a avut loc, relativ târziu. În R.F.G., a început receptarea teoriilor învățării, de abia în anul 1960 și a fost criticată aspru de mișcarea studențească. La cel de al XXVI-lea Congres al Societății Germane de Psihologie, din toamna anului 1968 de la Tübingen o discuție pe tema "Psihologie și atitudine politică" este întreruptă zgomotos de un grup de aproximativ 20 de studenți de la Berlin; aceștia au prezentat atunci 27 de teze care , printre altele, se îndreaptă impotriva psihologiei behavioriste. Psihologia se dezvoltă ca instrument al puterii împotriva celor neajutorați și a copiilor (teza 1), fiecare știință perpetuează forme de dominație irațională (teza 5), testele psihologice trebuie verificate, nu numai dacă corespund șobolanilor, ci și dacă sunt relevante din punct de vedere social (teza 6) și faptul că teoria învățării ar ignora domeniul de posibilități sociale de a învăța ceva. Ar triumfa înainte de vreme, dacă ar putea fi repetate câteva silabe lipsite de sens (teza 15) (compara Holzkamp, 1972, pag.218). Într-adevăr, psihologia de după al II-lea război a preluat ca o parte componentă a stăpânirii trecutului, cu multă bunăvoință, modele de gândire behavioriste, deseori fără a verifica în mod serios întrebarea: cui ar putea sluji această știință (cui prodest?).

Faptul că unele tehnici behavioriste (ca de altfel toate celelalte tehnici eficiente) se pretează la stabilirea unor relații sociale nesatisfăcătoare, nu este o problemă, fiindcă Skinner însuși nu a negat această stare și a încercat să facă față criticilor vremii aduse behaviorismului. În cartea sa *"Dincolo de libertate și demnitate"* (1971), Skinner pretinde că e imperios necesar a se chibzui la sfintele idealuri ale libertății și demnității umane. Atitudinea este controlată mereu și cine se dă drept păstrător al libertății, acela s-a dovedit destul de des manipulator. Nici behaviorismul, după Skinner, nu se află în afara sistemelor sociale. Cu atât mai importantă este atunci, nevoia de a pătrunde fără iluzii în conexiuni, de a elibera omul de iluzia care acționează liber și de a utiliza cu folos tehnicile analizei atitudinii. În ciuda analizei eclatante a lui Skinner, și la el a rămas fără răspuns întrebarea: cum pot fi controlați controlorii în lumea noastră?

3.8.4 Teoria învățării sociale

Dacă Watson a încercat să întemeieze o psihologie fără introspecție numai pe baza atitudinii vizibile și să vadă emoțiile la îndemâna reacțiilor în mare măsură învățate, această poziție a fost depășită în cadrul neobehaviorismului. A devenit însă evident că aceiași stimuli nu provoacă întotdeauna aceleași reacții: caracteristicile personalității, experiențele de viață, stările emoționale și alți factori au fost avuți în vedere în cazul în care trebuiau făcute prognoze cu sens. Într-un articol provocator, Albert Bandura, în 1974, a mers și mai departe relevând că: întărirea nu are efect automat, deoarece conștiința participă întotdeauna la orice acțiune, așa că reacția condiționată este "un mit". Oamenii - după Bandura - nu învață automat, ci numai după ce recunosc și își dau seama că

evenimentele apar împreună. Aceasta înseamnă că evenimentele pot fi anticipate de subiecți, mai mult, că ei pot observa succesul ori insuccesul altor persoane și, în consecință, pot trage concluziile de rigoare.

Albert Bandura s-a născut în anul 1925 în Canada. El lucrează ca psiholog experimental și clinician la Universitatea Stanford. În teoria învățării sociale scoate în evidență importanța unor modele sociale pentru procesele de învățare. Cu această teză și cu altele de natură behavioristă a fost întemeiată o nouă fază a teoriilor de învățare, cu toate că, în ciuda tuturor meritelor lui Bandura, e necesar să evidențiem că, deja, în anul 1932 Edward C. Tolman (1886-1959) a relevat faptul că întăririle nu decurg automat, ci numai transmise cognitiv. În teoria sa cognitivă a învățării, Tolman nu a vorbit despre învățarea S-R, ci despre structuri sau planuri cognitive, așa numitele "cognitive maps" (mot a mot: harti cognitive). Astfel de structuri sunt formate după Tolman prin experiența și activitatea individului în situațiile corespunzătoare. Nu atitudinile sunt întărite (după Tolman), ci aceste planuri care, la rându-le, ghidează atitudinea.

Edward C. Tolman (1886-1959) a fost profesor de psihologie la University of California din Berkeley. În opoziție cu behaviorismul clasic, el evidențiat importanța proceselor cognitive pentru procesele de învățare. Pe baza unor experiențe de învățare anterioare, stimulii sub formă de "semne" câștigă importanță, (teoria "semn-gestalt"). Atitudinea sa explică faptul că indivizii năzuiesc spre scopuri înalte și ideal.

Cu toate că aceste fapte astăzi sună plauzibil pentru noi, teoria lui Tolman a găsit mai puțini adepți ca, de exemplu, cea a lui Hull sau mai târziu a lui Skinner. Abia, așa numita cotitură cognitivă în psihologie, de la începutul anilor '60 a dus la o

nouă apreciere a teoriei lui Tolman. Modelele sociale deschid pentru observator posibilități atitudinale, pentru că ele arată ce atitudini poți avea ca om. Deseori relevă și ce rezultă din aceasta, adică, dacă atitudinea "s-a meritat" pentru modele. Prin transpunere, observatorul poate afla, dacă pe el l-ar ajuta o astfel de atitudine. În plus modelele conștientizează normele sociale, respectiv le pot schimba. Cineva care ajută, de exemplu, amintește prin atitudinea sa de norma ajutorării; cineva care este agresiv fără consecințe negative, îl lasă pe observator să tragă concluzia că acesta este un mod de a acționa pe care îl poți alege "nepedepsit".

De la Bandura și surorile Dorothea și Sheila A. Ross (1961, 1963, cea din urmă în germană în 1973) provin primele și între timp deja "clasicele" experimente despre efectul unor modele agresive asupra atitudinii copiilor. Urmărind aceste studii putem recunoaște deosebit de bine progresul considerabil al teoriei învățării sociale față de condiționarea operantă. În cercetările efectuate copiilor li s-au prezentat în filme de televiziune modele agresive, unele dintre ele putând deveni eficiente. Autorii scriu (1963): "Rezultatele cercetării de față sprijină presupunerea că imitația este parțial dependentă de consecințele atitudinii. Copiii care au conștientizat răsplătirea unor modele agresive au manifestat mai mult interes pentru imitarea agresiunii și au spus mai des că ar imita mai ales agresorul care are succes, decât copiii din grupa a doua (pedepsirea atitudinii agresive); ultimii nici nu au imitat atitudinea - model, nici nu au arătat o preferință că ar urma modelul" (1963. în germană 1973, pag.69). Din motive metodice ale cercetării, studiul lui Bandura și Ross a fost criticat pe bună dreptate mai târziu. Dar, unele cercetări ulterioare au confirmat efectul unor metode agresive asupra atitudinii observatorilor. Acesta au aruncat o lumină deosebită

asupra efectului mass-mediilor. Fără ca această direcție de cercetare să poată fi prezentată aici, a devenit evident faptul că prin introducerea de procese cognitive în teoriile învățării s-a ajuns la o stimulare considerabilă în cercetare și aplicare.

Recomandări bibliografice

1. Bruder, K. -J. (1982). *Psychologie ohne Bewußtein. Die Geburt der behavioristischen Sozialtechnologie (Psihologia fără conștiință. Nașterea behaviorismului).* Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
2. Schorr, A. (1984). *Die Verhaltenstherapie. Ihre Geschichte von den Anfangen bis zur Gegenwart (Behaviorismul - istoria sa de la origini până în prezent).* Weinheim: Beltz.

4. PSIHOLOGIA SECOLULUI AL XX-LEA

În continuare ne vom opri asupra câtorva domenii, alese, ale psihologiei. Aceasta, oprire, în cadrul prezentei lucrări, poate fi introductivă și neîntreruptă. Prin exemplul behaviorismului s-a putut vedea, deja, că școli și curente psihologice își au centrele de greutate în anumite domenii, în cazul sau în teoriile învățării. Motivul se află parțial în conținutul teoriilor,în faptul că subiectele, care au deveit obiectul unor școli, au luat naștere foarte des din încercarea de-a se limita față de alte școli. Gestaltiștii s-au ocupat preeminent cu perceperea, pentru că au căutat o altă explicație decât școala lui Wundt. Freud și-a scris "psihologia maselor și analiza eu-lui", pentru că a fost impresionat de "Psihologia maselor" a lui Le Bon, dar a vrut să explice altfel fenomenele de masă. Bandura a vrut să descrie procesele de învățare, însă într-o formă mai puțin mărginită decât Skinner și alții, asemenea lui.

Astfel, abordarea unor domenii ale psihologiei conduce, în mod obligatoriu, la examinarea unor școli și orientări. În pofida reprezentării concentrate, vom găsi ici-colo, presupuneri cunoscute din prezentarea anterioară, ca în cele din urma să se poată forma o privire de ansamblu, mai clară asupra istoriei psihologiei.

4.1 Diagnosticul psihic și psihologia personalității

În programele de examen pentru psihologi, psihodiagnosicul și psihologia personalității, respectiv psihologia diferențială, constituie două materii de examen diferite, dar aceste domenii sunt atât de legate în istoria lor, încât pe bună dreptate pot fi tratate împreună. Cu excepția gemenilor dintr-un

ovul, oamenii se deosebesc ca aspect exterior. Sosii ca oameni foarte asemănători, la o cunoaștere mai apropiată vor constata fără greutate, deosebiri mari în interese, talente și capacități. (Sosii - iluzii patologice ce constă în perceperea unor ființe, persoane sau obiecte care se aseamănă într-o măsură atât de mare încât nu pot fi deosebite. În aceste cazuri, de exemplu, persoana cunoscută nu este identificată ca atare, ci doar având o asemănare cu aceasta... bolnavii cu asemenea iluzii consideră că persoanele cunoscute au fost multiplicate, chipurile identice fiind luate drept persoane cu altă identitate).

Necesitatea de a cunoaște alți oameni, adică de a afla ceva despre însușirile lor, constituie, probabil, o necesitate primară în legătură cu dorința omului de a se compara preponderent cu alții. Istoria diagnosticului psihologic este marcată de scopuri practice; pentru ce profesie este potrivit copilul, cine va trece bacalaureatul, la ce armă s-ar impune să ajungă recrutul, cine are înclinații pentru studii de psihologie. Întrebări de acest fel apar doar atunci, când sunt evidente posibilitățile de decizie. Acestea însă - istoric analizate - nu sunt de la sine înțelese. În societatea medievală în care drumul vieții era în întregime determinat dinainte prin naștere, părinți, domiciliu, asemenea conflicte decizionale au fost destul de rare. Astfel, diagnosticul psihic a luat naștere în strânsă legătură cu libertatea de acțiune a omului, dar și cu instituții ce au slujit armata și industria, toate și fiecare interesate din punct de vedere al eficienței și costurilor prin decizii avantajoase.

Una dintre cele mai timpurii lucrări de diagnostic psihic este cea a medicului spaniol Juan Huarte (1520-1598). Acesta reia din antichitate teoria temperamentelor din dorința de a oferi prin lucrarea "*Cercetarea capetelor pentru științe*" (1575)

părinților un ajutor în adoptarea deciziilor cu privire la îmbrățișarea unei anumite profesii de către copiii lor.

Cartea a atins o răspândire fără precedent: 77 ediții în șapte limbi. Încă la 175 de ani de la apariție, Golthold Ephraim Lessing, în vârstă de 22 de ani, ia asupra sa munca anevoioasă a traducerii sale în limba germană. Huarte este de părere că cei mai mulți oameni practică meserii care nu corespund capacităților de care dispun și, în consecință, propune o alegere și consiliere prin examinatori potriviți a tinerilor. Căutând motivații pentru anumite talente, Huarte se referă exclusiv la texte din antichitate care indică factorii umorali, climatici și de altă natură. El completează aceste cunoștințe rezultate din diagnosticare prin recomandări pedagogice și eugenistice care astăzi, în mare parte, par aventuroase. Astfel, de exemplu, referindu-se la Hipocrat, cerea ca femeia, după actul sexal, să se culce pe partea dreaptă, căci dacă sperma cade în partea dreaptă a uterului, iau naștere băieți, iar dacă va cădea în partea stângă fete. În treacăt fie spus, Lessing a tradus acest pasaj exact invers (pag.408). Apoi se mai spune, de exemplu: "carnea de vită, slănina, pâinea neagră, brânza, măslinele, vinul roșu și apa provoacă o spermă dură și de proastă calitate. Un fiu conceput din consumul unor astfel de mâncăruri este puternic ca un bivol sălbatic și dispune de un spirit animalic. De aceea este o minune, dacă printre fiii de țărani se află un cap cu gândire ascuțită, apt pentru știință" (pag.418).

Unele idei ale lui Huarte se regăsesc însă (explicit sau implicit) în prezentările de mai târziu (în lucrări) ale lui Johann Gottfried Herder (1744-1803), prin care susține că doar zonele de climă temperată permit apariția unor culturi superioare sau în cele ale lui Willy Hellpach (1911), care presupune legături între climă peisaj și temperamentele umane. Fără mare

greutate se pot recunoaște asemănări între teoria temperamentelor a lui Huarte și cea a lui Kretschmer, a constituției (vezi mai jos). Este comună presupunerea unor relații cauzale prin care sunt întemeiate deosebirile între oameni.

Interesul lui Lessing legat de Huarte nu a fost întâmplător. Epoca iluminismului a favorizat o viziune mai simplă a capacităților omenești. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - mai exact, într-o perioadă de numai câtiva ani - o serie de prezumții ale psihologiei pesonalității și din domeniul diagnosticului sunt eludate ori chiar respinse - ca în lucrările: "*Fragmentele fizionomice*" a lui Lavater (1775-1778), "*Încercările filozofice despre natura umană și dezvoltarea ei*" a lui J.N. Tetens (1777, lucrările lui F.A. Messmer cu privire de magnetism (1779), "*Confesiunile*" lui Rousseau (1781), volumul I al "*Magazinului pentru cunoașterea experienței sufletești*" de Karl Philipp Moritz (1783), "*Despre contactul cu oamenii*" de baron Adolph von Knigge (1788) și lucrările medicului F.J. Gall, din care s-a dezvoltat frenologia (1791).

Teologul și scriitorul elvețian, Johenn Caspar Lavater (1741-1801), a realizat prezentarea teoriei fizionomiei în lucrarea apărută în patru volume, "Fragmente fizionomice pentru dezvoltarea cunoașterii și dragostei de oameni" (1775-1778). Pe baza cercetării multor persoane cunoscute, Lavater dorea să releve, pe baza unor analogii naturale, că înfățișarea exterioară a omului este oglinda sufletului său. Trăsăturile nobile, de caracter, după Lavater, își găsesc corespondența în trăsăturile nobile ale feței; este o sarcină a fizionomisiticii de a recunoaste aceste corespondențe și de a elabora reguli de coordonare. Lavater indică să se facă desene, începe să efectueze măsurători ale craniilor, realizează descrieri ale persoanelor și aduce exemple proprii de viață - în învățătura sa despre fizionomie - cum ar fi aceea că partenerii uniți, într-o

căsnicie după mai mulți ani devin asemănători prin unele din trăsăturile feței.

Fizionomistica, prin Lavater, devine o știință la modă, "Fragmentele din cărțile sale sunt traduse în diferite limbi unde își găsesc o răspândire aparte și epigoni credincioși. Herder, Goethe și alții s-au arătat la început entuziasmați, dar apoi același Goethe se va distanța foarte mult de Lavater. O critică esențială a teoriei lui Lavater a făcut-o fizicianului Georg Christoph Lichtenberg din Gottingen, care a luat în derâdere teoria lui Lavater și a fost de părere că omul poate fi cunoscut mult mai bine după mimică și gestică decât după profilul nasului.

Ghidul lui Knigge (1752-1796) "*Despre contactul cu oamenii*" face parte din strădaniile ce scot în evidență eforturile menite să contribuie la cunoașterea de sine. (Numeroasele sale ediții, prelucrările din secolul al XIX-lea și al XX-lea au denaturat însă "Knigge"-ul transformându-l într-o carte a regulilor bunei creșteri lăsând să pălească intenția iluministă, inițială, a lui Knigge). Knigge face legătura - aidoma lui Lavater - cu teoria tipurilor din antichitate, conform căreia distingem următoarele tipuri: coleric, flegmatic, sangvinic și melancolic. El descrie anumite forme mixte și dă recomandări cum pot fi identificați acești oameni: "Sanguinico-flegmaticii sunt, probabil cei mai fericiți, mai liniștiți și mai nederanjați, savurează cu plăcere o priveliște, nu abuzează de forțele lor, asemenea caractere evoluează, de regulă, spre voluptatea lipsită de gust, proastă și grosolană (...). oamenii melancolico-flegmatici sunt, probabil, insuportabili, a trăi cu ei, pentru fiecare om rezonabil, reprezintă chinul iadului pe pământ". (tipărire ulterioară 1978, pag.89)

Fără cel mai mic efort, o astfel de teorie a tipurilor, se poate regăsi și în psihologia personalității din secolul al

XX-lea. Cea mai evidentă corespondență apare la Hans Jürgen Eysenck (născut în 1916), care din dimensiunile "labilitate emoțională" versus "stabilitate emoțională" și "Introvertire" versus "extravertire" lasă să ia ființă un sistem de coordonate, care, după cum recunoaște și el, corespunde foarte bine tipurilor din antichitate și tipologiei regăsite la Lavater, Knigge și alții. Teoria personalității a lui Eysenck se bazează pe anumite procedee de diagnostic standardizate, menite să corespundă criteriilor principale de calitate a testelor de validitate și de obiectivitate.

Dezvoltarea primeor teste de acest fel au fost rezultatul unor sondaje extinse, care, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, nu mai sunt luate în seamă. Experimentele psihofiziologice care au avut ca obiect diferențele individuale în perioadele de reacție cunosc un anumit reviriment. Dezvoltarea unor astfel de experimente o putem deduce din următorul episod: La sfârșitul secolului al XVII-lea, N. Maskelyne, astronom în Greenwich și-a concediat asistentul, Kinnebrook, pentru "incapacitatea" sa. Observațiile lui Kinnebrook, cu privire la trecerea stelelor se deosebeau permanent de a cele ale șefului său. Astronomul F. Bessel din Königsberg a aflat despre acest lucru și a început să-și compare sistematic propriile observații cu cele ale colegilor săi. La un moment dat au apărut deosebiri care nu erau întâmplătoare, ci specifice persoanei. Astfel, astronomii au început să vorbească despre "ecuația personală" care nu era altceva decât măsura vitezei individuale de a reacționa.

În Anglia, sir Francis Galton (1822-1911), corespunzător devizei sale de a măsura măsurabilul și de a face nemăsurabilul să devină măsurabil, a luat date de la subiecți care au dat indicații legate de randamentul mediu. A fost planul lui Galton de a ajunge de la antropometrie la o psihometrie, adică

să concluzioneze pe baza însușirilor fizice ale omului asupra celor psihice. În micul său birou din centrul Londrei, începând din 1882, oricine se putea lăsa consultat în privința capacităților sale, contra unei taxe infime. Aceste "teste" - noțiunea provine de la Galton - au cuprins în esență stabilirea realizărilor simțurilor (exercitarea percepției, viteza de a reacționa etc.). De aici nu a mai rămas decât un mic pas spre diagnosticul psihic efectuat cu teste standardizate ale inteligenței și personalității. Americanul James Mc Keen Cattell (1860-1944) a studiat la Leipzig cu Wundt, a lucrat ca asistent al acestuia, calitate în care și-a însușit un bagaj metodic deosebit. Dar, interesul lui Wundt nu se îndreaptă însă spre diferențele individuale. După întoarcerea în America, Carttell i-a făcut o vizită lui Galton, după care a primit în 1888 la Universitatea Columbia, catedra de psihologie. Stimulat de Galton, Carttell a publicat în 1890, în S.U.A., o carte despre testele de inteligență.

Alfred Binet (1857-1911) a fost cel care în Franța a dezvoltat, împreună cu medicinistul Theodore Simon primele serii scurte de teste destinate copiilor între 3 și 15 ani. În 1894, Binet a încercat apicarea primelor teste la școlari și în 1903 a publicat o cercetare asupra propriilor sale fiice. După culegerea mai multor teste, foarte diferite, și după efectuarea unor sondaje Binet și Simon a ordonat sarcinile după dificultățile crescânde. Astfel, un copil de 3 ani trebuia să fie în stare să rezolve corect, cel puțin jumătate din probleme ca, de exemplu, să poată arăta ochii, nasul și gura, să repete două numere cu o singură cifră, să indice numele de familie și să poată repeta o propoziție formată din 6 cuvinte. Dacă un copil de 5 ani era în stare să efectueze doar randamentul mediu al unui copil de 3 ani, conform concepției lui Binet, acesta avea o rămânere în urmă în dezvoltare de 2 ani. (S-a scăzut vârsta

inteligenței din vârsta biologică). Lucrările lui Binet și Simon au fost urmărite mai puțin în Franța decât în Germania și S.U.A. și au avut un rol profitabil, atât pentru psihologia dezvoltării cât și pentru diagnostic, în general.

Remarcăm faptul că școala lui Wundt de la Leipzig nu s-a ocupat de acest subiect, în ciuda interesului său pentru problemele educației. Savanții care au accelerat diagnosticul psihic în Germania, au fost recrutați mai degrabă, dintre psihiatri, elevii lui Wundt care nu lucrau în psihologie, ci în psihiatrie (Emil Kraepelin) sau pedagogie (Ernst Meumann), ori printre newundițieni ca Herman Ebbinghaus și William Stern.

William Stern s-a născut la 29 aprilie 1871 la Berlin. A fost singurul fiu al comerciantului evreu, Sigismund Stern și al soției acestuia Rosa. A început să studieze filozofia și psihologia în orașul său natal, la 17 ani și jumătate. După absolvirea facultății a predat la Breslau până în 1916. În continuare lucrează la Universitatea din Hamburg. Sub presiunea legilor rasiale, în 1933, soții Stern au emigrat prin Olanda în S.U.A. William Stern a murit în anul 1938. A fost un cercetăror activ multilateral care, pe lângă interesele de cercetare empirice a manifestat înclinații spre speculațiile de ordin filozofic, cu deosebire pentru scrierile folozofice ale lui Fechner. Stern a efectuat cercetări în domeniul psihologiei dezvoltării, împreună cu soția sa, Clara Stern. El este considerat întemeietorul psihologiei diferențiale. Într-o societate puternic structurată ierarhic, în perioada de dinaintea primului război mondial, Stern, în colaborare cu mai mulți profesori a elaborat un sistem pentru un diagnostic psihic solid, menit să asigure pregătirea și ascensiunea corespunzătoare tinerilor talentați. La invitația lui Stern, urmează adaptarea testului Binet-Simon, prin Otto Bobertag (1879-1934), folosit și azi.

În 1912 Stern a propus un coeficient care a rezultat din raportul dintre inteligență și vârsta biologică. Acesta era mult mai edificator decât cel obținut până acum prin metoda scăderii și îl numește "coeficient de inteligență". Din valoarea sa rezultă "un indice, care ar putea avea valoare de prognoză și să contribuie cu ceva la orientarea școlară (cât și la cea profesională de mai târziu)" (Stern, 1916, pag.58). De asemenea la adaptarea deciziei trimiterii copiilor la școala specială, precum și la alegerea celor talentați. (Stern întrevedea domenii variate de aplicare pentru diagnosticul de inteligență). Larga rezonanță a lucrărilor lui Stern, Otto Lipmann, Ernst Meumann și a altora trebuie urmărită prin prisma schimbărilor sociale. Tocmai din asemenea motive, practica de diagnostic psihic a fost în funcție de schimbările sociale care au avut și au loc în etape. Fazele în care diagnosticul psihic a profitat de necesarul politic-social au fost printre altele, în S.U.A. - măsurile de triere din timpul primului război mondial; în Germania nazistă - psihologia Wermachtului; în R.F.G. - perioada reformei școlare și culturale din anii 1960 și 1970. Aceste faze sunt caracterizate prin necesitatea de procedee utilizate în diagnosticare și printr-o reevaluare a diagnosticului de inteligență și a randamentului.

Psihologia diferențială a lui Stern și-a găsit forma cea mai adecvată în teoria despre "personalismul critic". O parte esențială a acestei teorii o constituie principiul convergenței. Atitudinea nu este niciodată doar rezultatul unor talente sau a unor influențe exterioare, fiindcă numai prin combinarea ereditar-ului și dobândit-ului iese în evidență viața sufletească. Lumea pentru persoană este ne-EUL, deci lumea exterioară, dar și lume înconjurătoare: stimul și unealtă a activității personale, mijloc auxiliar al formării personale. Persoana are, prin urmare, nevoie de lume ca să se perfecționeze. William

Stern și discuția privitoare la înclinație-mediul înconjurător, care trece prin întreaga cercetare a psihologiei personalității și dezvoltării ocupă o poziție de mijlocire, dar (în contradicție, de exemplu, cu behaviorismul) accentuează unitatea individuală consecventă a persoanei. Așa cum am arătat mai sus, această imagine teleologică despre om i-a atras lui Stern, printre altele, simpatiile lui Alfred Adler (compara cap.2.8.2). - (teleologia, teoria finalității scopurilor, finalism).

Încă înainte ca Stern să-și fi formulat total teoria personalismului critic, mai ales în spațiul lingvistic german, s-a dezvoltat o ramură a psihologiei personalității care, în unele privințe, a avut trăsături anti iluministe. Este vorba despre caracterologie a cărei istorie prin tipologii a ajuns la romantism, ea a fost strâns legată de Ludwig Klages (1872-1956), membru al cercului "Stefan George". "*Principiile caracterologiei*" (1910) și o serie de alte scrieri despre grafologie ale lui Klages au prevestit, în tradiția științelor sociale, o teorie a expresiei care și-a găsit adepți atât în rândurile laicilor cât și al oamenilor de știință. Că scrisul, fața umană, atitudinea, dar și un tablou, o construcție pot să exprime expresia umană, nu a putut tăgădui nimeni. Direct, fără ca cercetarea exactă a personalității să pară a fi necesară, recunoaștem expresia vocii și a modului de a vorbi al unei persoane. Acestă impresie este evident spontană și decurge din experiența de viață, ea este totală și aceasta înseamnă că nu poate fi pur și simplu descompusă în elementele sale componente.

În anul 1914 a apărut prima ediție a "*Formelor de viață*" de Eduard Spranger, o carte în care - pornind de la unele interese predominante cum ar fi cele cu privire la religie, economie, arta etc. - a fost realizată o tipologie, care nu a fost obținută prin chestionări sistematice, reprezentative, ci prezentată din punctul de vedere al științelor sociale. Cartea a

apărut într-o serie de ediții îmbunătățite și după cel de al doilea război mondial și a servit pregătirii psihologilor și profesorilor. Klages și Spranger (1882-1963) au încercat ca, mai târziu, Albert Wellek (1904-1972), Philipp Lersch (1898-1972) ș. a., să facă utile metode din domeniul științelor sociale ale hermeneuticii, ale adaptării și înțelegerii folositoare pentru psihologia personalității (compara Kriz, Lück și Heidbrink, 1990, pag.122). Această învățătură despre caractere, astăzi, este atât de mărginită încât în manualele de psihologie nu i se mai acordă nici măcar un rând, dar, în anii 1920 și 1930 a fost predominantă, încât tradițiile lui Galton, Binet, Stern și Terman începuseră să fie considerate retrograde.

La impunerea teoriei caracterelor au contribuit diferiți factori ca: structuralismul de la Leipzig și ideea de unitate, în spatele căreia se puteau aduna domenii largi ale psihologiei, dar și teoria constituției a psihiatrului Ernst Kretschmer (1888-1964). Acesta a observat că îmbolnăvirile psihice ca, de exemplu, formele maniaco-depresive și schizofrenia, sunt în funcție de anumite forme de constituție. Astfel, Kretschmer a început cu cercetări extinse antropometrice și de statistica corelației care, la început, au dus la 2 tipuri de constituție (1921), apoi la 3 tipuri (picnic, leptosom și atletic). Fenomene maniaco-depresive se adună peste medie, după Kreschmer, la tipul picnic, iar cele schizofrene la tipul leptosom. Lucrarea lui Kreschmer *"Constituția corporală și caracterul"* a cunoscut peste 20 de ediții în care s-au inclus, de fiecare dată, materiale statistice noi. Certitudinea prezentărilor lui Kreschner se află alături de dezvoltarea tipologiei (nu indiscutabilă), în descrierea extrem de vie a personalităților și temperamentelor acestora.

Tipologiile în perioada dintre războaiele mondiale au cunoscut o evaluare maximă. Alături de autorii orientati în

spiritul științelor sociale și medical-antropologice, cercetătorii în domeniul psihologiei au avut ideea să folosească tipologiile în sprijinul ordonării gândirii. O tipologie care a avut efecte și a durat până astăzi în psihologie, chiar dacă nu în forma inițială, a fost teoria lui Jung, în legătură cu tipurile pihologice.

"În munca mea medicală, în practica desfășurată cu pacienții nervoși am observat de mult, că pe lângă nenumărate deosebiri individuale ale psihologiei umane, există și unele tipice din care mi-au ieșit în evidență încă de la început, pe care le-am denumit ca introvertit și extravertit" (Jung, 1921, pag.7). Așa începe lucrarea lui Jung care a apărut în același an cu a lui Kreschmer (1921). Tipul introvertit este caracterizat ca o ființă reținută, reflexivă, retrasă, nu dă cu ușurință, dar ia, se sperie de obiecte și se ascunde cu plăcere în spatele unor observații pline de neîncredere. Tipul extravertit, întruchipat de o ființă amabilă, aparent deschisă, se descurcă aproape în fiecare situație, intră cu ușurință în contact cu alte persoane, se aventurează fără rețineri demne de a fi numite în situații necunoscute și este deseori nonșalant.

Jung pune aceste extreme în legătură cu cele patru funcții psihice: ale gândirii, simțirii, perceperii și intuirii, de unde iau naștere 8 tipuri pure, pentru care Jung aduce numeroase exemple din literatură și din practica psihoterapeutică, dar nu citează aspecte practice, nici nu prezintă statistici.

Dihotomia extravertire-introvertire s-a dovedit extrem de fructuoasă în psihologia personalității și în diagnostic. Mai ales în modelul amintit de H.J. Eysenck, această dimensiune - fixată de obicei prin test standardizat de personalitate - ocupă o poziție centrală. Eysenck a găsit pentru toate concepțiile și atitudinile posibile (învățare, fumat, sexualitate etc.) legăturile cu cele două dimensiuni ale personalității.

Teoriile mai noi ale personalității pornesc mai rar - ca la Eysenck - de la câteva dimensiuni. De obicei, se presupune că o multitudine de dimensiuni luate una câte una, care se pot fixa prin teste standardizate, formează o structură presupusă ipotetic. Teste care corespund celor mai importante criterii de calitate ale teoriei clasice a testului (valabilitate, credibilitate, obiectivitate) sunt corelate cu procedee matematic - statistice complicate și valorificate.

4.2 Psihologia dezvoltării

Reprezentarea unei dezvoltări a caracteristicilor și capacităților psihice corelată cu creșterea corporală este truvabilă în toate culturile. Dar, o concepție care să releve existența unui stadiu de trecere între copilărie și vârsta adultă nu a existat. Prezentările dintr-o epocă sau alta îl arată pe copil ca pe un adult mic, ceea ce lasă să se presupună că, de exemplu, în Evul Mediu nu a existat o imagine a copilăriei care să corespundă imaginilor noastre. La aproximativ 12 ani, copiii din Evul Mediu au fost considerați adulți.

Din secolul al XVII-lea există reprezentări pedagogice care orientează atenția tot mai mult asupra dezvoltării copilului. Romanul utopic educativ al lui Jean Jacgue Rousseau, "Emile" (1762) are influență asupra romanului formativ (Karl Philipp Moritz, Wieland, Goethe etc.). Dietrich Tiedemann (1748-1813) publică în 1787 observații despre dezvoltarea fiului său născut în 1781 și întemeiază prin aceasta o tradiție în studiul biologicomedical și de psihologie a copiilor. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, consemnarea unor date despre dezvoltarea copiilor devine o adevărată modă. Charles Darwin contribuie la această mișcare cu notițe despre dezvoltarea unui copil. Interesul lui Darwin nu apare întâmplător, întrebarea legată de relația dintre dezvoltarea filogenetică și ontogenetică

preocupă pe mulți cercetători ca urmare a teoriei evoluționiste. Ernst Haeckel (1834-1919) elaborează în 1866 "legea biogenetică de bază", conform căreia dezvoltarea embrionară redă o recapitulare a istoriei speciei.

La om, deschizăturile branhiilor și părul embrionului, vin să dea indicații asupra corectitudinii acestei prezumții, totodată însă și asupra corectitudinii teoriei evoluționiste a lui Darwin (astăzi disputată).

Studii mai sistematice, expuse mai pe larg, din perioada de dinaintea sfârșitului de secol, provin de la William Preyer. Englezul nativ Wilhelm (William) Thierry Preyer (1841-1897) a studiat medicina și științele naturii, a fost fiziolog și a predat la Universitatea Jena. El a efectuat importante studii fiziologice și de psihologie evoluționistă. Lucrarea de bază a lui Preyer *"Sufletul copilului"* (1882) a devenit exemplară pentru metoda biografică și a avut numeroase reeditări. Cu o atenție sistematică deosebită, Preyer își observa fiul născut în 1877, "ocupându-se aproape zilnic de cel puțin trei ori - dimineața, la prânz și seara - cu copilul și apărându-l cât mai mult de dresurile obișnuite" (Preyer, 1884, pag.4). Ca fiziolog, Preyer a fost interesat de dezvoltarea reflexelor, instinctelor și a randamentelor organelor de simț, dar și de vorbire, emoții și, bineînțeles, de dezvoltarea performanțelor corporale.

În Anglia, James Sully preia metoda lui Preyer și o extinde la vârsta antepreșcolară și preșcolară. În anii 1890 în S.U.A., Stanley Hall (1846-1924) și James Mark Baldwin (1861-1934, au publicat monografii. Ambii autori au studiat în Germania și au ilustrat teza amintită a lui Haeckel în legătură cu faptul că individul parcurge în dezvoltarea sa evoluția omenirii (ontogenia repetă filogenia). Aceasta este valabil nu numai pentru dezvoltarea embrionară, ci și pentru dezvoltarea în continuare a copilului. Ca dovadă pentru așa numita "lege

de bază psihogenetică", G. Stanley Hall a indicat jocurile de copii tipice vârstei ca, de exemplu, construirea de dughene.

La începutul secolului al XX-lea exista o serie de studii de jurnal, care deseori au fost dedicate unor probleme deosebite. Astfel, soții Clara și William Stern publică jurnale ale unor copii cu un interes deosebit pentru dezvoltarea limbii. Ei au avut în vedere cei trei copii ai lor, dintre care unul (Günther Anders) urma să devină un cunoscut filozof, ceilalți doi, David și Rosa Katz autorii conversații cu cei doi copii ai lor, Theodor și Julius, într-o carte apreciată.

Introducerea obligativității generale a frecventării școlii face necesară rezolvarea mai multor probleme practice, printre altele, problema maturității școlare. Procedeul dezvoltat de Binet și Simon în Franța, al verificării standardizate a inteligenței a fost preluat - după cum s-a spus - în Germania mai ales de William Stern și în S.U.A. de Lewis M. Terman (1877-1956), pentru a cerceta probleme de psihologie a evoluției. Terman a dezvoltat varianta americană a testelor lui Binet - Simon, a elaborat și publicat foarte devreme în S.U.A., articole și studii despre măsurarea inteligenței. Deosebit de meritorii au fost studiile longitudinale ale lui Terman despre viețile copiilor talentați.

Modelul unei serii standardizate de cercetări a influențat și cercetările efectuate de Karl Bühler (1879-1963), apoi de soția sa Charlotte Bühler (1893-1974) cu o serie de elevi și eleve ca Elsa Köhler, Hildegard Hetzer, Paul Lazarsfeld și Lotte Schenk-Danzinger.

Charlotte Bühler (1893-1974) s-a născut la Berlin; a fost preocupată încă de elevă de psihologie. A studiat la Freiburg, Berlin, Kiel și München. În 1923, Charlotte Bühler s-a mutat la Viena, după ce Karl Bühler a primit acolo o catedră de psihologie. În 1929 a devenit profesor extraordinar. După

"anexarea" Austriei de către naziști, soții Bühler au emigrat - Charlotte Bühler a fost evreică - prin Norvegia în S.U.A., unde Charlotte Bühler s-a apropiat de psihanaliză și a întemeiat împreună cu Abraham Maslow, Carl Rogers și alții Societatea Americană pentru Psihologie Umanistă.

În timpul activității desfășurate la Institutul de Psihologie al Universității în "Viena roșie" (compara Schenk-Danzinger, 1983, Ash, 1987) au fost create o multitudine de lucrări practicii cu privire la dezvoltarea copiilor. Charlotte Bühler a început cu confecționarea și editarea comentată a unor jurnale ale tineretului. Metoda în domeniul științelor naturii a interpretării de text (hermeneutica) a fost integrată cercetării psihologiei evoluționiste. Au urmat cercetări ample ale unor copii la care se poate observa clar tradiția Binet-Simon. Aici a avut ca țel elaborarea unor norme ale dezvoltării, conform vârstei. La punctul orășenesc de preluare a copiilor au putut fi aplicate metodele observației exacte, așa cum au fost practicate de către Behterev în Rusia și Arnold Gesell (1880-1961) în S.U.A. Fără mijloace tehnice auxiliare, colaboraoarele Institutului Psihologic trebuiau să scrie procese verbale despre atitudini spontane și provocate experimental. Un rezultat important al acestor studii a fost testul Bühler-Hetzer pentru copii mici, care permite cuprinderea standardizată a dezvoltării. Observațiile cuprinzătoare au făcut-o pe Charlotte Bühler, să înțeleagă dezvoltarea copilului ca o succesiune de schimbări a atitudinii fiecărui copil, atitudine ce parcurge diferite faze.

După ce Ernst Meumann cel care a creat noțiunea atât de uzuală astăzi "adolescentul", împreună cu William Stern au proiectat o psihologie a dezvoltării în adolescență, Charlotte Bühler a continuat-o pe coordonate noi. La începutul anilor '930 a extins cercetările din domeniul psihologiei evoluționiste asupra întregii vieți omenești. Pe baza unei curbe a vieții

biologice, după Bühler au loc 5 etape ale vieții, în care intervin în mod tipic evenimente ca orientarea profesională (găsirea profesiei), căsătoria, încheierea vieții profesionale etc. În cartea sa *"Cursul vieții omenești ca problemă psihologică"* (1933). Bühler prezintă pentru prima dată o psihologie a dezvoltării care nu se rezumă doar la copilărie și tinerețe. Pentru o serie de personalități importante sunt prezentate unele realizări ca articole, studii, patente, concerte, compoziții etc. În legătură cu viața, cursul său, Bühler a vorbit despre tipuri de viață. Năzuința spre o viață împlinită - mai târziu devine o axiomă centrală a psihologiei umaniste - este scoasă în evidență de către Ch. Bühler.

Descrierea dezvoltării umane în trepte sau faze a fost mai mult timp unanim acceptată: faza îndrătniciei, așa-zisa fază negativă a pubertății (Hetzer), după cum a mai fost denumită în limbajul cotidian. Mai pot fi amintite aici încă două teorii despre faze importante și astăzi pentru psihologia dezvoltării: teoria psihanalitică a fazelor a lui Sigmund Freud și ceea ce dezvoltării cognitive a lui Jean Piaget.

Freud, de exemplu, a deosebit trei faze în copilăria timpurie și anume: orală, anală și falică. După o fază de latență sexuală, abia în pubertate apare dezvoltarea în continuare spre faza genitală, stadiul adult. În dezvoltare, tulburări deosebite marchează așadar personalitatea. Sunt posibile și așa numite regrese. Astfel, copiii încep, de pildă, mai des cu sugerea degetului mare, dacă apare un frate nou născut e nevoie să se "împartă" dragostea copiilor. Alte elemente ale teoriei psihologiei dezvoltării a lui Freud - care aici nu vor fi prezentate - sunt complexul lui Oedip și teama de castrare. Este evident caracterul speculativ al acestei teorii a fazelor, care nu se bazează pe observații sistematice. Pentru mai multe domenii, teoria fazelor urma să dovedească o mare

importantă ca, de exemplu, pentru terapia psihanalitică în contextul căreia sunt aduse în amintire tulburări din dezvoltarea timpurie a copilului, care urmează să fie prelucrate; pentru antropologia culturii, în care reflecțiile în legătură cu psihologia evolutivă ale lui Freud urmează să fie aplicate asupra cursului de socializare din cele mai diferite culturi.

Cu psihanaliza s-a ocupat intensiv și un tânăr naturalist, care astăzi abia mai poate fi pus în legătură cu psihanaliza - Jean Piaget. S-a născut în 1886 la Neuchatel în Elveția, a studiat științele naturii și a promovat examenul de licență cu o disertație în domeniul biologiei. După absolvire și-a continuat studiile la Zürich și la Paris cu Binet în domeniul psihologiei. În 1921, Piaget a devenit asistentul lui Claparede la Geneva, a lucrat la diferite institute, a condus în cele din urmă laboratorul psihologic al Universității din Geneva și un Institut de Cercetare Interdisciplinară. A intreprins asupra propriilor copii cercetări cu privire la dezvoltarea cognitivă. El era convins că dezvoltarea cognitivă a copiilor trece prin anumite faze. Ea s-a dovedit a fi impotantă atât pentru psihologia dezvoltării cât și pentru pedagogie. Piaget a murit în 1980.

Peocupările lui Piaget au fost: cum ajunge omul la cunoștințe și cunoaștere în egală măsură; să descrie treptele de dezvoltare, care relevează evoluția gândirii abstract-logică a adultului. Impulsul unor atare preocupări l-au dat, printre altele, cercetările psihodiagnostice ale lui Piaget asupra copiilor efectuate în laboratorul lui Binet. Dar, abia la Geneva, când lucrează pe lângă Claparede, Piaget își dezvoltă teoria treptelor. El presupune că pe fiecare treaptă a dezvoltării se creează un echilibru între schemele cognitive și obiectul cunoașterii (echilibrare). Cu această tendință presupusă a omului de a se confrunta activ cu mediul înconjurător, Piaget creează o imagine umană mai depărtată de behaviorism. În

cadrul cercetărilor sale a diferențiat 4 stadii principale ale inteligenței:

1. Inteligența senzoriomotorie - reprezintă prima fază a dezvoltării și durează până la vârsta de un an, un an și jumătate; ea include perioada timpurie a confruntării copilului cu mediul înconjurător: prinderea obiectelor, interiorizarea crescândă a acțiunii, imagini despre obiecte și secvențe ale acțiunii, prima cunoaștere a cauzei, cam la vârsta de 6-8 luni, sesizarea permanenței obiectelor, adică dezvoltarea unei imagini fixe despre faptul că persoanele și obiectele există în continuare chiar dacă nu sunt percepute întruna, mereu.

2. Stadiul gândirii preoperatorii, intuitive - începe de la vârsta de 1 an și jumătate până la 6 sau 8 ani; ea se marchează printr-o interiorizare a acțiunii; în această etapă gândirea este în funcție de modul de a privi al altor persoane, pe care copilul încă nu-l poate prelua. Piaget consideră că acum domină "egocentrismul" copilului, o noțiune pe care el însuși o socotește mai târziu "prost aleasă".

3. Perioada concret-operatorie - este specifică vârstei de 8-10 ani când dispar greșelile specifice ale vârstei preoperatorii. În raport cu gândirea de mai târziu, formaloperatorie, în această etapă, consideră că sunt posibile operații care, în principiu, pot fi executate ca acțiuni.

4. După 11-12 ani începe stadiul operațiilor formale ori propoziționale: copilul trece de la acțiuni mentale raportate la obiecte concrete la operațiuni cu propoziții. Potrivit lui Piaget stadiul este un "decupaj" în evoluția genetică ce satisface următoarele condiții: a) ordinea diverselor

achiziții este neschimbată (de exemplu, noțiunea de volum este achiziționată întotdeauna după noțiunea de greutate); b) fiecare stadiu se caracterizează printr-o structură și printr-o simplă juxtapunere de proprietăți; c) structurile constituite la o anumită vârstă devin parte a structurii vârstei următoare, cu alte cuvinte, structurile inferioare se integrează în structurile superioare; d) fiecare stadiu comportă un moment preparatoriu și un momente de încheiere; e) se pot distinge procesele de geneză și forme de echilibru finale care sunt întotdeauna relative. Cercetările efectuate asupra dezvoltării psihice a copilului și adolescentului în diverse culturi, au confirmat sistemul stadialității elaborat de J.Piaget.

Dar, Piaget și colaboratorii săi au încercat să dovedească dezvoltarea în aceste faze numai pentru gândirea logică în domeniul matematicii, fizicii etc. și pentru dezvoltarea moralei. Metoda principală implicată a fost forma specială a explorării. La studiile legate de dezvoltarea moralei, copiii trebuiau, de exemplu, să aprecieze povestiri și să motiveze care atitudine descrisă este condamnabilă. O conversație cu un copil de 8 ani clarifică aceasta (Piaget, 1973, pag.180).

Piaget: Doi copii au cumpărat ouă pentru mama lor. Dar în drum spre casă s-au jucat și au spart ouăle. Primul a spart 12 și al doilea doar unul. Sosiți acasă, ei povestesc că un câine mare a sărit asupra lor și din această cauză au spart ouăle. Sunt acestea minciuni?

Copilul: Da.

P: Sunt la fel de rele ambele minciuni?

C: Primul, pentru că a spart mai multe.

P: Dar nu vorbesc despre primul copil, vorbesc despre prima minciună. Care este prima minciună?

C: A spus că a fost un câine.

P: Și a doua?

C: Și el a spus că a fost câinele.

P: Deci ambele minciuni sunt la fel de dăunătoare.

C: Nu, prima, pentru că băiatul a spart mai multe ouă.

Conform teoriei fazelor, Piaget a constatat că, de regulă, copiii mai mici judecă responsabilitatea după mărimea pagubei, în timp ce copiii mai mari, privesc drept determinantă intenția acțiunii. Asemenea tuturor marilor teorii și ale lui J.Piaget au stârnit critici vehemente, dar au stimulat, concomitent, nenumărați cercetători atât în Europa cât și în S.U.A.

Lucrările mai noi de psihologia dezvoltării includ, într-o măsură mai mare decât a făcut-o Piaget, factorii sociali ai dezvoltării și se concentrează asupra importanței mediului înconjurător, mai mult, încearcă să transforme în obiect al cercetării perioada de viață cu porțiuni neglijate până acum și cu evenimente de viață critice.

4.3 Psihologia pedagogică

Bineînțeles că psihologia pedagogică este strâns legată de diagnosticul pedagogic și de psihologia dezvoltării, dar psihologia pedagogică este axată într-o măsură mai mare pe aplicație. Istoricul psihologiei pedagogice este de aceea, strâns legat de istoria psihologiei (compara Schubeius, 1990). Sarcina esențială a majorității filozofilor și psihologilor a fost, în ultimă instanță, pregătirea de profesori pentru școlile superioare. Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea au luat naștere primele reviste de specialitate. Astfel, în 1899 *"Revista de psihologie-pedagogică"*. Este în intenția oamenilor de știință de a dezvolta o psihologie pe baza

metodelor din domeniul științelor naturii. Noțiuni care astăzi par străine ca "pedagogie experimentală" și "didactică experimentală", explică această înțelegere a pedagogiei.

Cercetarea și predarea pedagogiei-psihologice nu a fost limitată la universități. Profesorii de școală generală care, din cauza scurtei perioade de pregătire efectuate în preparandii, respectiv academii, nu au putut fi considerați ca persoane cu titlu academic, deși au reprezentat cel mai interesant auditoriu pentru reciclarea pedagogico-psihologică. La unele facultăți ca, de exemplu, la Hamburg, profesorii nu au fost doar auditoriul, ci și factorul care a determinat înființarea catedrelor de psihologie și pedagogie, cel puțin acesta ar putea fi argumentul ce stă la baza înființării unui institut extrauniversitar pentru pedagogie și psihologie experimentală la Leipzig, în 1906 și a chemării lui Ernst Meumann din anul 1911 (profesor de filozofie) pentru predarea și învățarea psihologiei (Probst, 1989). Uniunile consacrate pregătirii profesorilor au invitat psihologii la conferințe și prelegeri, au înființat biblioteci și colecții de aparate, au efectuat diverse cercetări. Cu excepția unor lucrări, relativ puține, (compara Ingekamp, 1989), munca acestor asociații pentru dezvoltarea psihologiei este prea puțin cunoscută, probabil, pentru că în realizarea ei, era orientată mai mult asupra tradiției academice a disciplinelor și într-o măsură mai mică asupra implicării lor în realizarea predării-învățării.

Forța motrice a acestei discipline noi, este, în mod sigur, Meumann, elevul lui Wundt care militează consecvent pentru o pedagogie experimentală, poate chiar psihotehnică a educației. Este demn de remarcat faptul că Wundt, profesorul lui Meumann, considera prea timpurii activitățile psihologico-aplicate în munca desfășurată de elevi. O psihologie peda-

gogică ca disciplină de sine stătătoare, separată de psihologia generală și psihologia dezvoltării, este pretinsă și proiectată programatic abia în 1917 de către Aloys Fischer (1880-1937).

În perioada dintre cele două războaie mondiale, psihologia pedagogică intră în arsenalul orientărilor și preocupărilor vremii. Alături de orientarea existentă spre științele naturii, pedagogi reformatori ca, de exemplu, Maria Montessori, Peter Petersen și mulți alții au prezentat idei care nu sunt departe de tezele psihologiei dezvoltării, ceva mai mult, unele au fost preluate chiar din cadrul său.

Psihologia din domeniul științelor sociale a lui Spranger se află însă în opoziție atât cu psihologia elementelor, cu psihologia personalistă cât și cu gestaltismul. Dar, cu toate acestea, ea este preluată cu entuziasm de pedagogi fapt ce trece pe un plan secundar începuturile pedagogiei experimentale. Abia după cel de al doilea război mondial în R.F.G., odată cu extinderea facultăților, transformarea studiului pedagogiei într-un curs academic și prin ocuparea mai multor posturi de profesori de pedagogie de către psihologi, psihologia pedagogică începe să fie puternic ancorată în psihologie cu demersul ei empiric-analitic. Caracteristice pentru această etapă care începe prin 1960, sunt numeroasele cercetări ce vizează atitudinea profesorilor efectuate de Anne-Marie și Reinhard Tausch și elevii lor. Aceste lucrări au dovedit elocvent că profesorii și studenții - cu bună-voință - în situații critice tind spre atitudinea conducătorului autocrat. Asemenea lucrări (criticate mai târziu parțial din motive metodice și ideologice) au fost extraordinar de importante pentru dezvoltarea psihologiei pedagogice, deoarece au demonstrat utilitatea cercetării psihologice pentru eficientizarea pregătirii și reciclării profesorilor, în ansamblu.

4.4 Psihologia socială

Momentul apariției psihologiei sociale este considerat anul 1908, deoarece acum au fost publicate două manuale americane de psihologie socială. Dar, o astfel de considerație este, bineînțeles, arbitrară, mai ales că și înainte de această dată au existat cărți cu titlul "Psihologie socială". Probabil că adeptul lui Herbart Gustav, Adolf Lindner a fost primul autor care, în 1871, a folosit noțiunea de "psihologie socială" în sensul de astăzi - într-un moment când nu a existat psihologia maselor și programul unei psihologii a popoarelor ce a fost proiectat de către Lazarus și Steinthal, fără să-l realizeze.

Prin psihologie socială, astăzi nu se înțelege nici psihologia maselor, după cum am cunoscut-o (compara cap.2.4), nici psihologia popoarelor în cadrul căreia se realiza comparrarea culturilor, așa cum a fost practicată de Wundt (compara cap.2.3). Psihologia socială modernă se orientează mai degrabă spre sociologii francezi și americani, fiindcă au perceput, priceput și recunoscut importanța mediului înconjurător social pentru o persoană sau alta, l-au descris și l-au făcut accesibil cercetării empirice. Charles H. Cooley (1864-1929) trebuie numit aici, care în 1902 a introdus noțiunea - folosită și astăzi - de grup primar. Grupurile primare sunt caracterizate de contatul direct, de posibilitatea de-a le avea față în față. Cooley le numește "primare", încă au o importanță fundamentală pentru formarea personalității sociale. Ca exemplu dă familia, vecinii, grupul de prieteni al copiilor, colegii de muncă ș.a.. De-a lungul anilor s-a pus, deseori întrebarea de ce psihologia socială, mai ales în S.U.A., a putut ajunge la o înflorire fără precedent? Dintre multiplele motive avute în vedere face parte acela că o cultură multiplă permite mai degrabă apariția unor întrebări în legătură cu viața, normele și obiceiurile sociale, decât alta situată la antipod.

Apariția psihologiei sociale ca știință empirică în S.U.A. a fost determinată de existența disponibilității de a urmări și cerceta experimental influențele sociale, rolul lor în organizarea și desfășurarea grupurilor mai mari ori mai mici.

Una dintre temele psihologiei sociale s-a referit la influența pe care prezența altor persoane o are asupra randamentului omului. Sorgintea unor astfel de experimente au constituit-o observațiile din domeniul sportului, unde persoanele dau un randament mai crescut în competiție cu un anumit concurent, decât în condițiile în care luptă "contra unui cronometru". De o importanță și mai mare pentru aceste experimente a fost, probabil, dezbaterea purtată, în ultimul secol, cu privire la valoarea temelor pentru acasă, în comparație cu lucrările realizate în clasă. La începutul secolului al XX-lea, psihologi și pedagogi germani, au efectuat o serie de comparații corespunzătoare încurajatoare pentru o astfel de idee.

Elevul lui Wundt, Walter Moede (1888-1958) a fost cel dintâi care a efectuat o serie de experimente organizate cu copiii în stilul psihologiei experimentale a lui Wundt, pentru a constata influența prezenței altor factori asupra randamentului individual. Datorită primului război mondial, cele constatate au fost publicate de abia în 1920 și doar în rezumat, sub titlul *"Psihologia experimentală a maselor"*. Moede a găsit în cazul mai multor sarcini creșteri de randament, pe care le-a dedus din dorința de afirmare și din sentimente de echivalență, de exemplu necesitatea de a fi tratat la fel. Atât prin experimentele cât și prin interpretările sale, Moede a ajuns în contradicție cu profesorul său, Wundt, care a considerat procesele sociale prea complexe pentru a putea fi cercetate experimental.

Fundamentarea teoretică a unor astfel de efecte de grup i-a reușit în cea mai mare parte lui Floyd H. Allport (1890-1978). Hugo Münsterberg, care emigrase în S.U.A., a cunoscut experimentele lui Moede și l-a stimulat pe Allport în vederea unor cercetări corespunzătoare, fără să aibă în vedere pe autorul lor spiritual. Allport se afla complet sub influența behaviorismului și a încercat în experimentele sale să ajungă la un control și mai mare al factorilor perturbatori variabili, față de ceea ce preconizase Moede. Allport - în opoziție cu Moede - le-a indicat subiecților, să nu intre în competiție, fiindcă se interesează de efectele "pure" ale prezenței altora. Creșterile de randament, pe care Allport le-a găsit, le-a explicat prin activarea socială (social facilitation) pe care credea că a separat-o de concurența directă. Nu spiritul de grup ori sufletul de grup sunt răspunzătoare pentru schimbările de randament obținute, ci doar faptul că în timpul activității auzi și vezi alți oameni.

În manualul său de psihologie socială (1924), Floyd Allport a prezentat o psihologie socială behavioristă, care urma să dobândească o mare importanță pentru dezvoltarea în continuare a psihologiei sociale. Metoda izolării unor variabile independente, controlul variabilelor deranjante și calculul statistic al valorilor măsurătorilor variabilelor dependente de grupul de experiment și control au făcut posibil studiul sistematic al proceselor sociale, ținând cont de cele mai stricte reguli ale metodicii. Din viziunea de astăzi, programul lui Allport a dus la o scurtare a drumului constituirii psihologiei sociale- atât în raport cu psihologia socială fanceză cât și cu cea americană. Relațiile sociale cercetate de către Allport și de elevii săi, la o privire mai exactă, sunt mult mai depărtate de formele și relațiile sociale cotidiene. Fără prea mare efort

poate fi recunoscută aici influența behaviorismului lui Allport perpetuat și în actuala psihologie socială.

Primul Institut pentru Psihologie Socială din Germania a fost întemeiat de Willy Hellpach, în 1920, la Facultatea Tehnică din Karlsruhe și a avut o viață relativ scurtă. Hellpach a fost medic și elev al lui Wundt. Prin ambițiile sale politice, el a devenit președintele statului Baden. Institutul creat de el a durat până la începutul anului 1960, când, concomitent cu expansiunea universităților federale germane, au fost înființate primele catedre de psihologie socială. Activitatea principală a acestora a fost să înlesnească dezvoltarea și accesul psihologiei sociale americane, deoarece în S.U.A. psihologia socială nu a rămas doar la nivel experimental "social-facilitation". Cu Jacob L. Moreno (1892-1974), William F. Whyte (n.1914), Muzafer Sherif (1906-1988) și mai ales cu aportul lui Kurt Lewin (1890-1947), în anii 1930 a fost dezvoltată cercetarea în grupuri mici ca unul din domeniile centrale ale psihologiei sociale. Moreno, prin tehnicile sale în chestionarea sociometrică, a făcut vizibile structurile de grup și le-a prezentat grafic sub formă de sociograme. William F. Whyte a studiat ca observator participant atitudinea unor bande de tineret; Muzafer Sherif a stabilit prin experimente de laborator cu grupuri de 2-3 persoane, apariția unor norme sociale specifice grupului; Lewin în sfârșit, în a doua jumătate a anilor 1930 și-a efectuat experimentele deschizătoare de drum în legătură cu influența conducerii autocrate și democrate asupra atmosferei de grup. Aceste constatări au constituit indicații deosebite asupra conducerii grupului, asupra efectelor educației și a condițiilor sociale în totalitate. Noțiunea de dinamică de grup (group dynamics) a devenit prin Kurt Lewin cuvântul dinamizator al unei științe noi. Un alt domeniu, care le-a rămas practic total închis psihologilor din Germania

nazistă a fost dezvoltarea cercetării atitudinilor. Grație lui Louis Leon Thurstone (1887-1955) și altor cercetători, nu numai chestionarele, ci și scările de măsurare a atitudinii standardizate au fost dezvoltate similar în cadrul cercetărilor consacrate personalității. Aceste scale de măsurare a atitudinilor s-au dovedit utile în cercetarea prejudecăților și stereotipurilor, preeminent în domeniul psihologiei sociale aplicate (compara Gundlach, 1987). Un pnct culminant al cercetării atitudinilor l-au reprezentat cercetările extinse cu privire la personalitatea autocrată (Adorno și alții, 1950).

Deja, în perioada dintre cele două războaie mondiale, colaboratorii Institutului pentru Cercetare Socială s-au ocupat cu problemele istorice și teoretice ale autorității, deopotrivă ale familiei și au scos în evidență interacțiunea dintre educația autocrată în familie și sistemul politic al unei țări. Dar, aceste lucrări importante din punct de vedere al psihologiei sociale au putut fi publicate numai în exil (Horkheimer, 1936) și au rămas aproape fără urmări pentru cercetarea psihologică în Reich-ul german. Experiențele din Germania nazistă au lăsat să apară în S.U.A. întrebări cu privire la trăsăturile antidemocratice ale personalității. În studiile privind personalitatea autoritară sunt discutate, printre altele, testele asupra personalității și atitudinii care indică unele atitudini drept prejudecăți generale (dezaprobarea negrilor, evreilor etc.). În pofida unor atare studii, din considerente metodologice, unele din ele au fost curând criticate. De exemplu, din scara F (F de la fascism) rezultată din aceste studii s-a ajuns la un instrument de măsură folosit cel mai des în cercetarea atitudinii.

Noțiunea de grup de referință (reference group) creată în 1942 de sociologul Herbert Hyman a atras atenția asupra importanței grupelor sociale pentru comparația socială, dar și

pentru obținerea de atitudini. Cu această noțiune descriptivă a fost realizată o relație importantă între atitudini și grupuri.

În anii 1950, cercetarea grupurilor mici a ajuns într-o nouă fază. Astfel, prin Robert F. Bales și o serie din discipolii lui Lewin, Leon Festinger, Morton Deutsch, Stanley Schachter ș.a., procesele de grup au fost cercetate detaliat în condiții de laborator. Cu această ocazie au fost înregistrate unele procese de interacțiune (Bales), cercetată influența unei majorități asupra judecății insului (Solomon E. Asch), necesitatea contactului cu alții în situații riscante (Stanley Schachter), asemănarea ei cu pregătirea pentru risc în grupuri, comparată cu atitudinea unor persoane individuale (Kogoin și Wallach), stabilită influența structurii de comunicare asupra randamentului grupului (Bavelas și Leavitt) și multe altele. Austriacul Fritz Heider (1896-1988), emigrat în 1930, a dezvoltat în 1940 un model teoretic care exprima legătura unor atitudini și relații sociale. Acest model de balans a fost publicat și recepționat după mai mulți ani. Leon Festinger (1919-1989) a proiectat cu aportul teoriei sale, deopotrivă a proceselor sociale comparative și puțin mai târziu cu ajutorul teoriei disonanței cognitive, în anii 1950, un model plauzibil, conform căruia au putut fi prognosticate schimbări de atitudine. În serii de experimente bogate în idei, Festinger pe baza teoriei sale, a verificat efectele unei complicități forțate ale unor informații contrare atitudinii etc. Teoria disonanței cognitive a fost mult timp nu numai în psihologia socială, ci, de exemplu, și în cercetarea pieții și reclamei, un cadru general exploatat îndeaproape.

Anii '50 se pare - privind retrospectiv - că reprezintă marea epocă a cercetării în grupuri mici. Privit istoric nu este lipsit de importanță faptul că o parte ce poate fi numită a acestor studii a provenit din interese politice care au impus în

acest timp munca socială de grup (alături de ajutorul într-un caz singular și de munca în comunitate) ca formă importantă a muncii. De altfel, psihologia socială a profitat de cele mai diferite domenii de aplicare. Și, dacă privită retrospectiv, istoria psihologiei sociale apare drept istoria unei discipline psihologice de bază, cu teorii noi și revizuite, o privire mai exactă relevă că psihologia socială a profitat din chestionarele și metodele directe de cercetare, prioritare aplicative. A ignora această latură psihologico - aplicată a psihologiei sociale, înseamnă a deforma istoria ei. Un exemplu edificator pentru această concepție este sociometria. Inițial - cum am mai spus - ea a fost gândită de Moreno ca metodă, pentru a-i face vizibile structurile în grupuri, pentru a o putea influența terapeutic. Sociometria s-a dezvoltat în decursul deceniilor - cu spijinul lui Moreno - ajungând în final o tehnică diferită de cercetare, la care nu mai poate fi distinsă originea sa social-pedagogică. Receptarea psihologiei sociale americane a avut loc în Germania prin intermediul unor psihologi mai tineri care au trăit parțial o anumită perioadă în S.U.A., prioritar la studii.

Problemele de interes pentru cercetare se aflau după capitulare, în urmările sociale ale războiului (arestări, alungări, familii fără tată ș.a.). Ulterior începe o receptare intensivă a psihologiei sociale. Intențiile în legătură cu pedagogia socială se aflau parțial, în prim plan: lucrările lui Lewin de psihologie aplicată pentru rezolvarea unor conflicte sociale sunt, de exemplu, traduse mai degrabă decât "*Trăsăturile de bază ale psihologiei topologice*". Ca psihologi sociali importanți ai anilor postbelici putem aminti pe Kripal S. Sodhi (1911-1961) și Peter R. Hohstätter (1913-1994). Sodhi, indian prin naștere, a predat la Berlin până la moartea sa timpurie. A efectuat cercetări cu privire la atitudinea conformistă și stereotipă de factură socială, în perioada în care mai dominau caracterologia și

structuralismul. Hofstätter a manifestat un interes deosebit pentru cercetare. Lui îi revine meritul de a fi făcut cunoscută unor cercuri largi, psihologia socială, prin diferite prezentări stimulatoare.

Unei probe de confirmare i-a făcut față psihologia socială de factură germană în confruntare cu psihanaliza, în special cu teoria psihanalitică a agresiunii. Phihanalistul Alexander Mitscherlich (1908-1982), care a avut la Universitatea din Frankfurt o catedră cu denumirea mai puțin obișnuită "psihologie, în special psihanaliză și psihologie socială", ea a reprezentat - asemănător cu cercetătorul de atitudini Konrad Lorenz - o teorie instinctuală simplificată pentru prezentarea căreia a fost remarcat și distins în 1969 cu Premiul pentru Pace al comerțului german cu cărți. "Celor care au conferit premiul le era evident important, să atragă atenția asupra contribuției mele la cercetarea agresiunii și la depășirea trecutului nostru nu prea îndepărtat" (Mitscherlich, 1984, pag. 225). Cu aceste teorii instinctuale, pe la 1970, s-au confruntat o serie de psihologi; unor autori ca Mitscherlich și Lorenz, pe bună dreptate, li s-a reproșat necunoașterea literaturii consacrate psihologiei agresiunii. Tipic pentru modul de a privi agresiunea de către psihologia socială a fost negarea oricărei teorii instinctuale, aprobarea încercărilor teoriei învățării și neobehavioriste. Din punctul de vedere al zilelor noastre miră faptul că asemenea prezentări sunt, în prea mică parte, de psihologie socială. Abia mai târziu, când cercetarea agresiunii nu a mai fost o modă, s-a ajuns ca atitudinea agresivă să fie înțeleasă ca o formă a interacțiunii sociale, adică drept o întâmplare în care, de regulă, sunt implicate activ două persoane.

Status quo-ul psihologiei puternic expandate poate fi descifrat în condiții deosebite pe subiectele, teoriile și

metodele numeroaselor publicații ale vremii. În domeniul psihologiei sociale a avut loc o întoarcere cognitivă cu o accentuare mai puternică a proceselor de receptare, odată cu revenirea, fie și mai redusă, asupra dinamicii grupului, inclusiv asupra conducerii etc. Cu un interes sporit sunt cercetate însă procesele din cadrul grupului, cum ar fi atitudinea agresivă și prosocială, puterea și ascultarea etc. Teoriile dominante sunt: teoria atribuției, teoria schimbării și (încă) teoria echilibrului, modelul cu balans al lui Heider și teoria lui Festinger adică cea a disonanței cognitive.

4.5 Psihologia economică

Ca nici un alt domeniu al științei sufletului, psihologia economică cu domeniile sale: psihologia muncii, a întreprinderii, a organizării și a pieții se află în centrul atenției intereselor economice. Interese economice au întemeiat aceste domenii ale psihologiei și tot ele marchează ca și până acum cercetarea pieții și reclamei psihologice, deopotrivă realizarea psihologică a locurilor de muncă.

Este important să recunoaștem această legătură strânsă căci în trecut a fost destul de des trecută cu vederea - poate și pentru că a lipsit distanța critică. Astfel, elevul lui Wundt, Hugo Münsterberg a scris cât se poate de firesc în cartea sa *"Psihologie și viață economică"* (1912): "în domeniul vieții economice, psihotehnicianul îl învață doar pe industriaș cum să procedeze cu mijloacele psihologice auxiliare pentru a alege, de exemplu, muncitori capabili. Dar, dacă este corect să atragi muncitori capabili,... aceasta este o întrebare pe care psihologul nu trebuie s-o decidă (...). Psihotehnicianul nu este nici protecționist; nici comerciant liber, nici socialist, nici antisocialist, nici reprezentantul capitaliștilor sau al muncitorilor,

nici partizanul cumpărătorilor sau al vânzătorilor, ci psiholog" (pag.19).

Că acest ideal al neutralității psihologiei în mod principial, este imposibil de atins o demonstrează foarte clar istoria psihologiei aplicate. Münsterberg a practicat - asemenea atâtor generații de psihologi de întreprindere de după el - cercetarea în interes economic și a relevat continuu lipsa neutralității psihologiei.

În opoziție cu imperiul german, în S.U.A. la multe facultăți nou înființate au fost și sunt create catedre pentru psihologia economiei; acest fapt se realizează în vederea implicării psihologiei în procesul intensificării muncii și raționalizării sale, canform cerințelor producției industriale de masă. Odată cu programul inginerului american Winslow Taylor (1856-1915), apare o nouă eră a configurației muncii în crearea căreia aportul psihologilor a fost considerabil - ori de câte ori a fost vorba de selecția muncitorilor și studierea timpului optim de activitate, munca. Taylorismul a contribuit la crearea avantajului înțelegerii naturaliste a psihologiei. După Taylor, muncitorul nu este în stare să cunoască, de fapt să identifice configurația optimală a muncii, fiindcă el este degradat doar la poziția de executant, dar beneficiază conform planului său, de unele avantaje concretizate sub forma unor adaosuri la salar, corolar al cunoașterii randamentului prin planificarea științifică a muncii desfășurate. Sistemul Taylor, prin urmare nu este un instrument neutru ca valoare a unei "conduceri științifice a întreprinderii", ci incumbă chiar de la început elemente social -politice. Abia, mult mai târziu, urma să fie criticată separarea practicată de decenii a planificării și executării în cadrul strădaniilor legate de umanizarea lumii muncii.

Extinderea sistemului Taylor are loc în imperiul german paralel cu psihotehnica industrială, așa cum a fost întemeiată de William Stern, Hugo Münsterberg și Wather Moede. Acești psihologi (germani) au fost tratați drept neavizați, împreună cu taylorismul, băgați în aceeași oală cu el, fapt pentru care au fost determinați să se apere de asemenea atacuri. Totuși, la formarea psihologiei economice americane, Münsterberg a jucat, un rol deosebit. Hugo Münsterberg (1863-1916) a studiat pe lângă Wundt, psihologia și a urmat parale studiile de medicină la Universitatea Harward, scurt timp în Germania, preluase catedra de profesor, specialitatea psihologie experimentală. La Universitatea Harward a creat un laborator de psihologie, după modelul celui de la Leipzig, în cadrul căruia cercetează cele mai diverse probleme teoretice și practice. În 1904, organizează un congres în cadrul Expoziției Universale din St. Louis; în 1908 întemeiază la Berlin un Institut American și ca profesor înlocuitor ține în 1910/11, la Universitatea din Berlin, prima prelegere din Germania consacrată psihologiei economice. Patriot înflăcărat, Münsterberg face reclamă în S.U.A., prin cuvântări și publicații, pentru Germania. În cele din urmă, după izbucnirea primului război mondial, Münsterberg este atacat, reproșindu-i-se unele atitudini dușmănoase față de America, se vorbea chiar despre "münsterbergism". Münsterberg începe să aibă o anumită teamă pentru postul său. În 1916, când abia împlinise vârsta de 53 de ani, moare în urma unui atac de cord, în timpul unei prelegeri.

Din numărul mare al articolelor și studiilor lui Münsterberg, de la creații lirice publicate sub pseudonim, la cele de filozofie, psihologie și până la cele de sociologie, astăzi mai sunt amintite preponderent scrierile sale consacrate psihologiei economice. Stimulat de industrie, asociații și administrații, Münsterberg a elaborat în 1910, primele teste de aptitudini

profesionale pentru vatmani. Noțiunea de "psihotehnică" a fost creată la începutul secolului al XX-lea de către William Stern, popularizată însă de Münsterberg care consemnează că "Psihotehnica este știința aplicării practice a psihologiei în serviciul sarcinilor culturale" (Münsterberg, 1920, pag.1). Sprijinit de metodologia științelor clasice ale naturii, înarmat cu experiența psihologiei experimentale în tradiția lui Fechner, Helmholtz și Wundt, psihotehnica industrială devine unul dintre terenurile de aplicație ale psihologiei, în slujba omului și a muncii.

Dar, în Imperiul German nu au fost pregătiți studenți specialiști în psihologie, respectiv filozofie ci, în toată regula, ingineri și tehnicieni bine orientați în domeniul psihotehnicii. Abia în cadrul profesionalizării foarte târzii a psihologiei, în anii 1930, în Germania, apare profesia psihologului de intreprindere (compara Geuter, 1984). Punctele de vedere ale Human Relations-ului, după cum au fost elaborate în S.U.A. prin studiile Havthorne de către Elton Mayo și colaboratorii săi, în Europa au pătruns abia după cel de al doilea război mondial, fiind primite fără prea mare entuziasm.

Nici psihologia pieții nu a negat vreodată influența tradiției de a gândi în spiritul naturii. Producția de masă care a apărut în secolul al XIX-lea, extinderea comerțului și a circulației, presiunea crescândă a concurenței au adus cu ele în mod obligatoriu, reclama pentru produs efectuată de producător. Cheltuielile crescânde pentru reclamă au determinat verificarea efectului reclamei. Din partea psihologiei conștiinței, așa cum Wilhelm Wundt a predat-o ca psihologie fiziologică sau experimentală, nu în mod greșit s-au așteptat concluzii cu privire la măsura în care reclama penetrează conștiința consumatorului. Printre cercetările de psihologie timpurie ale lui Walter Dill Scott (1908) menționam acelea

pornite cu precădere, de la problemele practice ale reclamei realizate prin presă, experimentate, prin intermediul revistei proprii. Problemele le-a încredințat unui grup de sondaj care avea sarcina să verifice efectul măririi anunțului asupra cititorului interesat. Baza teoretică pentru Scott nu a fost atât de mult psihologia conștiinței lui Wundt, ci o teorie "de fabricație proprie" a instinctelor. Lucrările lui Scott au fost popularizate în Germania de același Münsterberg (1912). Acesta, la rândul său, a efectuat după Scott diferite de experimente, pentru a verifica, de exemplu, efectele repetării reclamei asupra randamentului amintirii. Aici, pe plan secundar, s-au aflat evident nu teorii ale instinctelor, ci lucrări cu privire la teoria învățării a lui Hermann Ebbinghaus, fără însă ca Münsterberg să le numească. Poziția psihologiei economice se poate recunoaște clar, deoarece punerea problemelor provine din practica, teoriile sale sunt preluate din psihologia generală ori sunt de construcție proprie, metodologia este împrumutată din științele clasice ale naturii. "Disecăm și măsurăm ... procesele sufletești ... și procedăm ... ca și fizicianul ... și chimistul", scrie Edmund Lysinski (1923, pag.6). În calitate de profesor la Facultate de Științe Economice din Mannheim, Ed. Lysinski a efectuat sub conducerea economistului Heinrich Nicklisch încă înaintea primului război mondial o serie de cercetări originale în domeniul psihologiei reclamei fapt ce ne permite să-l menționăm printre pionierii psihologiei reclamei în Germania.

Chiar în cazul dezvoltării unor tehnici de cercetare, specialiștii în domeniul psihologiei economiei au desfășurat o importantă muncă de pionierat, care a avut repercusiuni asupra metodologiei întregii psihologii, fără ca acest fapt să fie astăzi sesizat cu destulă ușurință. Trebuie ținut cont și de faptul că și aici - ca în psihologia dezvoltării și cea pedagogică

- s-a lucrat cu sondaje mai mari, valori medii și procente. Aceasta s-a întâmplat într-un moment în care psihologii din domeniul psihologiei conștiinței, Școala din Würzburg și gestaltiștii - cu toate contradicțiile - cea mai mare parte a lor a fost de acord cu cercetarea experimentală a câtorva psihologi remarcabili. Danzinger (1897) a dovedit convingător că multe părți ale arsenalului nostru metodic de astăzi, de exemplu, efectuarea unor sondaje mai mari, introducerea unor grupe de control și folosirea anumitor procedee statistice au intrat din domeniul psihologiei aplicate în acela al psihologiei generale. Deci nu a fost invers.

În încheiere se poate adăuga faptul că rezultatele cercetărilor efectuate în domeniul psihologiei economiei au îmbogățit psihologia. Ele nu s-au limitat doar la cele de laborator, ci multe din ele au fost adevărate experimente și observații asupra vieții economice cotidiene. Experimentul câmpului își are originea în repertoriul metodelor psihologiei, precumpănitor al psihologiei aplicate din cadrul căreia face parte și psihologia economiei, a muncii și cea organizațională.

4.6 Psihologia clinică

Asemănător psihologiei pedagogice și economice, psihologia clinică se numără printre domeniile psihologiei aplicate. Dar, și în cadrul său, cunoștințele, metodele și tehnicile psihologiei generale nu pot fi transferate, pur și simplu, psihologiei clinice, cu aportul cărora să fie rezolvate problemelor tulburărilor psihice și înlăturarea acestora. Psihologia clinică - din punct de vedere al numărului mare de psihologi activi, domeniul cel mai larg al psihologiei - și-a elaborat metode proprii, tehnici și teorii care parțial, au avut efect asupra domeniilor de bază ale psihologiei.

Cele două domenii principale ale psihologiei clinice, diagnosticul și tratarea tulburării și a atitudinii sunt, în cea mai mare parte, vechi, de sute și mii de ani, după cum reiese din trepanările oamenilor preistorici. O psihologie clinică acceptată ca știință cu metode de cercetare preluate din științele naturii a luat naștere abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după ce psihiatrii ca Wilhelm Griesinger (1817-1868) au început să privească bolile mintale nu ca o pedeapsă inevitabilă a lui Dumnezeu, ci ca boli cu o etiologie somatică. Astăzi, aceste teorii somatice ale psihiatriei sunt insuficiente din punctul de vedere al psihologiei, deși la început ele au reprezentat un mare progres față de gândirea mistică și obiceiul maltratării zilnice a bolnavilor psihici.

Începutul psihologiei clinice este considerat anul 1896, an în care Lightner Witmer (1867-1956) de la Universitatea din Pennsylvania a întemeiat o "clinică psihologică". În același an Emil Kraepelin (1885-1926) și-a publicat lucrarea *"Introducere psihologică în psihiatrie"*. Întemeierea psihologiei clinice este strâns legată de numele a două personalități, care amândouă provin din rândul discipolilor lui Wundt. Psihiatria îi datorează lui Kraepelin o sistematizare riguroasă a bolilor mentale care, în cea mai mare parte, este utilizabilă și astăzi, deși aprecierea lui Kraepelin cu privire la șansele de vindecare a unor boli este privită astăzi complet altfel. Un alt merit - și poate mai mare - a lui Kraepelin îl constituie aplicarea metodelor experimentale, cunoscute la Leipzig, în domeniul psihiatriei.

La 18 ianuarie 1881, Kraepelin întreba într-o scrisoare adresată lui Wundt: "Credeți că metodele psihologiei experimentale pot fi valorificate cu același succes și în domeniul psihiatriei?". El a recunoscut deschis că nu are o îndemânare manuală prea mare și că îi lipsesc cunoștințele de bază din matematicele superioare. Wundt îi răspunde în data de 23

ianuarie: "Oare metodele de cercetare din domeniul psihofizicii au ajuns la un asemenea nivel de dezvoltare încât să se dorească un transfer al acestora asupra psihiatriei? Nu îndrăznesc să răspund afirmativ la această întrebare, pentru că sunt nesigur în privința faptului, dacă vreodată metodele psihofizicii experimentale vor putea fi valorificate în cadrul psihiatriei, adică, în sens mai larg, pentru experimentele pe bolnavi... Că experimentele cu și pe bolnavi... vor fi foarte dificile, este un fapt neîndoielnic... dar, cine ar putea prognostica greutățile ce nu vor fi depășite niciodată? Au devenit posibile, deja, multe lucruri considerate imposibile ..." (Wundt, citat după Meischner - Metge, 1990, pag.307-312).

În ciuda scepticismului al profesorului său, lui Kraepelin a reușit să înființeze un institut propriu, după ce a lucrat într-o clinică psihiatrică la Leipzig și-a însușit de la Wundt o serie de cunoștințe teoretice, metodice și practice. Kraepelin a efectuat primul, cercetări cu privire la adâncimea somnului, forța mușchilor, sentimente, oboseală și recreare, deopotrivă despre efectele ceaiului, alcoolului, eterului etc. asupra proceselor spirituale. Cerința lui Kraepelin, de a nu clarifica probleme apărute la masa dezbaterilor, ci prin cercetări experimentale susținute, riguroase, a fost convingătoare. Constatările sale urmau să aibă o mare valoare pentru diagnostic (timpi de reacție, metoda adunării, măsurarea apăsării scrisului cu așa numita balanță de scris etc.), pentru psihologia muncii (obosire, recreare, pauze de lucru) și pentru psihiatrie (farmacie). Temerile lui Wundt s-au dovedit, în scurt timp, lipsite de temei. La o aplicare corespunzătoare cu grupe de control și sondaje mai mari, metodele experimentale ale Școlii din Leipzig s-au dovedit a fi folositoare și eficiente. Lightner Witmer a fost asistent și succesor al lui James Mc Keen Cattell de la Universitatea din Pennsylvania. De la Cattell, care a

creat primele teste psihologice în S.U.A. și a creat noțiunea de "mental test" (compara cap.4.1), Witmer a putut prelua pentru activitatea sa clinic-psihologică metode utilizate în diagnostic. Dar, Witmer a avut preocupări mai numeroase. El a vrut să efectueze consiliere, psihoterapie și să adopte unele măsuri de reabilitare pentru copiii care nu au corespuns să fie școlarizați. În fața membrilor săi, încă tineri, American Psychological Association, Witmer a făcut publicitate ideilor sale, dar a întâmpinat o anumită rezistență deoarece entuziasmul pentru o psihologie aplicată de acest fel a cam lipsit. Witmer nu s-a descurajat și drept urmare a întemeiat, în 1907, revista "Psychological Clinic", care a apărut până în 1935.

Atenția, relativ mică, pe care Witmer a atras-o pentru lucrările sale, se explică, în parte, prin faptul că psihanaliza în S.U.A. a găsit de timpuriu o mare răspândire, dar a fost respinsă de Witmer. Noțiunea de psihoterapie a fost utilizată în S.U.A. începând cu anul 1970, mult timp cu același sens ca tratament psihanalitic.

Prin reflexologie și behaviorism, psihologii au obținut indicații importante cu privire la apariția unor tulburări nevrotice (să fie amintit experimentul lui Watson și Rayner cu micul Albert, compara cap. 2.8.2). În anii '20, au existat încercări de a folosi teoriile învățării nu numai pentru dovedirea apariției unor simptome, ci și pentru înlăturarea lor. Până la impunerea triumfală a terapiei atitudinii bazate pe teoriile învățării în R.F.G. urma să treacă încă mult timp, chiar după cel de al doilea război mondial.

Anterior, mai mulți cercetători proveniți din cadrul psihanalizei și al unor orientări de dată recentă, au păsit pe căi noi pentru tratarea unor tulburări psihice. Aici trebuie amintit, în mod deosebit, Carl R. Rogers (1902-1987) întemeietorul terapiei centrate pe client sau indirecte. Lucrările sale ela-

borate cu o jumătate de secol în urmă, cu care începe, de facto, psihologia clinică, scot în evidență nevoia omului legată de apreciere, dezvoltare lăuntrică și împlinire plenitudinară. Aceste țeluri, bolnavul era dator să le găsească în el însuși. Terapeutul era necesar să se abțină de la toate măsurile de conducere dirijată și explicativă, dar era îndemnat să releveze căldura emoțională, veridicitate și înțelegere afectivă comprehensivă.

Psihoterapia de conversație practicată în cadrul psihologiei clinice are o influență considerabilă asupra dezvotării unor terapii de grup, precum și în realizarea unor forme de consiliere profesională și neprofesională, deopotrivă asupra pedagogiei. Trăsăturile de bază ale psihoterapiei de conversație transpar astăzi și în alte forme de terapie.

Dacă Skinner și Rogers, terapeuți de atitudine și de conversație, au avut, mult timp, orientări antagoniste, despărțite tranșant de orientările profunde ale psihologiei, psihologia clinică a ultimilor ani este caracterizată prin apropieri și treceri în premisele teoretice după cum și printr-o multitudine greu de cuprins cu privire de orientări terapeutice.

Recomandări bibliografice

1. Kapitel *Teilgebiete der Psychologie* aus: Lück, H. E.; Grunwald, H.; Geuter, U.; Miller, R. & Rechtien, W. (1987). *Sozialgeschichte der Psychologie. Eine Einführung (Părți ale psihologiei... Istoria psihologiei sociale - introducere)*. Opladen: Leske + Budrich.
2. Dorsch, F. (1963). *Geschichte und Probleme der angewandten Psychologie (Istoria și problemele psihologiei aplicate)*. Bern: Huber.
3. Grünwald, H. (1980). *Die sozialen Ursprünge psychologischer Diagnostik, Zur Genese, Struktur und Konkurenz*

von Konzeptionen der Intelligenz-diagnostik (Începuturile psihodiagnosticului. Geneza, structura și conceptual în diagnosticare a inteligenței). Darmstadt: SteinKopff.

4. Pongratz, L.J. (1977) - *Einleitung: Geschichte, Gegenstand, Grundlagen der Klinischen Psychologie (Psihologia clinică - introducere, obiectul și bazale sale)*. In: L.J. Pongratz & K.-H. Wewetzer (Hrsg.) Handuch der Psychologie, 8. Band Klinische Psychologie, 1. Halbband, S. 1-59. Göttingen: Hogrefe.

5. ORIENTĂRI ACTUALE ÎN DOMENIUL PSIHOLOGIEI

Dacă astăzi în S.U.A. sau Germania s-ar repeta un sondaj similar cu cel efectuat de Institutul de Psihologie al Universității din Bonn, în 1956, la institutele psihologice americane (compara, pag.144), în mod sigur că s-ar primi mult mai multe abțineri la întrebarea cu privire la orientările psihologice de care institutele se simt cel mai atrase. Psihologi și, mai ales, institute întregi se simt mai puțin că ar aparține unei anumite școli clasice; ceva mai mult, este foarte greu să descoperi școli marcante în psihologie și să le identifici cu un anumit institut ori revistă.

Bineînțeles că unii psihologi se simt atrași de anumite orientări care li se par deosebit de importante și utile pentru sarcinile ce le incumbă calitatea lor de profesori sau cercetători; există, de asemenea, și profesori universitari care au ales noțiuni marcante pentru teoriile sau practicile lor terapeutice. Dar, astăzi abia dacă s-ar mai crede că cineva ar putea vorbi despre o Școală de la Wuppertal sau Lüneburg, după cum s-a vorbit odinioară despre Școala de la Würzburg sau cea de la Berlin. Motivele unui atare recul al școlilor sunt multiple. Un motiv simplu trebuie văzut în faptul că extinderea institutelor de psihologie, de regulă, de la o catedră specializată la mai multe, a condus la pluralitatea concepțiilor de predare-învățare în cadrul unui institut sau altul. Dacă s-ar face un sondaj între psihologi în legătură cu modul lor de a înțelege psihologia, ar apare indicații cu multe conexiuni informale între psihologi care sunt interesați în mod similar și gândesc asemănător cu privire la organizarea unor sesiuni, elaborarea

și publicarea unor reviste de specialitate, a unor contacte directe între oamenii de știință, care să stimuleze aceste relații în grupuri mai mici de cercetare, dislocări de interese, politică de cercetare întreită, orientări și chemări etc., care să ducă la restructurări de anvergură sau conexiuni, nu neapărat cu o durată de decenii.

Urmează să prezentăm pe scurt, câteva dintre orientările mai noi din acest secol. O privire din punct de vedere al istoriei psihologiei este însă limitată, căci lipsește încă distanța sigură de la care este posibilă o încadrare și apreciere de istorie a științei. La majoritatea orientărilor care, în ultimii 20-30 de ani, și-au făcut apariția este evident un fapt: acestea încearcă, în mod diferit, să depășească behaviorismul. În cazul orientărilor cognitiv-psihologice mai noi, acest lucru se întâmplă prin distrugerea percepției, gândirii și prelucrării informației; în cel al orientărilor critic psihologice sunt scoase în evidență legăturile politico-sociale ale omului care acționează, după cum în situația celor umanist-psihologice, se urmărește depășirea behaviorismului și căutarea unor posibilități de autorealizare a omului.

Gruparea tendințelor mai noi în aceste trei orientări care ca timp au apărut și se dezvoltă paralel, poate puțin forțată, cu toate că ea servește, poate, o ordonare mai facilă, fapt pentru care este menținută în următoarele pasaje.

5.1 Psihologia cognitivă

5.1.1. Metafora și computerul

Istoria metaforelor omului (Vroon și Draaisma,1985) arată evident, că imaginea omului s-a schimbat mult de-a lungul secolelor, deși în cadrul unei epoci a fost întruna destul de unitară. Descartes l-a comparat pe om cu o mașină și o

asemenea imagine a dominat timp îndelungat gândirea. O atare imagine mecanicistă urma să se dovedească extrem de utilă pentru multe domenii. Ca prototip poate fi numită fiziologia: membrele funcționează după legile pârghiei, inima este o pompă, nervii sunt conductori de curent ș.a.m.d. În contextul romantismului au apărut metafore noi ale omului. Astfel, sufletul omului a fost comparat cu (vaporii de) apa. La Goethe se spune, că sufletul omului este aidoma apei care "vine din ceruri, urcă spre cer și trebuie să ajungă din nou la pământ, schimbându-se întruna".

Descoperirea funcțiilor nervilor a dus la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea la comparația omului cu telefonul și apoi cu radioul. (O carte populară a medicului Schleich, din perioada dintre cele două războaie mondiale, a avut titlul *"Despre conectarea gândurilor"*). Limbajul cotidian cunoaște o serie de asemenea expresii. Dacă astăzi copiii ar fi întrebați, cu ce obiect se poate compara deosebit de bine un om, răspunsul lor ar fi limpede: "cu robotul". El a devenit atât de mult metafora omului și computerul atât de mult metafora unei priceperi cognitive umane, încât comparațiile amintite ni se par "de lemn", insuficiente. Dar, și metafora computerului a cunoscut o schimbare. Caracteristic pentru noile metafore (de exemplu la Neisser, 1967) este că la comparația om - computer, nu hardware-ul este folosit ca termen de comparație, ci software-ul. Între timp și această comparație a intrat în limbajul cotidian. Astfel, se spune astăzi frecvent, de exemplu, că cineva este "programat greșit".

5.1.2 Schimbarea cognitivă

Analiza între om și computer în timpul nostru nu este doar o parte mai mult sau mai puțin insignifiantă de "psihologie cotidiană", nici nu este doar expresia spiritului epocii, ci are

importanță considerabilă pentru psihologia însăși. La începutul unei orientări din cadrul psihologiei, care a dobândit o importanță considerabilă, se află acum problema asemănării între creier și computer.

George A. Miller, Eugene Galanter și Karl H. Pribram au obținut de la Ford Foundation, în 1958, o bursă de cercetare pe durata unui an, care a avut un pronunțat caracter interdisciplinar. Trebuia verificat, printre altele, ce folos are cibernetica pentru psihologie. Rezultatul muncii acestora a fost cartea apărută în 1960 "*Plans and the structure of behavior*". Această carte, la început, abia a fost observată în S.U.A., dar în Germania a fost repede remarcată, deși o traducere a apărut de-abia în 1973.

Miller, Galanter și Pribram presupun că sistemele cibernetice au scopuri, dispun de memorie și folosesc pentru atingerea scopului planuri (programe de computer). Așa și omul a cărui știință despre sine și despre mediul său înconjurător este denumită de autori ca o imagine. Modelul cibernetic al cercului de reguli este aplicat de autori în mod consecvent asupra omului. Omul nu reacționează doar la stimul cum susținea behaviorismul, ci are și planuri pe care le urmărește; în timpul acțiunii este verificată într-un feed-back, dacă s-a atins starea finală către care s-a tins. Acțiunea umană la Miller, Galanter și Pribram este înțeleasă ca o rețea complicată, circulară, de reguli - pentru a fi intuitivă sunt folosite diagrame cibernetice.

Cearta ce a mocnit și mocnește de mult, care nu s-a putut rezolva prin cercetări experimentale, în legătură cu faptul că atitudinea este mai degrabă rezultatul unor condiții externe (mai ales behaviorismul) ori al unor scopuri interne ale acțiunii (mai ales teoriile motivaționale și psihologia gestaltistă mai nouă), par rezolvate aici în mod elegant, prin faptul că țelurile

interne și condițiile externe au fost integrate într-un model intuitiv. În fiecare caz trebuie să fie vorba despre ideea de a cerceta scopurile și schimbările acestor scopuri în decursul acțiunii. Această îndepărtare de la imaginea model a unui om care reacționează pasiv la un individ care planifică, acționează simplu și percepe, a fost denumită în psihologie "schimbare cognitivă". Ea cuprinde, alături de psihologia generală, toate domeniile parțiale până la domeniile de aplicare. Psihologia de cogniție ori chiar "cognitivismul" (compara de exemplu Ulich, 1989, pag.102) a devenit cu începutul anilor '70 direcția dominantă (chiar dacă nu foarte închegată) în cadrul psihologiei. Dar, trebuie să completăm din perspectiva istoriei psihologiei, că denumirea de "schimbare" este mai potrivită pentru psihologia americană decât pentru cea europeană, în special cea germană, în care curentele cu privire la psihologia percepției, gestaltismul, structuralismul și cele care vizează psihologia gândirii au avut în Europa o importanță mult mai mare decât în S.U.A. După incursiunea efectuată în istoria psihologiei nu e greu, să descoperim și alți precursori, în parte mai vechi, ai psihologiei cognitive cum ar fi: psihologia conștiinței a lui Wilhelm Wundt, psihologia voinței a lui Narziss Ach, psihologia gândirii a școlii din Würzburg, teoria lui Karl Bühler a limbii și expresiei, gestaltismul, lucrările create independent a lui Albert Michotte și Fritz Heider legate de perceperea motivelor evenimentelor, Teoria lui Lewin, a câmpului, psihologia lui Dunker a atitudinii rezolvării problemelor, lucrările lui Wertheimer și Metzger despre gândirea productivă și creatoare, teoriile socio-psihologice ale balansului, disonanțelor și multe altele.

Dar să nu minimalizăm caracterul său revoluționar. Multe domenii tradiționale ale psihologiei prin adăugarea unor concepte ale psihologiei cognitive, dobândesc o nouă calitate.

Pentru teoriile învățării, acest lucru devine pregnant. Dacă se gândește, de exemplu, la condiționarea operantă, că persoana percepe nu numai întărirea, că ea poate trăi și stimulii într-o măsură diferențiată ca recompensă sau pedeapsă, că ea poate anticipa recompense și se poate întări personal în mod material și imaterial, atunci e necesar să recunoaștem cât de limitate sunt teoriile tradiționale de învățare. Cu acest exemplu devine clară și problema metodică a cercetării în psihologia cogniției: condițiile nu pot fi văzute nemijlocit din atitudine, ele trebuie deslușite sau chestionate pe îndelete. Poate că în curând vom trăi momentul în care va lua naștere o nouă disciplină a științei cu caracter interdisciplinar, și se va numi "știința cognitivă" (cognitive sciences), alături de prelucrarea informațiilor, inteligența artificială, psiholingvistica și multe altele. Un astfel de gând nu va fi pe placul psihologilor, dar, în cele din urmă, și psihologia s-a dezvoltat din alte discipline.

5.1.3 Teoriile psihologice ale acțiunii

O presupunere, care poate fi adăugată la psihologia cogniției, pentru că este în strânsă legătură cu lucrarea lui Miller, Galanter și Pribram este teoria psihologică a acțiunii sau psihologia acțiunii (a nu se confunda cu cercetarea acțiunii în spiritul lui Lewin).

Psihologi ruși ca, de exemplu, Serghei Rubinstein pe baza teoriei sociale marxiste a scos în evidență importanța unei activități orientate, a omului în acțiune, spre un scop în viața socială. Potrivit opticii sale, activitățile se lasă separate în acțiuni distincte, orientate spre un țel. Activitatea este deci ierarhic organizată și este reglementată în raport cu un anumit rezultat, respectiv prin rezultate parțiale. Cu aceasta, Rubinstein a prezentat ideile principale, care abia în anii 1970 au fost formulate de Winfried Hacker (Dresden) și de Walter

Volpert (Berlinul de Vest) în legătură directă cu Miller, Galanter și Pribram, ca model al reglementării ierarhic-secvențiale a acțiunii aplicate la activitatea profesională.

Chiar pentru psihologia muncii, a sportului, dar și pentru psihoterapie, prezentarea scopurilor urmărite de om, a planurilor sale de acțiune, a țelurilor parțiale și integrale, rezultatelor s-au dovedit deosebit de utile pentru a stabili structura și influența proceselor cognitive (de exemplu prin schimbări în decursul muncii). Această concepție este împărtășită și de așa numita școală din Berna a psihologiei acțiunii (von Cranach, ș.a., 1980), numită și școala psihologiei naive a acțiunii. Altfel decât Hacker și Volpert, aici se pornește de la acțiuni de orice fel și se încearcă dezvoltarea unei teorii universal valabile, de preferință fără premise. Dintre numeroasele înnoiri ale Școlii din Berna face parte așa numita metodă de autoconfruntare: persoanele care sunt filmate într-o situație de acțiune, un asemenea film li se prezintă în continuare în fragmente foarte scurte cu îndemnul de a numi intenții ale acțiunii, gânduri amintite în timpul acțiunii etc. Această metodă amintește - cum discută pe larg autorii înșiși (von Cranach, ș.a., 1980, pag.205) - de modul de a proceda al Școlii din Würzburg, dar în alte scopuri cum ar fi: felul subiecților, instrucției, momentul chestionării și tehnica de chestionare, măsura în care există deosebiri remarcabile.

5.2 Psihologia critică

Face parte din cercetarea psihologică ca orice muncă științifică din cadrul fiecărei discipline, vizând ideea că va fi critică față de presupuneri anterioare, teorii, ipoteze și constatări. În această privință nici un om de știință nu "necritic". Mai mult, nu trebuie să ne surprindă faptul că oamenii de știință și-au denumit propriile orientări drept

"critice": raționalism critic, psihologie critică etc. Pentru începătorul studiilor de psihologie ca, de altfel, oricare altele, nu este simplu să separe aceste orientări parțial antagoniste.

Comun pentru așa numitele teorii critice ale științei (de care trebuie separat raționalismul critic) este faptul că ele se referă explicit sau implicit la teoria socială a lui Karl Marx (1818-1883). În anul 1923, pe baza unor fundații particulare este creat Institutul pentru Cercetări Sociale în cadrul Universității din Frankfurt. Acest institut s-a consacrat cercetării interacțiunilor sociale - cultura (filozofie, literatură, muzică și film). La aceasta s-au adăugat curând studiile legate de autoritate și fascism. În 1933 institutul a fost închis de guvernul național-socialist. Membrii conducători ai acestuia ca Theodor W. Adorno (1903-1969), Erich Fromm (1900-1980), Max Horkheimer (1895-1973) și Herbert Marcuse (1898-1979) au fost nevoiți să-și continue cercetările în emigrație (Elveția, Franța și mai ales S.U.A. S-au amintit deja studiile legate de Authoritarian Personality, compara cap.4.4, pag.147).

Așa numită Școală de la Frankfurt a încercat și după redeschiderea Institutului din același oraș, în noiembrie 1951, să interpreteze din nou teoria socială a lui Marx din punct de vedere filozofic, istoric și psihanalitic. Relativ târziu, cam între 1961-1965 s-a ajuns la o discuție mai intensă între reprezentanții Școlii din Frankfurt (Adorno, Marcuse și Jürgen Habermas - născut în 1929) cu reprezentanți ai neopozitivismului cum ar fi Karl R. Popper (1902-1994) și Hans Albert (născut în 1921). Această discuție este numită astăzi cearta pozitivistă. Popper și Albert s-au referit în această discuție la disputa cu privire la judecata de valoare ce datează de câteva decenii dintre Max Weber (1864-1920) și Gutav Schmoller, în care Weber a pretins separarea judecății valorice și propoziției științifice. Reprezentanții Școlii din Frankfurt au scos în evi-

dență că fiecărei forme teoretice îi premerge un interes de cunoaștere (Habermas) și că teoriile sunt determinate și pătrunse de interese de dominare (Adorno). Cercetarea face parte integrantă din societate și cercetătorul nu se poate situa în afara sa. Lui îi rămâne doar posibilitatea să se gândească la relația sa cu societatea, cercetarea și știința în mod dialectic, în egală măsură să dezvolte interesul de cunoaștere, discursului liber, în afara oricăror bariere.

În psihologie, această dispută pozitivistă a fost prea puțin sesizată. Cauza rezidă, în faptul că psihologii, la începutul anilor '60, au fost preocupați să depășească psihologia de factură socială prin neobehaviorismul de esență americană, să elaboreze metode de cercetare empiric-analitice și să le perfecționeze, să le aplice în rezolvarea celor mai diverse probleme de psihologie. Majoritatea psihologilor germani a fost mai puțin interesată de întrebări de teoria științei și s-a regăsit implicit (și doar rar explicit) de partea lui Popper și Albert. Tipic pentru concepția psihologiei "liberale" care a dominat orientările din domeniul psihologiei poate fi considerată o prelegere a lui Hans Hörmann despre *"Psihologie și societate"*, pe care acesta a ținut-o în iarna anului 1962/63, la Berlin. În cadrul acesteia s-a evidențiat că psihologia poate deschide perspective dintre cele mai diverse, pe care ea nu le pune dar care sunt puse eteronom "Dacă vreo religie, o morală, o ideologie, de exemplu, declară o realizare drept bună și prin aceasta demnă de a fi râvnită, psihologia poate da informații despre conexiunile acestei năzuințe spre realizare cu structura celorlalte însușiri ale personalității, despre influența succesului și insuccesului asupra acestei structuri motivaționale. Aceasta înseamnă că din recunoașterile psihologiei sub toate aspectele se poate deduce, în cel mai bun caz, ce trebuie făcut pentru a produce într-un om o aspirație înaltă, consecventă și continuă

de afirmare. Dar, psihologia nu arată niciodată, cum se produce în om o anumită năzuință în măsură să-l conducă spre realizare" (citat după Holzkamp, 1972, pag. 213).

Legătura dintre psihologie și societate, după Hörmann, o realizează psihologul însuși, care adoptă singur și liber decizia cărui ethos să se supună și pentru care anume este responsabil. O astfel de concepție tipică pentru domeniile vaste ale psihologiei a condus la controverse, cum au fost cele în disputa pozitivistă a reprezentanților Școlii de la Frankfurt. Klaus Holzkamp (1927-1995) a elaborat cu colaboratorii de la Institutul de Psihologie al Universității Libere din Berlinul de Vest, o nouă orientare - denumită la început "contructivism", astăzi "psihologie critică". Holzkamp însuși a văzut și a descris dezvoltarea poziției sale în corelație cu mișcarea studențească din acele vremuri (Holzkamp, 1972).

Similar cu Școala de la Frankfurt, dar cu ceva mai radical, Holzkamp pretinde asemenea lui Marx o relție dialectică om-societate. Psihologii critici, etichetează atât poziția din domeniul științelor sociale cât și cea neopozitivistă, așa cum a reprezentat-o, de exemplu, Hörmann, ca "psihologie burgheză" și adoptată atitudini critice față de conținutul, metodele și aplicațiile sale, în legătură cu teoriile din istoria psihologiei, (compara cap.1.6.4). În același timp, Holzkamp prezenta concepția că psihologia ar putea fi o știință separată, de sine stătătoare, dar subordonată teoriei sociale marxiste. Alți autori de orientare marxistă, considera psihanaliza ca o teorie utilă în contextul psihologiei marxiste. Acestă poziție a fost și este respinsă de Holzkamp.

Dacă disputele cu privire la teoria științei (de exemplu în "*Revista pentru psihologie socială*") au ocupat la începutul anilor '70 un spațiu larg, acestea s-au diminuat în anii noștri.

Multe dintre ele pledează acum pentru apropierea dintre psihologia din domeniul științelor sociale, cea critică și cea "burgheză" (compara Holzkamp, 1986).

5.3 Psihologia umanistă și transpersonală

5.3.1 Psihologia umanistă

Fac parte din psihologia umanistă și sunt considerați psihologi și psihoterapeuți de origine diferită: Abraham Maslow, Chorlotte Bühler, Carl Rogers, Fritz Perls, Sidney M. Jourard, Rollo May, Fred Massarik și alții. Tuturor și fiecăruia le este comună psihologia umanistă, după cum critica referitoare la psihologia behavioristă, care ar fi făcut din om doar "un șobolan alb mai mare sau un computer mai lent". E necesară o psihologie care să pună în centrul său strădaniile active ale omului legate de o viață împlinită, de recunoaștere și autorealizare. În distanțare conștientă de behaviorism, dar și de psihanaliză, psihologia umanistă este înțeleasă drept "a treia forță" în societate sau "al treilea curent" în psihologiei.

În 1961 a fost întemeiat "*Journal of Humanistic Psychology*", care după un an a trecut sub conducerea lui Maslow, "American Association of Humanistic Psychology". Cele patru teze reprezentate de această asociație, clarifică deosebirile față de psihologia "academică" predominantă atunci și acum:

1. În centrul atenției se află persoana care trăiește. Explicațiile teoretice și orice altă atitudine vizibilă sunt față de aceasta subsidiare.

2. Accentul cade asupra însușirilor umane specifice, cum ar fi capacitatea de a alege, creativitatea, punerea în valoare și autorealizarea - în opoziție cu o concepție mecanicistă și reducționistă.

3. Alegerea problemelor și a metodelor de cercetare se înfăptuiește în raport cu scopul urmărit, - în opoziție cu accentuarea obiectivității, în detrimentul scopului urmărit.

4. O problemă centrală este păstrarea valorii și demnității omului. Interesul psihologilor se concentrează asupra dezvoltării forțelor și capacităților care se află în fiecare om". (prescurtat după Bühler și Allen, 1982, pag.7).

Originile unei astfel de psihologii în curs de a revoluționa știința, reies din experiențele psihoterapeutice ale psihologiei educației, deopotrivă ale întemeietorilor acestei orientări. Convingerile că omul ar fi bun de la natură și că ar dispune de puteri de autovindecare (Rogers, compara cap.4.6), că el tinde spre o viață împlinită (Bühler) și, concomitent, după autorealizare (Maslow) sunt tipice pentru societatea americană pluralistă în care este ancorat, chiar în constituție, crezul că individul năzuiește perpetuu spre fericire, autodepășire, autorealizăre, desăvârșire, perfecțiune.

Faza întemeierii unei psihologii umaniste este aparent tardivă într-o perioadă în care psihologia academică, marcată de behaviorism, s-a izbit de limite vizibile care nu mai puteau convinge nici măcar imaginea pesimistă a lui Freud. Întemeietorii acestei orientări și-au elaborat o poziție proprie - pornind de la psihanaliză. Neobișnuit și remarcabil este aportul Charlottei Bühler la psihologia umanistă. În perioada vieneză a scos în evidență (în psihologia vieții omenești 1933) tendința omului spre o viață împlinită (compara cap.4.2). Abia după emigrarea forțată, la sfârșitul anilor '30, s-a consacrat psihanalizei și psihoterapiei. Acum a devenit - ea însăși la aproape 70 de ani - exponenta unei orientări noi revoluționare în domeniul psihologiei.

Bühler și Allen (1982, pag.19) au scos în evidență rădăcinile istorice ale psihologiei - umanismul și existențialismul. Acestea nu conving însă pe toată lumea. Umaniștii protestează în mod asemănător împotriva scolasticii Evului Mediu ca și psihologii umaniști care s-au opus psihologiei experimentale, dar acestea, alături de alte câteva analogii, reprezintă aproape singura lor concordanță. Similară este trimiterea la existențialism. Psihologia umanistă prezintă relații demne de lut în considerare ca cele ale filozofiei lui Martin Heidegger sau Jean Paul Sartre. În acest caz pot fi descoperite relații cu Albert Camus care, de exemplu, în romanul său "Ciuma" a scos în evidență, strădania creatoare a omului spre acțiunea socială responsabilă în condiții de viață simple extrem de vitrege.

Asemănări mai mari cu umanismul și cu filozofia existențialistă sunt prezentate de psihologia umanistă în raport cu pedagogia reformatoare și psihologia din domeniul științelor sociale. Cele 3 orientări au în comun accentuarea puternică a legalității proprii, gândirii și acțiunii umane, presupunerea de forțe dinamice în individ și nu - ca la behaviorism - în afara individului. Dacă pedagogi reformatori ca Georg Kerschensteiner, Peter Petersen, Maria Montessori și alții au militat pentru o pedagogie "pornind de la copil" (și cu aceasta au subliniat necesitatea cercetării psihologice a proceselor din domeniul psihologiei dezvoltării), psihologii umaniști au luptat în mod similar pentru o psihologie a persoanei în viață.

În privința metodelor, psihologii umaniști se referă explicit și implicit la presupuneri mai vechi. Evidentă este folosirea metodelor fenomenologice, după cum au fost dezvoltate de Edmund Husserl, Theodor Lipps și Ludwig Klages, în sensul că psihologul trebuie să se confrunte cu toate problemele sufletești, fără o interpretare grăbită, fără o apreciere rău voită

sau critică, cu aceeași atenție. (Aici trebuie amintit că după Rogers, terapeutul de conversație e nevoie să se abțină de la orice interpretare și estimare, compara cap.4.6). Această atitudine nu trebuie confundată însă cu indiferența distantă, dimpotrivă, psihologii umaniști reproșează psihologiei universitare, fetișismul metodelor și refuzul acesteia de a se confrunta cu problemele cotidiene, străduindu-se însă ei înșiși pentru o atitudine de cunoaștere plină de compătimire ("concerned") față de lume. Alături de observație, autoobservația a cunoscut în psihologia umanistă o revigogare aparte: ea a fost denumită de unii autori drept cea mai importantă metodă a psihologiei umaniste (compara Kriz, ș.a., 1990, pag.244).

Pe bazele psihologiei umaniste au fost dezvoltate mai multe forme de terapie și consiliere. Influența psihologiei umaniste asupra bazelor și metodelor psihologiei se poate dovedi, dar este limitată încă și după trei decenii.

5.3.2 Psihologia transpersonală

Cam la mijlocul anilor '60, pornind din S.U.A., s-a dezvoltat o nouă orientare psihologică, considerată de reprezentanții ei ca o continuare și adâncire a psihologiei umaniste care după behaviorism, psihanaliză și psihologie umanistă a devenit drept "a patra forță". Denumirea sa, psihologie transpersonală dată de Abraham Maslow și Stanislav Grof pare a se impune ca o noțiune cu o sferă mai largă căreia i se subordonează altele, adesea eterogene, mai ales după publicarea, în 1969, a revistei "*Journal of Transpersonal Psychology*" ca organ de pusă coordonator al noii orientări.

Transpersonal înseamnă "dincolo de persoană", adică psihologia transpersonală vizează extinderea câmpului cercetării psihologiei, printr-o transcendere a limitelor obișnuite

ale Self-ului și ale personalității. După R.N. Walsh și F. Vaughn (*Beyond Ego Transpersonal Dimensions in Psychology*, 1980) direcțiile de investigare ale noii direcții sunt: procesul transpersonal, conștiința integrală, metanevoile, extazul și experiența mistică, transcendența eu-lui, sacralizarea vieții cotidiene, conștiința cosmică, sinergia individului și a speciilor, meditația transcedentală, cooperarea transpersonală, realizarea și autorealizarea transpersonală. În ansamblu, psihologia transpersonală este nemulțumită de "parțialitatea" psihologiei contemporane, de faptul că aceasta se centrează asupra unor aspecte limitate ale psihismului uman și nu întotdeauna asupra celor esențiale, că ea nu explorează integral și comprehensiv stările psihice ale omului. Centrul preocupărilor sale devine conștiința, considerată a fi dimensiunea centrală care oferă baza și contextul tuturor experimentelor, ea fiind "solul" și "marea minții universale".

În presupunerile sale teoretice, psihologia transpersonală este alimentată de scopurile psihologiei umaniste, de religiile estice și unele sisteme psihologice ca budismul-zen, yoga, sufism tao etc., autosugestia și hipnoza. În felul acesta această nouă psihologie are trăsături interculturale.

De remarcat este și faptul că psihologia transpersonală se inspiră și din lucrările ori teoriile câtorva reprezentanți ai fizicii moderne, ca Fritjof Capra și Hans-Peter Duerr. Motivul pentru această relație este văzut - pe scurt - în încercarea îndepărtării științelor naturii mai noi de la o concepție carteziană despre lume (compara îndeosebi Capra, 1983): René Descartes (1596-1650) este considerat întemeietorul unei concepții mecaniciste și raționaliste despre lume. El a distins între lumea corpurilor (rex extensa) și conștiință (rex cogitans) și a presupus existența unui sistem de efecte reciproce între aceste lumi. "Dualismul cartezian" a făcut

posibile progrese enorme în științele naturii, în special ale medicinei. În prezent științele naturii se lovesc însă de limite ale acestei imagini dualiste. În ultimul secol combaterea unor mari boli a fost posibilă prin cercetarea agenților patogeni, bolile care astăzi sunt deosebit de periculoase (boli circulatorii, cancer etc.) care nu mai indică un singur agent, ci o colaborare de factori fizici și psihici. Deja, în ansamblu, diferențierea în limbă între factori fizici și psihici indică ceva din vechea forță a gândirii dualiste, din sfera căreia științele se pot elibera cu greu. "Aceia, care nu corelează experiențe și cunoștințe personale, tind să eticheteze psihologia transpersonală în totalitate și să o catalogheze drept o fugă în magic-mistic-spiritual și să o considere doar ca o formă de exprimare a mișcării strălucitoare de new-age și a pieții psihice colorate esoteric a acesteia ..." (Dorst, 1989, pag.324). Această caracterizare este pe deplin corespunzătoare. Știm, că psihologia umanistă nu a promovat entuziasmul psihologiei academice după cum nu o face nici psihologia transpersonală. Viitorul va arăta, dacă psihologia transpersonală, orientare interdisciplinară și interculturală va reuși să depășească convingător gândirea carteziană în psihologie.

St. Graff a pus în relație experiențele transpersonale cu tanatologie (disciplină medicală care urmărește experiențele trăite de muribunzi, de cei reanimați din moartea clinică). Concomitent a impus psihoterapia reîncarnării - în cadrul căreia lucrează cu pacienții în mai multe planuri. În "planul trei", de pildă, pacientul în transă trece încă o dată, experențial, prin procesul nașterii sale, de la fecundarea ovulului până la expulzarea din uter a fătului. Dânsul se confruntă cu moartea și trăiește "eliberarea" în nașterea sa din nou. Această "renaștere" (reîncarnare) a fost și continuă să fie controversată: "Problemele sunt și altele, psihoterapia și religia

fuzionează, iar pacientul vindecat își găsește eliberarea prin resemnificarea lumii până atunci absurdă.

Reprezentanții psihologiei transpersonale, St. Graff, R.N. Walsh, F. Vaughan, R.W. Johnston recomandă și o serie de metode pragmatice cum ar fi: psihoterapia transpersonală, meditația transcedentală (căreia i se subordonează anumite tehnici preluate din filozofiile orientale (budhismul zen, yoga, sufism, tao etc.), autosugestie și hipnoză. A fost propusă și o tehnologie care presupune trei stadii:

a) identificarea (similară cu individuarea descrisă de C.G. Jung),

b) dezidentificarea (dezindividuarea), când cel în cauză se eliberează treptat de conținuturile sale, de ego, și realizează depășirea concepției despre sine,

c) autotranscendența - când omul ajunge la un nou nivel al conștiinței sale, la sănătatea extremă.

6. EVALUĂRI ȘI PERSPECTIVE

S-ar dori să se știe "cum merge mai departe", adică ce orientări ale psihologiei se dovedesc a fi rezistente în viitor și ce domenii noi va deschide psihologia. Astfel de prognoze am încercat să dăm ici-colo, dar ele sunt doar cu greu posibile de realizat. Prognoze mai plauzibile ar putea rezulta poate din chestionări ale experților. O chestionare mai recentă a unor profesori universitari de psihologie legată de trecutul și viitorul specialității lor a confirmat recunoașterea în majoritate a unor psihologi germani față de o psihologie experimentală - naturalistă, dar a devenit clar faptul că majoritatea celor care au răspuns, au fost de părere că dezvoltarea psihologiei în direcția unei exactități obiective ar fi fost justă, că "în viitor alte puncte de vedere ar trebui să găsească o atenție mai mare. O orientare totală, relevantă, cotidiană și practică, cât și o depășire a unor limite de până acum, ca granițe prea înguste ale unor cunoștințe psihologice de specialitate stau pe prim plan" (Plaum ș.a., 1989, pag.56).

În orice caz există indicii cu privire la o lărgire a psihologiei; aceasta este valabilă - cum am văzut - din punct de vedere al conținutului, dar și al teoriei științei și al metodelor de cercetare. În introducere s-a spus, că istoria psihologiei ar putea juca în psihologie rolul conștiinței încărcate, scoțând în evidență omisiunile, dezvoltările greșite, ideile pe nedrept uitate. Apoi s-a mai spus, că preocuparea cu istoria psihologiei s-ar putea dovedi "practică", deoarece face posibilă o înțelegere mai profundă pentru prezent și pentru practica profesională a psihologilor. Dacă aceste scopuri au fost atinse cu prezenta introducere, poate decide fiecare cititor pentru sine.